

MEĐUNARODNI PROBLEMI

INTERNATIONAL PROBLEMS

Vol. LXVIII

Beograd

No. 1/2016.

RASPRAVE I ČLANCI

*Slobodan JANKOVIĆ, Pravci turske spoljne politike:
šta je ostalo od strategije za 2023. godinu? (na engleskom)*

*Vladimir AJZENHAMER, Kako „čitati” savremene američko-turske odnose:
analitički osvrt na akademsku i stručnu literaturu*

Željko BJELAJAC, Islamska država: između mita i stvarnosti

*Mihajlo VUČIĆ Procena uticaja na životnu sredinu
u praksi Međunarodnog suda pravde*

*Marko NOVAKOVIĆ Upotreba geografskih karata
kao dokaza u praksi Međunarodnog suda pravde*

*Dejan TADIĆ, Primena koncepta meke moći
u ruskoj spoljnoj politici u 21. veku*

INSTITUT ZA MEĐUNARODNU POLITIKU I PRIVREDU
INSTITUTE OF INTERNATIONAL POLITICS AND ECONOMICS

MEĐUNARODNI PROBLEMI

ISSN 0025-8555

UDK 327

MP, 68, (2016), br. 1, str. 1–144

Izdavač

Institut za međunarodnu politiku i privredu
Beograd, Makedonska 25

Za izdavača

Prof. dr Branislav ĐORĐEVIĆ
direktor

Glavni i odgovorni urednik

Prof. dr Branislav ĐORĐEVIĆ

Zamenik urednika

Dr Srđan KORAC

Sekretar

Dr Mihajlo VUČIĆ

IZDAVAČKI SAVET

Prof. dr Predrag BJELIĆ, Univerzitet u Beogradu, Ekonomski fakultet, Beograd

Prof. dr Dražen DERADO, Univerzitet u Splitu, Ekonomski fakultet, Split

Dr Robert HEJDEN, Centar za ruske i istočnoevropske studije, Pitsburg

Prof. dr Zoran JEFTIĆ, Univerzitet u Beogradu, Fakultet bezbednosti, Beograd

Prof. dr Irena KIKERKOVA, Univerzitet Sv. Ćirilo i Metodije, Ekonomski fakultet, Skoplje

Dr Sandro KNEZOVIĆ, Institut za međunarodne odnose, Zagreb

Prof. dr Jelena KOZOMARA, Univerzitet u Beogradu, Ekonomski fakultet, Beograd

Dr Natalia VLADIMIROVNA KULIKOVA, Ruska akademija nauka, Ekonomski institut, Moskva

Dr Aleksandar LUKIN, Moskovski državni institut za međunarodne odnose, Moskva

Prof. dr Dragana MITROVIĆ, Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka, Beograd

Prof. dr Jasmina OSMANKOVIĆ, Univerzitet u Sarajevu, Fakultet za ekonomiju i biznis, Sarajevo

Dr Miroslav ANTEVSKI, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Prof. dr Gordana ILIĆ POPOV, Univerzitet u Beogradu, Pravni fakultet, Beograd

Dr Čaran VODVA, Centar za istraživanje politike, Nju Delhi

INTERNATIONAL PROBLEMS

UREĐIVAČKI ODBOR

Dr Vladimir BILANDŽIĆ, Misija OEBS u Srbiji, Beograd
Dr Dragan ĐUKANOVIĆ, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Dr Miša ĐURKOVIĆ, Institut za evropske studije, Beograd
Prof. dr Demetrius ANDREAS FLOUDAS, Hjuž Hol koledž, Kembridž
Mr Dejan GAJIĆ, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Prof. dr Slobodan MILAČIĆ, Univerzitet za pravo, političke studije i ekonomiju, Bordo
MA Petar PETKOVIĆ, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
MA Stevan RAPAJIĆ, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Prof. dr Edita STOJIC-KARANOVIĆ, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Prof. dr Biljana VANKOVSKA, Filozofski fakultet, Institut za odbranu, Skoplje

Kompjuterska obrada

Sanja BALOVIĆ

Lektorka za srpski jezik

Maja JOVANOVIĆ

Lektorka za engleski jezik

Maja NIKOLIĆ

Štampa

„Mala knjiga +”, Novi Sad

Tiraž: 300 primeraka

Pretplata

Zahteve za pretplatu za Srbiju slati na adresu:
Međunarodni problemi, Makedonska 25,
11000 Beograd, Poštanski fah 413, Uplata na račun 205-142866-36,
Komercijalna banka Beograd, Makedonska 32

Zahteve za pretplatu za inostranstvo slati na adresu:
BiFS doo, Books and periodicals, Supilova 10, 11000 Beograd, Srbija
Tel/fax +381 11 20 84 229, E-mail: bfsbooks@sezampro.rs

U izdavanju časopisa učestvuje:
Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

MEĐUNARODNI PROBLEMI

ČASOPIS INSTITUTA ZA MEĐUNARODNU POLITIKU I PRIVREDU

GODINA LXVIII

BEOGRAD

BROJ 1/2016

SADRŽAJ

RASPRAVE I ČLANCI

<i>Slobodan JANKOVIĆ</i> , Pravci turske spoljne politike: šta je ostalo od strategije za 2023. godinu? (na engleskom)	7
<i>Vladimir AJZENHAMER</i> , Kako „čitati” savremene američko-turske odnose: analitički osvrt na akademsku i stručnu literaturu	24
<i>Željko BJELAJAC</i> , Islamska država: između mita i stvarnosti	54
<i>Mihajlo VUČIĆ</i> , Procena uticaja na životnu sredinu u praksi Međunarodnog suda pravde	72
<i>Marko NOVAKOVIĆ</i> , Upotreba geografskih karata kao dokaza u praksi Međunarodnog suda pravde	95
<i>Dejan TADIĆ</i> , Primena koncepta meke moći u ruskoj spoljnoj politici u 21. veku	112
PRIKAZI KNJIGA	133

INTERNATIONAL PROBLEMS

A JOURNAL PUBLISHED BY THE INSTITUTE OF INTERNATIONAL
POLITICS AND ECONOMICS

VOL. LXVIII

BELGRADE

No. 1/2016

CONTENTS

ARTICLES

<i>Slobodan JANKOVIĆ</i> , Vectors of turkish foreign policy: what remains of the strategy for 2023? (<i>in english</i>)	7
<i>Vladimir AJZENHAMER</i> , How to read U.S.-Turkish relations: An analysis of scholar literature	24
<i>Željko BJELAJAC</i> , Islamic state: between myth and reality	54
<i>Mihajlo VUČIĆ</i> , Environmental impact assessment in the practice of International court of justice	72
<i>Marko NOVAKOVIĆ</i> , Geographic maps as evidence in practice of the International court of justice	95
<i>Dejan TADIĆ</i> , The concept of soft power in russian foreign policy in the twenty-first century	112
REVIEWS	133

*Slobodan JANKOVIĆ*¹

UDK: 339.9(560)

Bibliid: 0025-8555, 68(2016)

Vol. LXVIII, br. 1, str. 7–23

Originalan naučni rad

januar 2016.

DOI: 10.2298/MEDJP1601007J

VECTORS OF TURKISH FOREIGN POLICY: WHAT REMAINS OF THE STRATEGY FOR 2023?

ABSTRACT

The article examines the probability of achieving the self-imposed criteria for Turkey to become a macro-regional power by 2023. The author analyses components of variables in Davutoğlu's equation of power and the results of the "zero problems with neighbours" policy as an essential prerequisite for Turkey becoming one of the poles of power at the global level. Presenting the state of progress in military industries, in the development of technological infrastructure and in the economy, the author assesses the limited progress and failure to materialise the country's expected goals. After years of progress in various fields, the leading AKP party is now troubled by conflicts inside and outside the country. The author concludes that Turkey will not be able to realise its 2023 strategy due to combination of failures in internal, foreign and economic policies.

Key words: Turkey, AKP, Turkish vision 2023, economy, Kurds.

Turkish cities under curfew in August and in September 2015, with the parallel burning and attacks on offices across the country of the pro-Kurdish liberal HDP party—are these signs of an end to the previous political, economic and cultural growth of this country? Or those are Cizre and the Sur district of Diyarbakir, with heavy fighting and death tolls in hundreds on both sides in less than two

---

¹ The author is Research Fellow at the Institute of International Politics and Economics, Belgrade. E-mail: slobodan@diplomacy.bg.ac.rs. This paper was created within the project "Serbia in contemporary international relations: Strategic directions of development and firming the position of Serbia in international integrative processes – foreign affairs, international economic, legal and security aspects", Ministry of Education and Science of the Republic of Serbia, No. 179029 (2011–2015).

months? Maybe it is only a sad, but temporary episode, a challenge in the period of regaining strength for a new rise of Turkey on the basis of its historical and geographical depth? Is Turkish downing of the Russian military jet and the resulting economic war with Russia a policy of the new regional assertive power?

In 2001 the author of the new Turkish strategy in foreign affairs, Prof. Ahmet Davutoğlu, published his analysis of Turkish and Ottoman history, looking at the situation in the world and in international relations and security in particular. He assessed that there were historical and geographical depths that characterized Turkey and were the structural and permanent bases of its power. In reaching this assessment, Davutoğlu relied on the classical geopolitical thought of Karl Haushofer, Nicholas Spykman, Halford Mackinder and other representatives of classical geopolitics. He also borrowed some understandings of international relations and the role of states from the realist theories of international relations. At times in the book he adopted the language of an organic understanding of the nation, which was reminiscent also of Johan Rudolf Kjellén's theories of organic state, its expansion and vital space. Davutoğlu presented his recipe for gaining regional and eventually global power status for Turkey in the 21st century, and developed a formula of power for countries. Excluding the stable elements, the potentialities in the formula are: a) Economic capacity; b) Technological infrastructure; and c) Military capacity.² Aside from this formula, Davutoğlu argued that in order to achieve the status of a regional power, Turkey should manage to arrange a zero problem policy with her neighbours.

Mr. Davutoğlu later became councillor for foreign affairs of the Turkish Prime Minister, then Minister of Foreign Affairs and eventually Prime Minister of the Turkish government. The basic prescriptions in his book have become the central tenets of the Ministry of Foreign Affairs and official Turkish policy in international relations (political and economic). That is why analysing Turkey's position in its near abroad from the standpoints of this author is a good starting point in assessing the achievements of that policy.

As history and geography are mostly immutable factors in the formula of power, according to Davutoğlu, and we may subscribe to this assertion, we need to study the variables of power and prerequisites for Turkey's achieving power status, as designed by its foreign policy architect. These variables are internal. Furthermore, these internal variables are influenced by political stability.

Therefore, this paper will present an analysis of the Turkish zero problems with neighbours policy (foreign affairs) and development of its 'potentialities' (internal affairs) in order to make a judgment on the probability of achievement of Turkey's main foreign policy objective—becoming a macro regional and global power.

---

² Ahmet Davutoglu, *Strategijska dubina*, Službeni glasnik, Beograd, 2014, str. 43.

AIMS OF TURKISH FOREIGN POLICY

While Foreign Minister, Mr. Davutoğlu used several occasions to present the Turkish strategy of development until the year 2023—the centenary of the Turkish Republic. Its vision is truly impressive; it lists a vast number of goals to achieve in different areas, from pharmaceuticals to tourism, to the armaments industry. One of the occasions for its presentation was the Turkey Investor Conference: The road to 2023, organized by Goldman Sachs in London. The delivered speech was entitled “Vision 2023: Turkey’s Foreign Policy Objectives.” The main points outlined were: 1) “to make Turkey in one of the first ten country big economic powers in 2023”; 2) to participate in the reform of the United Nations (“We think that in the UN there should be a much more participatory political order, much more justice oriented and economic order and a much more inclusive cultural order”); and 3) “reintegration with neighbours” on the basis of common security and cultural backgrounds.³

What was particularly interesting and indicative of the results was the explanation given of the vision for the Middle East, which follows the logic that Davutoğlu used to describe the wishful future reorder also of the Balkans and of the Caucasus: “Which type of Middle East do you want? We want a Middle East without tension, without crisis, with democracy, freedom of economy and a spirit of integration rather than having Chinese walls between countries. We want to have one integrated region based on political dialog, based on a common understanding of common security, multiculturalism, and a multi-religious character of the societies. This is our vision for the Middle East, the Caucasus, and the Balkans. We want to achieve this in the next 10–12 years. We hope that these objectives, this strategic belt of stability, prosperity and security, will be established around Turkey.”

This will to transform Turkey and to augment the significantly Turkey’s role in the neighbouring regions (the Balkans, Caucasus, Middle East) and even globally, is contingent on the propositions that the world order is shifting toward multipolarity; that the Turkish economy is growing; and that with the fall of the Eastern communist bloc, Turkey has free hands, since it is no more essentially a holder of the south-eastern front of the West. Moreover, it rests on an understanding that a volatility of international relations with new Islamic states having common political, cultural and religious history (in the Balkans and in the Middle East) leaves

---

³ “Vision 2023: Turkey’s Foreign Policy Objectives”, speech delivered by H.E. Ahmet Davutoğlu, Minister of Foreign Affairs of the Republic of Turkey at “Turkey Investor Conference: The Road to 2023”, Goldman Sachs, London, 22 November 2011, www.mfa.gov.tr/speech-entitled-_vision-2023_-turkey_s-foreign-policy-objectives__-delivered-by-h_e_-ahmet-davutoglu_-minister-of-foreign-af.en.mfa, 19/11/2015.

space for Turkey to enhance its political influence using its common ethnic heritage (Turkic peoples in the Caucasus and in Central Asia). With these, Ankara may become the central, pivotal area of these three macro-regions.

This policy was analysed by many foreign and Turkish authors. Şaban Kardaş, a Turkish scholar close to the ruling AKP government, writes that “(I)t has been challenging to define Turkey’s foreign policy activism of late properly. Turkey has embarked on an ambitious regional agenda in the last decade, which in many ways extends on its earlier policies in the surrounding regions in the early post-Cold War era. This recent wave, however, has been accompanied by Turkey’s equally ambitious global agenda (...)”.⁴

In order to look at the feasibility of achieving such results, the following sections will look at three potentialities in Mr. Davutoğlu’s formula of power, emphasizing the most obvious gaps between aims and trends, and will briefly analyse the situation in the mentioned regions. Finally, the article will consider the position of Turkey in its neighbourhood.

POTENTIALITIES

Our country has the potential to be one of the greatest powers of its region and the world. We will continue to advance toward our 2023 targets and build Turkey’s future hand in hand with our nation.⁵

Recep Tayyip Erdoğan

Military

Turkey’s military is big—more than half a million between soldiers and gendarmerie—it is the second largest in NATO and according to *Globalfirepower.com* one of the top militaries in the world. Turkey has modernised its defence industry, and reduced its dependence on foreign products. In less than 15 years, Turkey scaled its dependency ratio from around 80% to 40–46% in 2014 (depending on source).⁶ Turkish President Erdoğan announced an ambitious plan to achieve full auto sufficiency in

---

⁴ Saban Kardas, “Turkey: A Regional Power Facing a Changing International System”, *Turkish Studies*, Vol. 14, No. 4, 2013, p. 637.

⁵ “Turkey: A landmark decade Vision 2023”, *Foreign Affairs* – sponsored section, September–October 2013.

⁶ According to *Jane Defence*, Turkey satisfied 60% of its military equipment supplies in 2014, as country of final assembly. See: “IDEF 2015: Turkey aims for defence industrial independence by 2023”, *IHS Jane’s Defence Weekly*, 6 May 2015, www.janes.com/article/51225/idef-2015-turkey-aims-for-defence-industrial-independence-by-2023, 16/10/2015.

defence production and growth of defence exports to USD 25 billion.⁷ The timeframe for achieving full autonomy in armament production is 2023, the same year that Turkey should, according to the plan, become a macro regional power. In terms of armament production, big hopes have been placed in the development of the first Turkish tank the Altay, being developed by Otokar and other Turkish defence industry companies.⁸

As Turkey is developing its own armaments production it has also started to export its own products. The value of Turkish arms sales was worth USD 634 million in 2010, but its defence and aerospace exports have risen by 17.7% since then, reaching USD 1.4 billion in 2013 and 1.648 billion in 2014.⁹ This growth decreased significantly, however in the first quarter of 2015, with defence exports in that period being valued at USD 461 million, only a 1.36% increase.¹⁰

As regards the future development of the Turkish armed forces, indications can be found in the army's 2033 vision, or the "TAF's 2033 Plans", which the Chief of Staff presented to the Prime Minister in November 2014. This document is not public yet, but what appeared in local media is that the plan relies on achieving better effectiveness and on augmenting the special forces, which means a partial professionalization of the army. At the same time, though, Turkey seems ready to maintain its large conscript army able to deter foreign aggression, and also to be prepared to engage in wars with big armies, such as those of neighbouring Greece, Russia and Iran.

Technological infrastructure

"The Vision 2023 Project has been initiated to overcome the major problems of science, technology and innovation policy making and their implementation in Turkey."¹¹

---

⁷ Onur Kanan, "President Erdoğan: Turkey aims to use no external resources for defense systems", *Daily Sabah*, 5 May 2015, www.dailysabah.com/money/2015/05/05/president-erdogan-turkey-aims-to-use-no-external-resources-for-defense-systems, 16/10/2015.

⁸ Burak Ege Bedil, "Turkish Firm To Produce Tank Engine", *Defense News*, 24 March 2015, www.defensenews.com/story/defense/land/vehicles/2015/03/24/turkey-tumosan-altay-tank-engine/70373916/29/09/2015; "IDEF 2015: Turkey aims for defence industrial independence by 2023", op. cit.

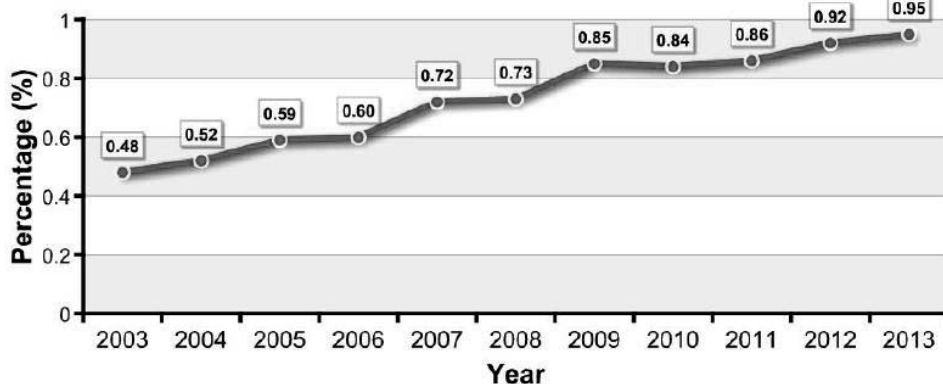
⁹ "Turkey Domestic Arms Industry", *GlobalSecurity.org*, www.globalsecurity.org/military/world/europe/tu-industry.htm, 22/09/2015.

¹⁰ Jerin Mathew, "Turkey targets international partners to boost defence exports to \$25bn by 2023", *International Business Times*, 20 July 2015, www.ibtimes.co.uk/turkey-targets-international-partners-boost-defence-exports-25bn-by-2023-1511656, 16/10/2015.

¹¹ "Private Sector Interaction in the Decision Making Processes of Public Research Policies Country Profile: Turkey", http://ec.europa.eu/invest-in-research/pdf/download_en/psi_countryprofile_turkey.pdf, 08/11/2015.

Accordingly, another objective for the year 2023. Development of the defence industry is itself evidence of such technological advancement. Indeed, Turkey is augmenting its gross domestic expenditures on research and development (GERD). From 2003 to 2013 such expenditures have almost doubled as a percentage of GDP (see Graph 1), from 0.43 to 0.95. In this country, the number of full-time equivalent researchers has grown “three-fold since 2002 from a very low human resource base.”¹² Its participation in the overall research and development sector of OECD countries remains very low (1.1% of total OECD PPP), but it is growing. In terms of public investment in technological advancement, Turkey is behind the average for OECD countries (0.43% of GERD was publicly financed in 2011 compared to 0.77% as the average for OECD countries).¹³

Graph 1: GERD as a percentage of Turkey's GDP

Source: TurkStat

Even though Turkey lags significantly behind most OECD countries in Research and Development, mostly in information and communication technologies, this number is growing. Average GERD in OECD in 2012 was 2.4 and in Turkey it was 0.92%.¹⁴ This is still an enormous success if we look at the situation from 15 years ago. Even if Turkey misses some or even most of the highly aimed 2023 objectives, such as “Becoming one of the top 10 countries in e-transformation”, still it will be on the path of fulfilling the criteria of significant important technology development, as is seen in the plan’s section on the military.¹⁵

¹² *OECD Science, Technology and Industry Outlook 2014*, OECD, Paris, 2014, p. 438.

¹³ *Ibid.*, p. 436.

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ “ICT”, *Invest in Turkey*, www.invest.gov.tr/en-US/sectors/Pages/ICT.aspx, 01/10/2015.

Between technology and economy stands the issue of nuclear energy. Turkey has for years longed to build a nuclear power plant. Construction of such a project was finally agreed upon in 2010, when a joint project was established stipulating that the Russian state nuclear energy corporation, Rosatom, would finish the job. Still, due to different national policies toward Syria, this cooperation may be harmed, similar to the situation with the Turkish Stream gas pipeline project. After the South Stream gas pipeline project was cancelled, Russia and Turkey announced plans for the Turkish Stream. Due to a series of politically motivated obstacles, Russia decided to build the Nord Stream phase II, and easily reached agreement with Germany on it. Essentially, Nord Stream is a project that will “double existing Baltic pipeline’s capacity... led by Gazprom, which has put the cost of the plan at up to 9.9 billion Euros (USD 11 billion) and maybe less due to savings, the group is to build a third and fourth pipeline to transport up to 55 billion additional cubic meters of gas a year.”¹⁶ However, as Russian and German companies signed the Agreement, and Turkey and Russia continued to have a political diatribe over Syria, Moscow decided to almost halve “the planned capacity of its TurkStream gas pipeline project to 32 billion cubic meters (bcm) per year from an original capacity of 63 bcm (...).”¹⁷ In a clear sign of bilaterally worsening situation, the decision was taken by Gazprom on October 9th not to provide an additional 3 billion cubic meters of gas to Turkey.¹⁸ This implies a temporary setback for the Turkish economy in terms of energy sources.

Economy

In January 2013, a reporter for CNBC wrote the headline: “Can Turkey Become ‘the China of Europe?’”¹⁹ The article was on Turkey’s economic potential—the third potentiality in Mr Davutoğlu’s formula. Yet, this variable is the weakest.

Turkey’s foreign trade has been steadily growing, from USD 20 billion a year in 1985 to USD 400 billion in 2014. But for the past 44 years (since 1971), Turkey has

---

¹⁶ “UPDATE 2-Gazprom, European partners sign Nord Stream-2 deal”, *Reuters*, 4 September 2015, www.reuters.com/article/2015/09/04/russia-forum-nord-stream-idUSL5N11A0G420150904_07/10/2015.

¹⁷ “Russia’s Gazprom to halve TurkStream pipeline capacity”, *Today’s Zaman*, 6 October 2015, www.todayszaman.com/business_russias-gazprom-to-halve-turkstream-pipeline-capacity_400769.html, 07/10/2015.

¹⁸ “Gazprom turns down Turkey’s request for 3 bcm of gas via Blue Stream”, *Today’s Zaman*, 9 October 2015, www.todayszaman.com/latest-news_gazprom-turns-down-turkeys-request-for-3-bcm-of-gas-via-blue-stream_401060.html, 09/10/2015.

¹⁹ Holly Ellyatt, “Can Turkey Become ‘the China of Europe?’”, *CNBC*, 18 January 2013, www.cnbc.com/id/100390252, 04/03/2015.

never reached a positive balance of trade. At this time, the country's foreign debt has been constantly growing and it is being partially paid for with the growth of the GDP.²⁰ In order to pay the debt, Turkey, under the AKP rule, started an extensive program of privatization, reaching its climax with the selling of agricultural terrain to foreign companies and considering even the privatization of lakes.

One of the outcomes of the constant deficit... is growing foreign debt. That is why it was a success when, in April 2013, Turkey repaid the last tranche of credit to the IMF. When Erdogan became Prime Minister, Turkey had USD 23.5 billion of debt to the IMF.²¹ Even though in the period from 2002 to 2012 complete public foreign debt proportionally dropped from 78% to around 36% of Turkish GDP,²² (or 27.8% according to the IMF),²³ it actually grew. Namely, the GDP of Turkey was USD 182.8 billion in 2002 and ten years later it was USD 794.4 billion.²⁴ This is not all. Because of massive privatizations of public companies (for example, the public electric grid network was sold in March 2013),²⁵ public debt was proportionally diminishing but the private foreign debt kept rising. In fact, both private and public debt were rising, although proportionally, due to the rapid rise in GDP, and the total external debt of Turkey fell from 56.2% of GDP (in 2002) to 37.9% of GDP in 2008.

After 2008 and the world economic crisis, the proportion of debt in Turkey started to grow again and reached 52.5% of GDP in the second quarter of 2015 (see Table 1). In the meantime, the public sector share in external debt fell from 67% in 2002 to 33%.²⁶ The latest wave of privatization hit the Turkish markets in the summer of 2015. A total of 29 hydroelectric and gas-turbine powered power plants of the Turkish Electricity Generation Corporation (EÜAŞ), and Turkey's state-run oil company TPAO's oil distribution unit, TP Petrol Dağıtım, were put under a

---

²⁰ "Turkey Balance of Trade", www.tradingeconomics.com.

²¹ "PM Erdoğan dishes up IMF criticism", *Sabah*, 11 May 2013, <http://english.sabah.com.tr/economy/2013/05/11/pm-erdogan-dishes-up-imf-criticism>, 05/12/2015.

²² "Erdogan's IMF Triumph Masks Surge in Private Debt: Turkey Credit", *Bloomberg*, 14 May 2013, www.bloomberg.com/news/2013-05-13/erdogan-s-imf-triumph-masks-surge-in-private-debt-turkey-credit.html, 20/11/2015.

²³ "World Economic Outlook", International Monetary Fund, April 2013.

²⁴ Slobodan Janković, "Turkish Policy in the Middle East", in: Miša Đurković and Aleksandar Raković (eds), *Turkey regional power?*, Institute for European Studies, Belgrade, 2013, pp. 137–158.

²⁵ "Turkish government rakes in \$3.5 bln in power grid tenders", *Hürriyet Daily News*, 15 March 2013.

²⁶ See data in table in: Öznur Keleş, "An assessment of Turkish external debt", *The Journal of Turkish Weekly*, 6 April 2015, www.turkishweekly.net/, 08/04/2015.

privatisation program, according to a written statement published in the Official Gazette on June 24.

Table 1: Gross External Debt of Turkey²⁷

	Gross external debt total (in USD million)	Gross external debt to GDP (%)
2002	129.596	56,2
2003	144.161	47,3
2006	208.108	39,5
2008	280.957	37,9
2009	268.963	43,6
2010	292.057	39,9
2011	303.931	39,3
2012	339.042	43,01
2013	389.146	47,3
2014	402.720	50,4
2015 Q2	405.223	52,5
2015 Q3	405.985	50,8

Money acquired from privatisation was used to cover public debt, but this did not solve the problem of trade imbalance and only transferred part of the burden to the private sector. Having an essentially fragile economy, Turkey remains as an air jet willing to perform acrobatic figures in the air, but lacking octane.

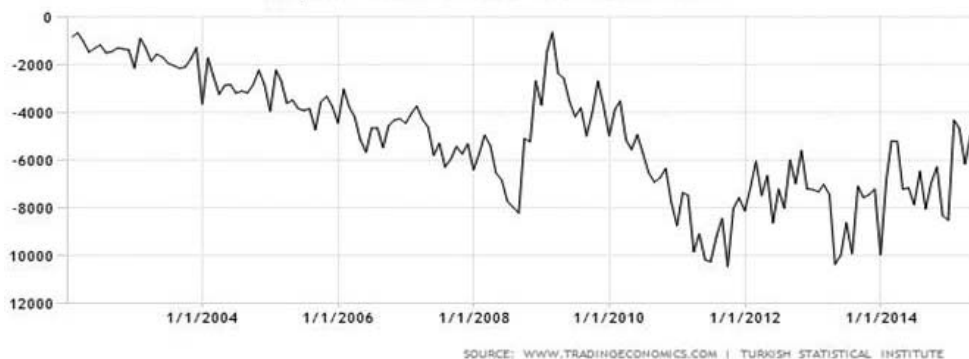
The negative results of trade and rising debt are observable in Graph 2 and 3:

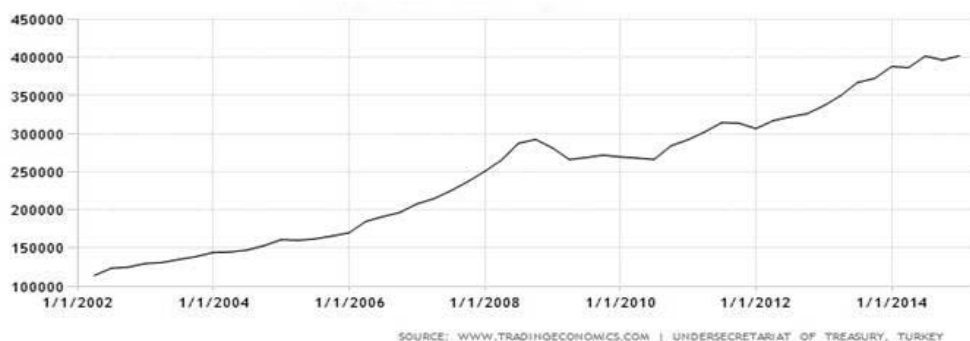
²⁷ “Gross External Debt Stock of Turkey”, The Undersecretariat of Treasury, General Directorate of Public Finance, Republic of Turkey, www.treasury.gov.tr/, 10/10/2015.

Graph 2: Balance of trade (2002–2015)

Graph 3: External debt of Turkey

Even tourism was hit hard as a result of the economic sanctions on Russia, with the migrant crisis and with revamped terrorist activity on Turkish soil.²⁸

Due to all the aforementioned setbacks in the economy, Turkey dropped one place on the list of the largest economies in the world according to nominal GDP size (from 17th to 18th place). What used to be an impressive economic growth of 6.8% in the period between 2002 and 2007, changed significantly to 3.2% per year between 2008 and 2014. Proportionally main growing market for Turkish products—Middle East and North Africa—collapsed after the Arab Spring. “Turkey’s trade with the region, for instance, fell to USD 55.8 billion in 2014 from USD 64 billion in

²⁸ “Number of Tourists in Turkey Drastically Dropped in 2015”, *CBW*, 18 September 2015, <http://cbw.ge/economy/number-of-tourists-in-turkey-drastically-dropped-in-2015/>, 01/10/2015.

2012. According to the figures from January–November 2015, Turkey's imports from the region declined by 34%, while its exports declined by 10%.”²⁹

Growing number of Syrian refugees in Turkey further burdened Turkish economy, but later gave her also leverage in the relations with the EU. Turkey uses this position even to blackmail European Union.³⁰

Political stability

For the purpose of this study, it is enough to observe that AKP leadership, initially allied with Hizmet (the Gulen movement) and with the foreign backing of the EU, managed to reform the country's civil-military relations and establish control of civil institutions over the army. Before reaching this result the AKP was under threat of court ban. After the victory over the army as a political factor, Turkey initiated an unprecedented expansion of its soft power and overall influence in the Middle East, the Balkans and in the Caucasus. But as it conflicted with U.S. interests in Iraq, and with Israel, the Turkish government also faced internal opposition from its ally in cultural politics, namely from the Gulen movement.³¹

First two attacks by the so called Islamic State were perpetrated on the Turkish soil, first against the Kurds marching in Ankara, and second against tourists in Istanbul.³² Thus the conflict in Syria had direct consequences on the security situation in Turkey.

After the elections in 2015, the AKP also faced parliamentary opposition by the country's largest ethnic minority. Hence, the Kurdish card, after many years, became again a factor of significant internal instability and divisions. Initial political opposition was transformed in the summer of 2015 in the open armed conflict with the PKK in cities and villages of the south-eastern Turkey since July. Death toll at the end of January 2016 reached few thousands between the Turkish armed forces,

---

²⁹ Mustafa Kutlay, “Europe's Increasing Importance For Turkey – Analysis”, *Eurasia Review*, 6 February 2016, www.eurasiareview.com/06022016-europes-increasing-importance-for-turkey-analysis/, 08/02/2016.

³⁰ How Turkey blackmails EU is evident in: Angeliki Papamiltiadou, “Thick game on the back of Greece”, www.euro2day.gr/news/economy/article/1397081/hontro-paihni-di-sth-plath-ths-elladas.html, 09/02/2016.

³¹ In Serbia Miša Đurković noticed initial conflicting interests of Hizmet and AKP which evolved in open conflict in 2014. See: Miša Đurković, “Fetulah Gjulen i Džemat Hizmet”, in: Miša Đurković and Aleksandar Raković (eds), *Turkey regional power?*, op. cit., pp. 63–82.

³² “Turkish soldiers attacked by DAESH near Syrian border” *TRT World*, 3 February 2016, www.trtworld.com/turkey/turkish-soldiers-attacked-by-daesh-near-syrian-border-39951, 09/02/2016.

PKK militants and civilians.³³ In order to retaliate for the dead foreign tourists and for the attack on the Turkish military camp in Iraq, Turkey allegedly opened fire on Daesh positions in mid-January 2016.

If the economy and, in certain measure, technology, are lagging, the internal political situation, despite the parliamentary majority of AKP is for the moment significantly destabilised, at least in the south-east. What about foreign politics results in the neighbourhood, the final factor essential for power politics?

A MESS WITH THE NEIGHBOURS

Prior to the Arab Spring, Turkey's policy of zero problems with neighbours was flourishing. Turkey was reinforcing its diplomatic presence also in the cultural field as it had started to promote its culture and history by making TV fictions. Turkey and Turkish private organisations developed a system of faculties, around the region. Then partner of Erdogan, the Hizmet group, chaired by Fethullah Gülen, sponsored such events as the International Turkish Language Olympiads each year between 2003 and 2013. In 2014, the finals of this particular Olympiad were held around the world as Gulen's movement opposed the politics of the government and vice versa. Turkey was building Shamgen, the visa-free zone with Syria, Iraq and Iran.³⁴ Shamgen followed Turkey's introduction of several visa free regimes, among others with Syria in September 2009.³⁵ In the same year Turkey started a rapprochement with Armenia. This was the outcome of the careful policy of improving relations with countries in the Balkans, the Middle East and the Caucasus.

Still, problematic speeches and initiatives, like that of 2011, when Ankara offered to mediate in the conflict between two Islamic communities in Serbia by proposing their subservience to the Turkish Presidency of Religious Affairs (Diyanet), and many more on Kosovo and the supposed golden times of Ottoman occupation in the Balkans and in the Middle East, among others, caused different diplomatic sparks with neighbours and other countries of the three named regions.

---

³³ There are various figures, all of which are difficult to confirm at present. For example: "Death toll rises among Kurds trapped in Cizre basement amid heavy fighting", *Deutsche Welle*, 29 January 2016, www.dw.com/en/death-toll-rises-among-kurds-trapped-in-cizre-basement-amid-heavy-fighting/a-19012447, 02/02/2016.

³⁴ "Shamgen', bright future for united Asia", *Press TV*, 8 March 2011, <http://previous.presstv.ir/detail.aspx?id=168894&sectionid=3510303>, 08/08/2015.

³⁵ "Turkey, Syria sign strategic deal, lift visa", www.todayszaman.com/latest-news_turkey-syria-sign-strategic-deal-lift-visa_187372.html, 05/10/2015.

In 2011, as the AKP won again the elections and the Arab Spring was in full swing, Turkey's policy of zero problems started to crumble. Suddenly Turkey was against the Libyan leader, and against the president of Syria. Turkish President Erdogan was hailing the Islamist movements in North Africa and in Syria.³⁶ After the military coup in Egypt, Turkey suddenly had bad relations with the most important Arab country.

EU integration lost its appeal and AKP leaders started to rely publicly more and more on the Ottoman heritage and relations with 'brothers and sisters' in Gaza, Sarajevo, Baku and elsewhere.³⁷

Today this policy is in tatters. What is left is Turkish support for some military groups in neighbouring Syria, fighting against the armed forces of President Bashar el Assad. Turkey reached a preliminary agreement with the USA to intervene military in Northern Syria at the end of July 2015, and free use of the Incirlik military airport for U.S. Air Force.³⁸ After one week, Russia announced its military presence in Syria, thus preventing the fall of the current regime, and started to bomb terrorist groups and rebels in Syria, pre-empting also the creation of the so called humanitarian corridor or the safe zone in Northern Syria.

CONCLUDING REMARKS

Turkey had four military coups in its history (1960, 1971, 1980, 1997). The Army, a guardian of the legacy of the Kemal Ataturk, along with the Justice system may have planned the fifth coup in 2008, this time against the Justice and Development Party (*Adalet ve Kalkınma Partisi* – AKP). The AKP and Recep Tayyip Erdoğan were on the verge of being banished from politics, but with the little help from the Brussels, who was protesting against such a move asking for the civil control over the army, Erdogan Davutoglu, Babacan and others stayed in power. After more than 13 years of parliamentary majority, a politics that started as pro-American, pro-EU moderated Islamic party, transformed Turkey into a country where the leading party made a coup against the army, against judges, journalists and academia. What was announced as different, more efficient policy aimed at

---

³⁶ For more details see: Slobodan Janković, "Turkish Policy in the Middle East", op. cit.

³⁷ Slobodan Janković, "Turkish Policy in the Middle East", op. cit; "Turkish Foreign Policy in the AKP's Third Term", *PONARS Eurasia Policy Memo*, No. 189, September 2011, www.gwu.edu/~ieresgwu/assets/docs/ponars/pepm_189.pdf, 22/10/2015, p. 1.

³⁸ Anne Barnard and Gordon Schmitt, "Turkey and U.S. Plan to Create Syria 'Safe Zone' Free of ISIS", *New York Times*, 27 July 2015, www.nytimes.com/2015/07/28/world/middleeast/turkey-and-us-agree-on-plan-to-clear-isis-from-strip-of-northern-syria.html?_r=1, 08/09/2015.

zero problems with neighbours, reignited the military clash with the Kurds and made the situation where Turkey is in the problem with almost all of its neighbours (excluding Azerbaijan and Georgia). This politics brought more votes to AKP than ever in November 2015, but the results in foreign policy and in the economy are not as promising.

Three years after the announcement of the Vision 2023 strategy for the overall development and expansion of Turkey in economy, technology, military and foreign affairs, the results are not promising. The AKP leadership that tried to promote Turkey's qualitative leap on the global scene was adapting its wishes to the system of understanding Turkish politics and Turkey's role in the international order according to the research of Professor, now Prime Minister, Davutoğlu, at least in terms of the country's foreign affairs. This plan was meant to augment the military, technological and economic potentialities in Prof. Davutoğlu's formula of power in international relations, while securing internal development, stability and zero problems with countries in the neighbouring regions.

Regarding the neighbour policy, the reality is dim. If during the first years of AKP rule, the pro-Islamist party had large support among Kurds in Turkey despite intervening in Iraq, after the war erupted in Syria, Kurdish aspirations for autonomy went even further; creating an informal state in Northern Iraq but also appearing as a de facto situation in northern Syria. Kurdish militia obtained control over important parts of the Syrian border region with Turkey. Kurds in Turkey have become increasingly alienated, and have begun supporting the moderate Kurdish political party, or the HDP, which is highly critical of the current government. Hence, foreign growth of Kurdish strength is paralleled with rising internal political division along ethnic lines.

Turkey's rise of power in the Middle East and in other regions has not only been contained but has declined due to heavy involvement by the great world powers in the same parts of the globe.

The USA, despite having some differences with Israel, still considers the Jewish state as its main strategic ally in the Middle East and acts accordingly. It is vitally interested in controlling the political processes in the Balkans, although no longer through its proxy partner—Turkey.

Russia pre-empted a Turkish incursion into Syria and returned to the Middle East as a power broker. Thus, the danger of the creation of a Kurdish state along Turkish borders and an invigorated Russia are isolating Turkey from the Middle East.

In the Balkans, what is left of Turkish expansion is as before—good relations with Muslim communities in Albania, in Bosnia and Herzegovina, partly in Serbia and in Bulgaria and nothing more. The USA, Germany and even Russia are major actors in the peninsula.

The situation in the Caucasus has gone back to old schemes, as antagonistic relations between Azerbaijan and Armenia are again renewed and Russia is stronger than it has been in the recent past. Russia also holds South Ossetia and Abkhazia.

The military is still the strongest part of Turkey's power equation, while the technology is still lagging compared to that of highly developed countries. The economy is the weakest part. It is fragile due to unreliable sources of wealth and because of growing foreign debt, which impedes its general positive results in the power formula. All in all, the vision of Turkey's macro regional and global grandeur is crumbling amid internal sectarian clashes in Turkish cities.

BIBLIOGRAPHY

- Barnard, Anne and Schmitt, Gordon, "Turkey and U.S. Plan to Create Syria 'Safe Zone' Free of ISIS", *New York Times*, 27 July 2015, www.nytimes.com/2015/07/28/world/middleeast/turkey-and-us-agree-on-plan-to-clear-isis-from-strip-of-northern-syria.html?_r=1, 08/09/2015.
- Bedil, Burak Ege, "Turkish Firm To Produce Tank Engine", *Defense News*, 24 March 2015, www.defensenews.com/story/defense/land/vehicles/2015/03/24/turkey-tumosan-altay-tank-engine/70373916/, 29/09/2015.
- Davutoglu, Ahmet, *Strategijska dubina*, Službeni glasnik, Beograd, 2014.
- Đurković, Miša, "Fetulah Gjulen i Džemat Hizmet", in: Miša Đurković and Aleksandar Raković (eds), *Turkey regional power?*, Institute for European Studies, Belgrade, 2013, pp. 63–82.
- "Gross External Debt Stock of Turkey", The Undersecretariat of Treasury, General Directorate of Public Finance, Republic of Turkey, www.treasury.gov.tr/, 10/10/2015.
- "IDEF 2015: Turkey aims for defence industrial independence by 2023", *IHS Jane's Defence Weekly*, 6 May 2015, www.janes.com/article/51225/idef-2015-turkey-aims-for-defence-industrial-independence-by-2023, 16/10/2015.
- Janković, Slobodan, "Turkish Policy in the Middle East", in: Miša Đurković and Aleksandar Raković (eds), *Turkey regional power?*, Institute for European Studies, Belgrade, 2013, pp. 137–158.
- Kardas, Saban, "Turkey: A Regional Power Facing a Changing International System", *Turkish Studies*, Vol. 14, No. 4, 2013.
- Keleş, Öznur, "An assessment of Turkish external debt", *The Journal of Turkish Weekly*, 6 April 2015, www.turkishweekly.net/, 08/04/2015.
- Kutlay, Mustafa, "Europe's Increasing Importance For Turkey – Analysis", *Eurasia Review*, 6 February 2016, www.eurasiareview.com/06022016-europes-increasing-importance-for-turkey-analysis/, 08/02/2016.

OECD Science, Technology and Industry Outlook 2014, OECD, Paris, 2014.

Onur Kanan, “President Erdoğan: Turkey aims to use no external resources for defense systems”, *Daily Sabah*, May 5, 2015, www.dailysabah.com/money/2015/05/05/president-erdogan-turkey-aims-to-use-no-external-resources-for-defense-systems, 16/10/2015.

“Private Sector Interaction in the Decision Making Processes of Public Research Policies Country Profile: Turkey”, http://ec.europa.eu/invest-in-research/pdf/download_en/psi_countryprofile_turkey.pdf, 08/11/2015.

“Turkey Balance of Trade”, www.tradingeconomics.com.

“Turkey Domestic Arms Industry”, *GlobalSecurity.org*, www.globalsecurity.org/military/world/europe/tu-industry.htm, 22/09/2015.

“Turkey: A landmark decade Vision 2023”, *Foreign Affairs* – sponsored section, September–October 2013.

“Turkish Foreign Policy in the AKP’s Third Term”, *PONARS Eurasia Policy Memo*, No. 189, September 2011, www.gwu.edu/~ieresgwu/assets/docs/ponars/pepm_189.pdf, 22/10/2015.

“Vision 2023: Turkey’s Foreign Policy Objectives”, speech delivered by H.E. Ahmet Davutoğlu, Minister of Foreign Affairs of the Republic of Turkey at “Turkey Investor Conference: The Road to 2023” organised by Goldman Sachs, London, 22 November 2011, www.mfa.gov.tr/speech-entitled-_vision-2023_-turkey_s-foreign-policy-objectives_-delivered-by-h_e_-ahmet-davutoglu_-minister-of-foreign-af.en.mfa, 19/11/2015.

“World Economic Outlook”, International Monetary Fund, April 2013.

Slobodan JANKOVIĆ

**PRAVCI TURSKE SPOLJNE POLITIKE:
ŠTA JE OSTALO OD STRATEGIJE ZA 2023. GODINU?**

APSTRAKT

Predmet članka je razmatranje mogućnosti ispunjenja kriterijuma koje je Turska sebi postavila kako bi postala makro-regionalna sila do 2023. godine. Autor analizira varijabilne delove Davutogluove jednačine moći i rezultate „politike nula problema sa susedima” kao ključnih preduslova za postizanje položaja Turske kao jednog od polova moći. Predstavljanje stanja razvoja vojne industrije, razvoja tehnološke infrastrukture i privrede omogućuje autoru da utvrdi ograničenost napretka i propast ostvarenja željenih ciljeva. Nakon godina uspeha u različitim oblastima vodeća AKP partija danas je suočena sa unutrašnjim i spoljnim sukobima. Autor zaključuje da Turska neće uspeti da ostvari deklarisanu stratešku ciljevu spoljne politike sadržane u *Viziji za 2023. godinu* zbog niza neuspeha u unutrašnjoj, spoljnoj i ekonomskoj politici.

Ključne reči: Turska, AKP, Turska vizija 2023, privreda, Kurdi.

KAKO „ČITATI” SAVREMENE AMERIČKO-TURSKÉ ODNOSE: ANALITIČKI OSVRT NA AKADEMSKU I STRUČNU LITERATURU

APSTRAKT

Rad daje kritičku analizu dela literature o odnosima SAD-a i Turske sa ciljem da domaćoj akademskoj javnosti ponudi dublji uvid u aktuelnu tursku spoljnu politiku i tako pruži smernice za dalje istraživanje. Uprkos velikoj geopolitičkoj važnosti američko-turskih bilateralnih odnosa, kao i multilateralnih oblika saradnje u kojima obe zemlje učestvuju, mali broj autora izvan SAD-a i Turske direktno proučava ovu temu. Kako obe države zauzimaju značajno mesto na međunarodnoj sceni, ta činjenica se može shvatiti kao svojevrsna akademska nelogičnost. Naročito ukoliko se u obzir uzme veliki broj država koje su se, nakon usvajanja Davutogluove spoljnopolitičke doktrine, našle u jačoj međunarodnoj interakciji sa Turskom. Autor je analizom obuhvatio trideset i pet stručnih i akademskih radova, a njih je radi lakše preglednosti klasifikovao u skladu sa tri kriterijuma – vremenskim okvirom rada, stavom autora prema datom problemu i teorijskim pristupom u izučavanju problema. Analiza odabrane literature pokazala je kako se istraživački fokus tokom protekle decenije pomerao sa prirode odnosa dve države na objašnjenje prirode novonastalih problema, kao i da je stav autora prema perspektivama američko-turskih odnosa u velikoj meri determinisan aktuelnim sledom događaja. Autor zaključuje da se realistički i konstruktivistički pristup snažno preporučuju kao najpodesniji teorijski okvir za dalja istraživanja savremenih američko-turskih odnosa.

Ključne reči: SAD, Turska, spoljna politika, bilateralni odnosi, apologija, kritika, realizam, konstruktivizam, liberalizam.

Pitanje odnosa SAD-a i Republike Turske poslednjih godina često je obrađivano u akademskoj literaturi. Ovaj „trend” započeo je nakon terorističkog napada na SAD 11. septembra 2001. godine i do danas ne gubi na aktuelnosti. Odnosi dveju država predmet su brojnih naučnih istraživanja koji se neposredno bave ovom

---

¹ Autor je asistent na Fakultetu bezbednosti Univerziteta u Beogradu. E-mail: ajzenhamer@fb.bg.ac.rs

tematikom, ali i radova koji ovoj temi pristupaju indirektno, uklapajući pitanje američko-turskih odnosa u širi kontekst odnosa SAD-a sa čitavim islamskim svetom.

Primetno je da su monografije o američko-turskim odnosima u većem broju slučajeva nastale proširivanjem i publikovanjem izveštaja i analiza praktične politike (*policy paper*) raznih *think-tank*-ova, te stoga njihova sadržina više „gravitira” ka potrebama kreiranja i tumačenja spoljne politike (isto važi i za jedan manji broj akademskih članaka koji ćemo obraditi u ovom analitičkom osvrtu). S druge strane, većina naučnih radova i članaka koji se bave ovom temom prema metodologiji rada i naučnim ciljevima mogu biti svrstani u čisto akademsku kategoriju. Uprkos velikoj geopolitičkoj važnosti američko-turskih bilateralnih odnosa i multilateralnih oblika saradnje u kojima obe zemlje učestvuju – a u kojima odnosi SAD-a i Turske takođe igraju važnu ulogu, relativno mali broj autora izvan ove dve zemlje direktno proučava ovu problematiku. Prevažodno je reč o američkim i turskim istraživačima, dok je autora izvan ovog „bilateralnog” kruga znatno manje. U pitanju je ozbiljna disproporcija ukoliko se uzme u obzir broj država i regiona (Bliski istok, Balkan, Kavkaz, Srednja Azija) koje su se usvajanjem nove turske spoljnopolitičke doktrine našle u jačoj interakciji sa vladom u Ankari. Objašnjenje ovog fenomena krije se u činjenici da, iako „davutogluovski” zaokret turske spoljne politike i u ovim državama nikog ne ostavlja ravnodušnim, njihovi autori su više koncentrisani na onu dimenziju problema koja na njih neposredno utiče. Stoga se primarno fokusiraju ili na koristi regionalne saradnje sa Turskom (akcentat je na ekonomiji) ili se, pak, pod lupu stavljaju turske „imperijalne” pretenzije, pa se stoga njihovi radovi kreću u pravcu diskursa o „neoosmanizmu”. Upravo iz tog razloga ovi autori američko-turske odnose obrađuju tek usputno, bilo da ih tumače kao garanciju trajnosti turskog ekonomskog „buma”, ili da bi ukazali na američku podršku projektu „neoosmanizma” (ili na njeno odsustvo).

U domaćoj akademskoj literaturi potonji diskurs je gotovo dogmatičan, a pitanje važnosti američko-turskih odnosa po uspeh aktuelne turske spoljne politike samo je „ovlaš” dotaknuto, i u najmanju ruku zapostavljeno. Stoga smatramo da će selektivni prikaz i kritička analiza literature o odnosima SAD-a i Turske u periodu od dolaska na vlast Partije pravde i razvoja (AKP) pa do danas, ponuditi mogućnost za alternativni pogled na aktuelnu tursku spoljnu politiku i bolje razumevanje ukupne političke situacije u ovoj državi.

Pregled literature koji sledi obuhvata kritički osvrt na trideset i pet odabranih stručnih i akademskih radova koji neposredno obrađuju pitanje američko-turskih odnosa na početku XXI veka. U većini slučajeva članci koje analiziramo obrađuju ovo pitanje kao glavnu temu, ali će u prikaz biti uključeni i pojedini radovi koji se na relevantan način samo dotiču ove teme.

U prikazu će prevažodno biti zastupljeni radovi američkih i turskih autora, kao i jedan manji broj domaćih autora koji su se u istraživanju aktuelne turske spoljne

politike dotakli i ove teme. Kako od završetka Hladnog rata pa do danas nije bilo većih oscilacija u odnosu SAD-a prema Turskoj (menjaju se samo formulacije npr. „strateško partnerstvo”, „partnerstvo za uzor” i slično), blagu prednost daćemo turskim autorima čiji su radovi dostupni na engleskom jeziku, kako bi što bolje sagledali način na koji oni objašnjavaju određene zaokrete u turskoj spoljnoj politici koji su tokom protekle decenije, u određenoj meri, destabilisali odnose dve države.

Radi lakše preglednosti i potpunije analize, radove koji su predmet istraživanja klasifikovaćemo prema tri kriterijuma. Prvo razvrstavanje je prema vremenskom okviru rada, gde razlikujemo radove koji proučavaju period pre dolaska AKP-a na vlast, zatim one koji obuhvataju vremenski raspon od tzv. iračke intervencije pa do kraja drugog mandata Bušove administracije, i na posletku one čiji su autori koncentrisani na period od dolaska Baraka Obame u Belu kuću pa do danas. Drugi kriterijum razvrstavanja analiziranih članaka je stav tj. odnos koji prema predmetu istraživanja zauzima autor. Po ovom kriterijumu razlikovaćemo radove koji afirmativno ili „apologetski” pristupaju savremenim američko-turskim odnosima, zatim radove koji proučavanom pitanju pristupaju kritički i potom radove koji zauzimaju neutralan stav. Među kritičare ubrajamo kako autore koji sa određenom dozom skepse posmatraju budućnost američko-turskog strateškog partnerstva, tako i autore koji se krajnje kritički odnose prema samoj Turskoj. Treća klasifikacija biće izvršena na osnovu teorijske opredeljenosti autora, gde ćemo radove svrstati u tri najopštije kategorije – realističku, konstruktivističku i liberalnu.

RAZVRSTAVANJE LITERATURE PREMA VREMENSKOM OKVIRU

Prvu grupu čini nekoliko pažljivo odabranih radova koji na relevantan način obrađuju period neposredno pred dolazak AKP-a na vlast i tokom prve godine njene vladavine. Radovi iz ove faze nastali su mahom u vremenskom intervalu koji obuhvata raspon od 1997-2003. godine. Ovaj kratak vremenski period opravdano se može posmatrati kao preludijum aktuelne faze američko-turskih odnosa. Drugu polovinu devedesetih godina minulog veka uzeli smo kao polaznu tačku analize postojeće naučne građe iz dva osnovna razloga. Pre svega, 1997. godine je u „mekom” vojnom puču srušena vlada turskog premijera Nedžmetina Erbakana, čija je politika okarakterisana kao „tvrdo islamistička” i „anti-zapadna”. Takođe, te iste godine su se u turskoj javnosti prvi put pojavile spekulacije o tome kako SAD „uzimaju pod svoje” reformsko krilo Erbakanovog REFAH-a (Partija napretka) i pripremaju ga za osnivanje nove islamističke partije koja će se uklopiti u američki projekat kreiranja „mekšeg” tj. „umerenog” islama. Za krajnje ishodište ove faze uzet je početak američke intervencije u Iraku, kao tačka u kojoj će doći do prvog ozbiljnog razmimoilažanja u spoljnoj politici SAD-a i Turske. Između ova dva

„graničnika” – pada Erbakana i američke intervencije u Iraku – smeštena su i druga dva značajna momenta po američko-turske odnose: teroristički napad na Svetski trgovinski centar i pobeda proislamistačke AKP na izborima 2002. godine.

Prvi rad iz ove faze koji ćemo analizirati je manje akademskog a više publicističkog, tj. naučno-popularnog karaktera. Reč je autobiografskom prikazu političke situacije u Turskoj tokom mandata Erbakanove vlade, i neposredno nakon njenog rušenja, iz pera Vojislava Lalića.² Lalić je kao dopisnik spoljnopolitičke redakcije dnevnog lista *Politika* boravio u Turskoj u ovom turbulentom periodu i stoga je njegova knjiga dragoceno svedočanstvo iz prve ruke o političkoj klimi u Turskoj u godinama koje su predstavljale uvertiru za ustoličenje AKP-a kao vladajuće partije. Lalić se u pojedinim segmentima osvrće na odnos SAD-a prema tadašnjim događajima u Turskoj, kao i na raspoloženje Turaka prema Zapadu, posebno tursko nezadovoljstvo procesom evropskih integracija – što je još jedno od pitanja koje danas suštinski utiče na dinamiku američko-turskih odnosa. Nakon Lalića, radovi iz ove faze su više akademskog karaktera. Jucel Bozdaglioglu (Yücel Bozdaglioglu) se primarno koncentriše na analizu turskog identiteta kao ključa za razumevanje turske prozapadne politike i nju koristi kao svojevrsnu studiju slučaja kojom objašnjava način nastanka i formulisanja spoljnopolitičkih preferencija i ciljeva.³ On smešta Tursku u čvrst zapadni „zagrljaj”, naglašavajući njenu želju da se identitetski poistoveti sa evropskom civilizacijskom matricom, što potom kauzalno determiniše njen spoljnopolitički kurs u pravcu ključnih predstavnika Zapada: Evropske unije i SAD-a. Stiven Larabi i Ian Leser (Stephen Larrabee, Ian Lesser) se vode nešto praktičnijim ciljevima i nastoje da odgovore na pitanja kakvi izazovi i kakve mogućnosti očekuju Tursku u svetu „posle 11. septembra”. Rad se bavi odnosima Turske sa Evropom, Rusijom i SAD-om kroz vizuru pitanja evropske integracije, bliskoistočnih konflikata, kavkazke nestabilnosti i sl.⁴ Prema predmetu istraživanja Bernard Šeril (Benard Cheryl) nalazi se negde „na pola puta” između Bozdaglioglu sa jedne, i Larabija i Lesera, s druge strane. Šeril se koncentriše na pitanje različitih islamskih identiteta (fundamentalistički, umereni, reformski, sekularni, itd.) sa jasnom ambicijom da među brojnim muslimanskim denominacijama identifikuje najpovoljnijeg strateškog partnera za SAD u islamskom svetu.⁵ U ovaj istraživački projekat neizbežno je uključena i analiza različitih varijanti tzv. turskog

² Vojislav Lalić, *Turska bez Ataturka: potresi na Bosforu*, Filip Višnjić, Beograd, 1997.

³ Yücel Bozdaglioglu, *Turkish foreign policy and turkish identity: A constructivist approach*, Routledge, New York and London, 2003.

⁴ F. Stephen Larrabee and Ian O. Lesser, *Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty*, RAND, Santa Monica (CA), 2003.

⁵ Benard Cheryl, *Civil democratic Islam, partners, resources, and strategies*, RAND, Santa Monica (CA), 2003.

islama i procena njihove kompatibilnosti sa spoljnopolitičkim interesima SAD-a. Poslednji rad iz ove faze jeste Koksovo (Sean Cox) viđenje turskih odnosa sa vodećim zapadnim državama nakon pobede AKP-a na parlamentarnim izborima 2002.⁶ Koks analizira moguće implikacije dolaska na vlast stranke čiji su lideri, Redžep Tajyip Erdogan i Abdulah Gul, u ne tako davnoj prošlosti bliski saradnici antizapadno orijentisanog turskog premijera Erbakana.

Dok se radovi iz prve faze prevashodno bave pitanjima turskog prozapadnog identiteta, ili pak turske prozapadne spoljnopolitičke orijentacije, tretirajući dobre odnose SAD-a i Turske kao spoljnopolitičku konstantu obe države, radovi koji obrađuju drugu fazu su raznovrsniji. Druga faza po dužini trajanja obuhvata gotovo identičan vremenski interval kao i prethodna faza (šest godina). Ipak, period od američke invazije Iraka do završetka drugog mandata Bušove administracije, bio je znatno turbulentniji po američko-turske odnose. Njega su obeležila brojna neslaganja između dve države, od kojih je najznačajnije tursko odbijanje zahteva Vašingtona da omogući američkim trupama da sa turske teritorije izvedu kopnenu invaziju na sever Iraka 2003. godine. Ova „izdaja” američkog interesa nešto kasnije je propraćena i velikim zaokretom u turskoj spoljnoj politici, koji je između ostalog karakterisalo i približavanje tradicionalnim američkim neprijateljima – Siriji i Iranu. Stoga je literatura nastala u ovoj fazi pre svega koncentrisana na pitanje „da li je Amerika izgubila Tursku?”, i ovo pitanje u podjednako meri opterećuje i turske i američke autore. To se može videti već iz samih naslova radova: npr. rad bivšeg američkog ambasadora u Ankari Marka Parisa (Mark Pariss) od 2005. godine – „Alergični partneri: mogu li se američko-turski odnosi spasti?”,⁷ ili nešto kasnije napisan Oguzluov (Tarik Oguzlu) rad „Da li se Turska distancira od Zapada?”.⁸

Paris analizira konsekvence odluke turskog parlamenta da SAD-u ne odobri „severni front” protiv Iraka, naglašavajući ozbiljnu pukotinu koju je tursko „ne” izazvalo u odnosima dve zemlje. Sa distance od dve godine nakon „raskola”, Paris analizira četiri ključne oblasti američko-turske saradnje: bezbednost, diplomatiju, ekonomiju i iračko pitanje. Išan Dagi (Ihsan Dagi) iznosi tezu kako je upravo američki intervencionizam u Avganistanu i Iraku doprineo usponu nove forme islamizma koja se ogleda u programu vladajuće turske partije.⁹ Gunej (Ayln Güney)

⁶ Sean Michael Cox, “One calorie Islam: Turkey’s light muslims and the West”, *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 2, No. 1, Spring 2003, pp. 47–56.

⁷ Mark Pariss, “Allergic partners: Can US-Turkish relations be saved”, *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 4, No. 1, Spring 2005, www.esiweb.org/pdf/esi_turkey_tpq_id_16.pdf, 26/02/2016.

⁸ Tarik Oguzlu, “Middle Easternization of Turkey’s Foreign Policy: Does Turkey Dissociate from the West?”, *Turkish Studies*, Vol. 9, No. 1, March 2008, pp. 3–20.

⁹ Ihsan D. Dagi, “Transformation of Islamic political identity in Turkey: Rethinking the West and Westernization”, *Turkish Studies*, Vol. 6, No. 1, March 2005, pp. 21–37.

se, pak, usredsređuje na „anatomiju transformacije” američko-turskih odnosa pokušavajući da, kroz njihovu retrospektivnu analizu, pruži odgovor o njihovoj budućnosti. Fokusne tačke njegovog rada su tri velike etape u odnosima ove dve države – Hladni rat, posthladnoratovska era i period nakon 11. septembra 2001. godine.¹⁰ U drugom analiziranom Leserovom radu, autor se bavi validnošću dogmatskog karakterisanja odnosa Vašingtona i Ankare kao strateškog u periodu nakon iračkog raskola. Leser dovodi u pitanje strateški karakter odnosa kao nešto što se podrazumeva samo po sebi i analizira spoljnopolitičke debate koje se o ovom pitanju vode u obe države.¹¹ Zaokret u spoljnoj politici prema SAD-u i Izraelu, kao i potraga Ankare za tzv. trećom opcijom, glavna je preokupacija Firile (Anat Firilla), čiji rad naglašava ozbiljan negativan trend u odnosima Turske sa dojučerašnjim saveznicima.¹² Ovu liniju istraživanja američko-turskih odnosa sledi i Koprulu (Kemal Köprülü), koji analizira konkretne primere neslaganja i nerazumevanja koji su odnose dve države doveli na najnižu tačku od trenutka njihovog uspostavljanja.¹³ Korak dalje u analizi nesporazuma nastalih između dojučerašnjih „strateških partnera” daje Kesici (Ilhan Kesici) koji postavlja pitanje konvergencije i divergencije američkih i turskih interesa.¹⁴ Kesici prihvata Bušov koncept „Šireg Bliskog istoka” (*Greater Middle East*) kao post-jedanaesto-septembarsku realnost. On nastoji da definiše ulogu koju bi Turska mogla da igra u novoj (američkoj) projekciji bliskoistočnog regiona, dovodeći pri tome u pitanje sposobnost aktuelnih islamističkih vlasti da u potpunosti iskoriste istorijsku šansu koja im se ukazala. Sličan pristup, ali znatno manje politički angažovan, ima i Kandemir (Nuzhet Kandemir), koji pitanje budućnosti američko-turskih odnosa takođe stavlja u kontekst sudbine šireg bliskoistočnog regiona.¹⁵ Poslednji u nizu radova usmerenih prevashodno na destabilizaciju odnosa dve države je rad Emre Erdogana (Emre Erdogan), koji analizom stavova javnog mnjenja nastoji da utvrdi

---

¹⁰ Ayln Güney, “An Anatomy of the Transformation of the US-Turkish Alliance: From ‘Cold War’ to ‘War on Iraq’”, *Turkish Studies*, Vol. 6, No. 3, September 2005, pp. 341–359.

¹¹ Ian O. Lesser, “Off autopilot: The future of Turkish-US relations”, *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 4, No. 4, Winter 2005, pp. 1–9.

¹² Anat Lapidot Firilla, “Turkey’s search for a ‘third option’ and its impact on relations with U.S. and Israel”, *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 4, No. 1, Spring 2005, www.turkishpolicy.com/article/134/turkeys-search-for-a-third-option-spring-2005, 26/02/2016.

¹³ Kemal Köprülü, “Paradigm shift in Turkish-US relations”, *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 4, No. 1, Spring 2005, www.esiweb.org/pdf/esi_turkey_tpq_id_23.pdf, 29/02/2016.

¹⁴ Ilhan Kesici, “Turkish-US relations: Convergence or divergence?”, *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 4, No. 1, Spring 2005, www.esiweb.org/pdf/esi_turkey_tpq_id_19.pdf, 25/02/2016.

¹⁵ Nuzhet Kandemir, “Turkish-American relations: Past and future”, *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 4, No. 1, Spring 2005, www.esiweb.org/pdf/esi_turkey_tpq_id_21.pdf, 27/02/2016.

koliko duboko u turskoj naciji sežu koreni novonastalog antiamerikanizma i gde se kriju uzroci ovog fenomena.¹⁶

U razdoblju nakon 2005. godine, akademska literatura beleži izvestan porast optimizma u pogledu šansi za stabilizaciju i unapređenje međusobnih odnosa. Ovaj trend se poklapa sa nastojanjem Bušove administracije da u drugom mandatu revitalizuje priču o Turskoj kao „strateškom partneru”, što je imalo pozitivan odjek u Ankari. Ipak to nikako nije značilo da su nagomilani problem nestali, već da su obe države spremne da ostave po strani „iračke nesuglasice” i da u ime stare saradnje krenu dalje. Stoga se literatura između 2006. i 2009. godine više bavi novonastalim preprekama na putu realizacije ponovo proklamovanog strateškog partnerstva, a manje neslaganjima oko intervencije u Iraku (mada ovo pitanje i dalje ostaje lajtmotiv kritički orijentisanih radova). Početni entuzijizam jasno se vidi u radu Kuka i Randalove (Steven Cook, Elizabeth Randall), koji otvoreno govore o značaju Turske kao pouzdanog partnera Vašingtona u njegovom nastojanju da otvori novu eru u odnosima sa islamskim svetom.¹⁷ Ne potcenjujući dubinu aktuelnog američko-turskog raskola, oni nastoje da odgovore na dve grupe pitanja: 1) kako premostiti nastali jaz i unaprediti saradnju?; 2) kako izbeći dalju destabilizaciju odnosa zbog „neuralgičnih” regionalnih pitanja (Irak, Iran, Izrael, Sirija i Kipar)?

Treći Leserov rad koji smo uvrstili u našu analizu je monografija koja sumira rezultate njegovih prethodnih istraživanja, nadovezujući na njih analizu unutarpolitičke krize koja je 2007. godine potresla Tursku.¹⁸ Kroz prizmu „tradicionalnih” problema (iračko pitanje, kurdsko pitanje i sl.) Leser analizira uticaj novih političkih trendova na Bosforu na odnose Vašingtona i Ankare. U centru njegove pažnje sada su budućnost turskog sekularizma, civilno-vojni odnosi i kvalitet turske demokratije. Flanagan i Branen (Stephen Flanagan, Samuel Brannen) takođe se bave dešavanjima iz 2007. godine, ali se više fokusiraju na okretanje Turske Siriji i Iranu – koje objašnjavaju kao „dinamičnost” nove turske spoljnopolitičke doktrine, nego na unutarpolitička previranja.¹⁹ Flanagan i Branen

---

¹⁶ Emre Erdogan, “The missing element: Turkish public opinion towards the US”, *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 4, No. 1, Spring 2005, www.esiweb.org/index.php?lang=en&id=291&tpq_ID=3,26/02/2016.

¹⁷ Steven A. Cook and Elizabeth Sherwood Randall, *Generating Momentum for a New Era in U.S.-Turkey Relations*, Council on Foreign Relations, Special Report, CSR No. 15, June 2006, www.cfr.org/turkey/generating-momentum-new-era-us-turkey-relations/p10796.

¹⁸ Ian O. Lesser, *Beyond Suspicion: Rethinking US-Turkish Relations*, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington D.C., 2007.

¹⁹ Stephen J. Flanagan and Samuel J. Brannen, *Turkey's Shifting Dynamics Implications for U.S.-Turkey Relations: A Report of the U.S.-Turkey Strategic Initiative*, Center for Strategic and

nastaje da predvide kako će nova „dinamika” uticati na američko-turske odnose u narednoj deceniji. Kameron Braun (Cameron Brown) čini mali iskorak iz aktuelnog akademskog trenda vrativši se „nekoliko koraka unazad” i osvrnuvši se na ulogu Turske u Zalivskim ratovima.²⁰ Njegov rad se usredsređuje na pitanje odnosa Turske prema multinacionalnim vojnim snagama u Iraku i traga za motivima koji su Tursku nagnali da 1991. i 2003. različito reaguje. Već 2008. godina donosi ozbiljne sumnje u rezultate napora Bušove administracije da ojača „strateško partnerstvo”, i spekulacije kako Turska sve više „klizi” na Istok. Iz ovog perioda je i već pomenuti Oguzulov rad koji se bavi pitanjem turskog približavanja Siriji i Iranu.²¹ Za razliku od Flanagan i Branena koji ovaj zaokret pokušavaju da predstavje kao „dinamičnost” i time ublaže njegovu realpolitičku prirodu, Oguzul jasno ističe da je reč o čistom realizmu, te da je Turska usvojila novi, znatno pragmatičniji (manje emotivan i romantičarski) pristup prema SAD-u i EU. Turska prema Oguzulu ne želi da raskine veze sa Zapadom, ali smatra da bi svako nasilno nametanje demokratije u njenom susedstvu narušilo njenu nacionalnu bezbednost. Geostrateška dimenzija ovog problema, unutarpolitička dinamika u Turskoj i uticaj etničkih lobija u SAD-u na američko-turske odnose na kraju Bušovog drugog mandata, predmet su Turkmenovog rada (Fusun Turkmen).²² Gordon i Taspinar (Philip Gordon, Omer Taspinar) više se fokusiraju na unutarpolitičku dinamiku i odnos međusobno zavađenih političkih elita prema SAD-u, kao i na analizu mogućih turskih spoljnopolitičkih alternativa.²³ Njihova knjiga predstavlja snažno upozorenje da Turska ipak može biti „izgubljena”, ali je i svojevrsna „mapa puta” kojim treba krenuti kako bi se onemogućio nepovoljan razvoj događaja.

Poslednja dva rada iz druge faze nastoje da predvide kojim će putem Obamina administracija povesti odnose dve države. Ričard Giragosian (Richard Giragosian) se u svojoj analizi usmerava na personalna rešenja u kabinetu američkog predsednika, nastojeći da na osnovu odabira ključnih kadrova predvidi stav Obamine administracije prema gorućim pitanjima u odnosima sa Turskom. Slično

---

International Studies (CSIS), Washington D.C., 2008, http://csis.org/files/media/isis/pubs/080606_turkeyshiftingdyn.pdf.

²⁰ Cameron S. Brown, “Turkey in the Gulf Wars of 1991 and 2003”, *Turkish Studies*, Vol. 8, No. 1, March 2007, pp. 85–119.

²¹ Tarik Oguzlu, “Middle Easternization of Turkey’s Foreign Policy: Does Turkey Dissociate from the West?”, *Turkish Studies*, Vol. 9, No. 1, March 2008, pp. 3–20.

²² Fusun Turkmen, “Turkish-American Relations: A Challenging Transition”, *Turkish Studies*, Vol. 10, No. 1, March 2009, pp. 109–129.

²³ Philip H. Gordon and Omer Taspinar, *Winning Turkey: How America, Europe, and Turkey can revive a fading partnership*, Brookings Institution Press, Washington D.C., 2008.

Turkmenu, on analizira potencijalni uticaj etničkih lobija (konkretno jermenskog lobija), ali ovog puta na pojedince iz neposrednog predsednikovog okruženja.²⁴ Viljem Park (William Park) razmatra izazove oko Turske sa kojima će se susresti predsednik Obama. Park analizira implikacije najavljenog multilateralnog pristupa diplomatiji nove administracije po odnose sa Ankarom.²⁵

Treća faza savremenih američko-turskih odnosa započinje prvim predsedničkim mandatom Baraka Obame i traje i danas. Faza je obeležena novim pokušajem SAD-a da potvrdi savezništvo sa Turskom, ali i ponovnim neslaganjima oko brojnih starih/novih pitanja. Radovi iz ove faze bave se prevashodno Obaminim pokušajem da Bušov koncept „strateških partnera” zameni konceptom „partnerstva za uzor” (*Model partnership*), kojim je Turska na svojevrsan način promovisana kao civilizacijski uzor islamskom svetu. Time je, stavljajući Tursku u isti rang sa SAD (koje sebe smatraju civilizacijskim modelom u zapadnoj hemisferi) nagovestio ravnopravniji tretman saveznika sa Bosfora, naročito u strateškim pitanjima od obostranog značaja. Pečat ovoj fazi dala je ubedljiva pobeda AKP-a na parlamentarnim izborima 2011. godine, čime je potvrđeno da su islamisti jedina ozbiljna politička snaga u Turskoj sa kojom Vašington može da saraduje. Dodatni materijal za analizu pružila je i sve „samovoljnija” spoljna politika AKP u vidu jačanja saradnje sa Sirijom i Iranom i zahlađenja odnosa sa Izraelom. Ipak, situacija je izmenjena nakon tzv. Arapskog proleća, koje dovodi do delimičnog približavanja stavova SAD-a i Turske oko pojedinih spornih pitanja. To je ujedno i poslednja velika tema koju analiziraju radovi iz ovog perioda. Interesantno je da se u ovoj fazi i u srpskoj akademskoj javnosti budi veće interesovanje za novu tursku spoljnu politiku. Ono je prevashodno usmereno na regionalni kontekst i „neoosmanističku” paradigmu koju je ovdašnjim akademskim krugovima i široj javnosti približio Darko Tanasković. Pored njegove knjige, u nastavku ćemo analizirati još dva domaća rada koja se direktno ili u značajnoj meri odnose na naš predmet istraživanja.

Među radovima koji se bave trećom fazom američko-turskih odnosa originalošću pristupa ističe se studija Giraja Sadika (Giray Sadik).²⁶ Sadik istražuje uticaj američke spoljne politike na tursko javno mnjenje u najturbulentnijem periodu za odnose dve države (2003–2006). U ovoj fazi inventivnost ne zaobilazi ni domaću akademsku scenu. Tako Miloš Marković daje jedan od prvih opsežnih prikaza nove turske spoljne

²⁴ Richard Giragosian, “The incoming Obama administration: Implications for Turkey”, *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 7, No. 3, Fall 2008, pp. 53–57.

²⁵ William Park, “Obama, Turkey and the Middle East: Troubles Ahead?”, *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 7, No. 4, Winter 2008, pp. 17–24.

²⁶ Giray Sadik, *American Image in Turkey U.S.-Foreign Policy Dimensions*, Lexington Books, Plymouth, 2009.

politike u našoj naučnoj zajednici, analizirajući prirodu i domete turskog „zaokreta” uz osvrt na odnose Vašingtona i Ankare.²⁷ Sličan pionirski napor, istina znatno obimniji i detaljniji, predstavlja Tanaskovićeva studija o neoosmanizmu.²⁸ Oba rada su veoma dragocena za razmatranje problema odnosa neoosmanističke doktrine i strateških interesa SAD-a. Kohen (Ariel Cohen) se bavi istim problemom, stavljajući u prvi plan dilemu pred kojom se Turska nalazi – postati liberalna demokratija i razvijena ekonomija ili se uzdići kao lider islamskog i bliskoistočnog sveta.²⁹ Etešami i Elik (Anoushiravan Ehteshami, Suleyman Elik) analiziraju pomak koji je AKP načinila u spoljnopolitičkoj orijentaciji, usredsređujući pažnju na jačanje veza Turske sa Iranom i arapskim državama.³⁰ Arapsko proleće donelo je nova interesovanja, pa tako Ilhan Tanir (Ilhan Tanir) istražuje kako nestabilnost na Arabijskom poluostrvu i utiče na dalju transformaciju američko-turskih odnosa i potencijalni debakl novoproglašenog modela partnerstva.³¹ Iako u fokusu drži implikacije Arapskog proleća, Tanir se posebno osvrće i na prelomne momente u odnosima dve države nakon dolaska Obamine administracije: sporni nuklearni sporazum Ankare i Teherana i tursko prihvatanje raketnog štita NATO-a.

Parlamentarni izbori 2011. godine i zastupljenost spoljnopolitičkih pitanja u kampanjama najuticajnijih turskih partija, uključujući i njihov odnos prema saradnji sa SAD-om, predmet su istraživanja Lerne Janik (Lerna Yanik).³² Nakon izborne potvrde političke moći AKP usledili su radovi koji iznova analiziraju pravu prirodu islamističke ideologije vladajuće partije. Tom korpusu pripada još jedan Sadikov rad, koji iz teorijske perspektive nastoji da sagleda uticaj religije na aktuelnu tursku spoljnu politiku, tragajući za odgovorom da li je vladajući islamizam uspeo da konstruiše trajnu „identitetski zasnovanu” spoljnu politiku.³³ Aslan (Ali Aslan) se

---

²⁷ Miloš B. Marković, „Spoljna politika Turske na početku 21. veka”, *Međunarodna politika*, God. LX, br. 1136, oktobar–decembar 2009, str. 17–39.

²⁸ Darko Tanasković, *Neoosmanizam: povratak Turske na Balkan*, Službeni glasnik i Službeni glasnik Republike Srpske, Beograd, 2010.

²⁹ Ariel Cohen, “Washington concerned as Turkey leaving the West”, *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 9, No. 3, Fall 2010, pp. 25–35.

³⁰ Anoushiravan Ehteshami and Suleyman Elik, “Turkey’s Growing Relations with Iran and Arab Middle East”, *Turkish Studies*, Vol. 12, No. 4, December 2011, pp. 643–662.

³¹ Ilhan Tanir, “How the Arab spring is transforming Turkish-American relations”, *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 10, No. 3, Fall 2011, pp. 71–81.

³² Lerna K. Yanik, “Foreign Policy During 2011 Parliamentary Elections in Turkey: Both an Issue and Non-issue”, *Turkish Studies*, Vol. 13, No. 2, 2012, pp. 213–227.

³³ Giray Sadik, “Magic Blend or Dangerous Mix? Exploring the Role of Religion in Transforming Turkish Foreign Policy from a Theoretical Perspective”, *Turkish Studies*, Vol. 13, No. 3, September 2012, pp. 293–317.

koncentriše na bilateralne odnose dve države sa nešto više optimizma, pokušavajući da konstruiše dve etape njihove saradnje od dolaska AKP na vlast: „etapu nerazumevanja” (2003–2006) i „etapu novog razumevanja” (od 2006).³⁴

Poslednji domaći rad na koji ćemo se osvrnuti je Đurkovićeva analiza odnosa SAD-a i Turske. Rad je važan jer predstavlja jedan od retkih ovdašnjih nastojanja da se neosmanističkoj paradigmi priđe direktno iz ugla američko-turskih odnosa. Đurković analizira pokušaj turskog spoljnopolitičkog osamostaljenja i udaljavanja od Zapada i implikacije Arapskog proleća po neuspeh ovog zaokreta.³⁵ Hronološku klasifikaciju završavamo radom Jegina i Ersoja (Mehmet Yegin, Eyüp Ersoy) koji odnose SAD-a i Turske sagledavaju iz ugla ne samo dominantnih političkih elita, već i drugih uticajnih aktera koji oblikuju američku spoljnu politiku (poput nevladinog sektora i preduzetništva).³⁶ Za razliku od prethodno analiziranih radova koji su se bavili uticajem javnog mnjenja na odnose dve države sa fokusom na imidžu SAD-a u turskom javnom mnjenju i fenomenu antiamerikanizma, Jegin i Ersoj ispituju raspoloženje američke javnosti prema promenama u Turskoj.

SELEKTOVANJE LITERATURE PREMA „STAVU” AUTORA

Drugi kriterijum klasifikacije naučnih radova o američko-turskim odnosima je podela na osnovu stava tj. odnosa koji prema predmetu istraživanja zauzima autor. Radove smo prema ovom kriterijumu razvrstali na afirmativne ili apologetske, odnosno one koji optimistički gledaju na budućnost odnosa dveju zemalja, zatim na radove koje ovom pitanju pristupaju više kritički, i na radove koji prema problemu zauzimaju neutralan stav.

Izrazito pozitivan odnos prema mogućnostima prevazilaženja postojeće krize odnosa i perspektivama unapređenja saradnje dve države imaju Larabi i Leser.³⁷ Njihova polazna teza je da su američki i turski interesi suštinski konvergentni. Posmatrajući obe države kao inherentne *status quo* sile, ova dva autora smatraju da, uprkos rastućem turskom spoljnopolitičkom aktivizmu, turska spoljna politika i dalje može da se okarakteriše kao oprezna, pa čak i kao konzervativna. I Amerika

³⁴ Ali Aslan, “The Foreign Policy-Hegemony Nexus: Turkey’s Search for a ‘New’ subjectivity in World Politics and its implications for US-Turkish Relations”, *Perceptions*, Vol. XVII, No. 4, Winter 2012, pp. 159–184.

³⁵ Miša Đurković, „Odnosi Turske i Sjedinjenih Američkih Država”, u: Aleksandar Raković i Miša Đurković (urs), *Turska regionalna sila?*, Institut za evropske studije, Beograd, 2013, str. 120–137.

³⁶ Mehmet Yegin and Eyüp Ersoy, *Turkey-U.S. relations: Towards a multidimensional partnership*, USAK Reports No. 13-05, USAK Center for American Studies, May 2013.

³⁷ F. Stephen Larrabee and Ian O. Lesser, *Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty*, op. cit.

i Turska su bezbednosno osveščene države, te se imperativ jačanja njihove bilateralne saradnje, naročito u područjima od zajedničkog strateškog značaja, nameće kao potpuno logičan i neizbežan. Larabi i Leser predviđaju da će američki rat protiv terorizma na duže staze ojačati ovo savezništvo i ističu da konvergentnost interesa ipak nije dovoljna garancija, te da odnos Vašingtona prema Ankari mora reflektovati poštovanje prema unutrašnjim promenama kroz koje Turska prolazi, kao i veće razumevanje izazova koju pred nju stavljaju promene u njenom neposrednom okruženju, kao i promenljiva dinamika odnosa sa EU i Rusijom. Leser u narednim radovima koje smo analizirali uključuje u američko-tursku „jednačinu” i brojne druge spoljno-političke varijable, ali ostaje dosledan stavu o konvergentnosti i bezalternativnosti američko-turskog savezništva.³⁸ Leser pritom napominje da obe države moraju da smanje očekivanja i da se savezništvo ne sme više bazirati isključivo na važnosti turskog geografskog položaja, već i na dugoročnom planiranju realizacije zajedničkog interesa.

Positivan odnos prema perspektivama američko-turskih odnosa ima i Vojislav Lalić.³⁹ Iako služi kao dragoceno svedočanstvo o političkoj situaciji u Turskoj neposredno pre formiranja i dolaska AKP-a na vlast, Lalićev rad pruža i važne informacije o mentorskom odnosu koji je Klintonova administracija zauzela prema umerenim turskim islamistima. Mada je i sam veoma kritičan prema tadašnjim političkim trendovima u Turskoj, Lalić ni na trenutak ne dovodi u pitanje iskrenost pomenutog savezništva, za razliku od drugih analiziranih domaćih autora, koji se prema tom pitanju odnose sa manjom ili većom dozom skepse. Naprotiv, Lalić smatra da za SAD umereni turski islamisti predstavljaju dugoročnu investiciju. Na identičnoj liniji rezonovanja je Šeril koji, tragajući za adekvatnim partnerima kao američkom osloncu u islamskom svetu, vidi turski „sekularni” islam kao veliku američku priliku.⁴⁰ Šeril se fokusira na različite sekte i pokrete u okviru islama, koje su poreklom, članstvom i infrastrukturom tesno vezani za Tursku. Dagi u svom radu nastalom nakon smirivanja strasti rasplamsanih iračkim raskolom 2003. godine zauzima afirmativni odnos prema mogućnosti poboljšanja međusobnih odnosa, ističući da su se turski islamisti proteklih godina udaljili od antizapadnog načina rezonovanja.⁴¹ Prema njegovom mišljenju, AKP je pokrenula proces ponovnog „promišljanja” Zapada i usvajanja „univerzalnih” vrednosti (demokratija i ljudska

---

³⁸ Ian O. Lesser, “Off autopilot: The future of Turkish-US relations”, op. cit; Ian O. Lesser, *Beyond suspicion: rethinking US-Turkish relations*, op. cit.

³⁹ Vojislav Lalić, *Turska bez Atatürka: potresi na Bosforu*, op. cit.

⁴⁰ Cheryl Benard, *Civil democratic Islam, partners, resources, and strategies*, op. cit.

⁴¹ Ihsan D. Dagi, “Transformation of Islamic political identity in Turkey: Rethinking the West and Westernization”, op. cit.

prava), što nužno vodi zbližavanju Turske i SAD-a u kontekstu velikih promena u svetskoj politici nakon 11. septembra. Dagi u drugi plan stavlja američko-turska neslaganja oko Iraka kao jedan od retkih autora koji umanjuje značaj ovog raskola, premošćujući ih važnošću nove paradigme u odnosima islama i Zapada, koju su SAD uspostavile nakon 11. septembra („umereni” islam kao garant američke i globalne bezbednosti).

Za sličnu dozu optimizma, barem kada je reč o bilateralnim odnosima, moralo se čekati gotovo šest godina. Tako Tanir nakon godina međusobnog nepoverenja koje su usledile nakon intervencije u Iraku, u regionalnim turbulencijama izazvanim Arapskim prolećem vidi šansu za brzi *reapprochement*.⁴² Tanir čak previđa veće američko razumevanje za nezavisni spoljnopolitički kurs Ankare, ističući da se naznake tog poboljšanja već vide. Kandemir se može označiti kao nešto umereniji optimista, jer budućnost američko-truskih odnosa percipira kao savesno i racionalno rešavanje nagomilanih problema, uz uverenje da jedino takav pristup može da urodi plodom.⁴³ Kao prioritete Kandemir naznačava zajedničko rešavanje iračke krize, tursko „relaksiranje” kurdske problema i sprečavanje usvajanja američke rezolucije o genocidu nad Jermenima pod pritiskom antiturskog jermensko-grčkog lobija u Vašingtonu. Kandemir veruje da je poboljšanje odnosa izvesno ukoliko svaka strana bude bila spremna na izvesne kompromise. Karakterišući američko-turske odnose od 2006. godine kao „novo razumevanje”, Aslan takođe izražava nadu da će se ovi odnosi pomeriti sa mrtve tačke.⁴⁴ Ovaj autor spekulise o tome kako tursko spoljnopolitičko okretanje od Zapada ne mora nužno značiti i zauzimanje anti-zapadnog kursa. Njegovo stanovište je da je aktuelna turska spoljna politika nesporno antihegemonistička, ali da ona nije u koliziji sa interesima Zapada, niti je antagonistički nastrojena prema njemu. Aslan smatra da su SAD, a ne Turska, onemogućile poboljšanje bilateralnih odnosa nakon 2003. godine, ali da se ta situacija promenila kada je 2006. godine Kondoliza Rajs postala novi državni sekretar. Ubrzo je usledilo američko „otopljavanje” prema starom savezniku sa Bosfora i taj trend je dobio dodatni podsticaj kada je Obama izabran za predsednika. Iako neslaganja oko brojnih pitanja i dalje postoje – pre svega izraelsko-palestinski konflikt i iranski nuklearni program – odnosi se više nijednom nisu stropoštili na nivo krize iz marta 2003. godine. Naprotiv, odnosi su unapređeni u „partnerstvo za uzor”, čime je starom konceptu „strateškog partnerstva” pridodata težina

⁴² Ilhan Tanir, “How the Arab spring is transforming Turkish-American relations”, *Turkish Policy quarterly*, Vol. 10, No. 3, Fall 2011.

⁴³ Nuzhet Kandemir, “Turkish-American relations: past and future”, op. cit.

⁴⁴ Ali Aslan, “The Foreign Policy-Hegemony Nexus: Turkey’s Search for a New Subjectivity in World Politics and its Implications for US-Turkish Relations”, op. cit.

civilizacijske saradnje – unija vodeće hrišćanske nacije i vodeće muslimanske nacije zarad pozitivnog uticaja na svetsku politiku. Sagledavajući situaciju iz ovakvog konteksta, Aslan vidi združenu američko-tursku politiku prema krizi u Siriji kao šansu da ovaj savez ostvari civilizacijske potencijale.

Viljem Park situaciju sagledava sa nešto manje entuzijazma, ali i dalje optimistično.⁴⁵ Pored toga što razmatra iste spoljnopolitičke varijable na koje nailazimo i kod Aslana, Park vezuje odnose SAD-a i Turske za spremnost Vašingtona da usvoji manje konfrontirajući odnos sa Moskvom, koja je sada jedan od najvećih turskih trgovinskih partnera. Spremnost Obame da zauzme manje krut odnos prema Iranu i Siriji, Park vidi kao uklanjanje glavne prepreke na putu ka dobrim odnosima Vašingtona i Ankare. I Giragosian dolazak Obamine administracije vidi kao veliku šansu za novi početak u američko-turskim odnosima i smatra da nova administracija prepoznaje i otvoreno priznaje Tursku ulogu regionalne sile u sponu, što je važan preduslov za dalje unapređenje odnosa.⁴⁶ Premda naslovom svoga rada upućuje na dilemu da li to Turska „napušta” Zapad, Oguzulu se takođe može svrstati u korpus autora koji pozitivno vide budućnost američko-turske saradnje.⁴⁷ Slično Aslanu, Oguzulu vidi ponašanje SAD-a kao ključnu determinantu koja će odrediti budućnost odnosa dve države. On smatra da su dalja razmimoilaženja oko već poznatih pitanja neizbežna (Irak, Iran, Sirija i kurdsko pitanje), ali da drugačija pozicija Turske nikako ne znači da ona postaje antagonistički nastrojena prema Zapadu. Naprotiv, on veruje da je njen spoljnopolitički nastup prema ovim (za SAD) spornim državama u suštini nastup evropske zemlje u ne-evropskom regionu (Bliski istok), i zato SAD i EU mogu imati velike koristi od nove turske spoljnopolitičke dinamike. Oguzulu na kraju podvlači koliko je važno da Vašington i Brisel uvide da je stremljenje ka članstvu u EU jedini siguran način opstanka saradnje sekularnih elita i vladajućih islamista, koja predstavlja garant ostanka Turske na „zapadnom kursu”.

Gordon i Taspinar upravo kroz sukob sekularnih elita posmatraju američko-turske odnose.⁴⁸ Za njih, glavna opasnost po tursku zapadnu orijentaciju ne dolazi od islamista, već od sekularnih kemalista ogorčenih zbog uverenja da SAD podržavaju islamizaciju turske u cilju realizacije projekta „Šireg Bliskog istoka”. Kako ova dva autora upozoravaju, ne treba zanemariti pretnju od novog vojnog

---

⁴⁵ William Park, “Obama, Turkey and the Middle East: Troubles Ahead?”, op. cit.

⁴⁶ Richard Giragosian, “The incoming Obama administration: Implications for Turkey”, op. cit.

⁴⁷ Tarik Oguzlu, “Middle Easternization of Turkey’s Foreign Policy: Does Turkey Dissociate from the West?”, op. cit.

⁴⁸ Philip H. Gordon and Omer Taspinar, *Winning Turkey: How America, Europe, and Turkey can revive a fading partnership*, op. cit.

udara u Turskoj – scenarija koji se u narednim godinama, sa jačanjem civilne kontrole nad bezbednosnim stukturama, pokazao malo verovatnim – kada su u pitanju odnosi Vašingtona i Ankare njih možemo okarakterisati kao umerene optimiste. Oni strahuju da bi, ako državu ponovo preuzme vojni establišment, Amerika bila „kažnjena” ozbiljnim zahlađenjem u odnosima, te da bi se Turska distancirala od SAD-a, EU i NATO-a i alterantivu potražila na Istoku – u približavanju muslimanskim zemljama i Rusiji. Kesici veruje da je Turska predodređena da igra važnu ulogu u američkom projektu „Šireg Bliskog istoka”, ali je zabrinut zbog rasta antiameričkog, antizapadnog i antiizraelskog raspoloženja u Turskoj.⁴⁹ Kesici ovakva osećanja smatra iracionalnim i potpuno stranim turskom javnom mnjenju, ali upozorava da ona ipak mogu pustiti dublji koren u turskom društvu i da ih zato što pre treba saseći. Iz tog razloga Kesicijev optimizam ipak nije bezrezervan kao npr. Dagijev ili Tanirov. Sličan „opreznii” optimizam iskazuju Jegin i Ersoj, uz napomenu da je za poboljšanje odnosa potrebno da Ankara shvati važnosti drugih aktera na američkoj političkoj sceni, pored Bele kuće.⁵⁰ Ovi autori u prvi plan stavljaju značaj unutarpolitičke dinamike na kreiranje američke spoljne politike prema Turskoj. Odnosi će se poboljšati i napredovati samo ukoliko Turska posveti veću pažnju ekonomskim i socijalnim vezama sa SAD-om i uvaži značaj ekonomskih, socijalnih i etničkih lobija i organizacija građanskog društva za uspeh bilateralne saradnje.

Kako među autorima koji pozitivno sagledavaju perspektive američko-turskih odnosa ima onih sa više optimističnim i manje optimističnim stavovima, tako i među kritičarima ovih odnosa imamo one čiji se pristup može okarakterisati kao „mekši” i one čije su kritike „tvrđe”. Firila pripada ovoj drugoj grupi jer oštro kritikuje aktuelnu tursku spoljnu politiku, ali se u njenom radu ipak može pronaći i doza optimizma da se međusobni odnosi mogu poboljšati.⁵¹ Firila smatra kako je tursko okretanje od SAD-a i Izraela donelo malo koristi Turskoj, a da će budućnost odnosa ove tri države nadalje sve više zavisiti od eksternih faktora kakvi su promena uloge NATO-a i EU na Bliskom istoku. Ona veruje da će ovakva promena situacije relativizovati tursku „treću opciju” i sprečiti da se Turska u potpunosti okrene Istoku. Za nju najgori mogući scenario, pretvaranje Turske u islamsku republiku kakva je Iran, nije realan. Mada kritikuje kvalitet turskih demokratskih institucija, Firila smatra da su vesternizacija i liberalizacija već postale deo turske političke kulture,

⁴⁹ İlhan Kesici, “Turkish-US relations: Convergence or divergence?”, op. cit.

⁵⁰ Mehmet Yegin and Eyüp Ersoy, “Turkey-U.S. relations towards a multidimensional partnership”, op. cit.

⁵¹ Anat Lapidot Firilla, “Turkey’s search for a ‘third option’ and its impact on relations with U.S. and Israel”, *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 4, No. 1, Spring 2005.

što njenu političku topografiju čini krucijalno drugačijom od iranske. S druge strane, ona postavlja pitanje šta to Istok može da ponudi, a da Zapad ne može bolje? Stoga njena kritika aktuelne turske spoljnopoličke doktrine u neku ruku predstavlja i snažnu argumentaciju za povratak Ankare u naručje Vašingtona.

Oštriju kritiku daje Koprulu, ali ona nije usmerena samo ka turskoj strani, budući da polazi od tvrdnje da je iračko neslaganje 2003. godine bilo samo okidač, a da koreni uzajamnog nepoverenja sežu mnogo dublje.⁵² Koprulu spekulise da poverenje kao osnova američko-turskih odnosa nikada nije do kraja konsolidovano i dovodi u pitanje mit o „strateškom partnerstvu” SAD-a i Turske, te zahteva evaluaciju kompletnog istorijata međusobnih odnosa, umesto uobičajnih kratkoročnih procena na osnovu poslednjih nekoliko godina. Flanagan i Branen podvlače strateški značaj koji Turska ima za SAD i EU, ali zagovaraju oštriji ton u komunikaciji sa Ankarom, kako bi dalja turska „evolucija” ostala konvergentna sa zapadnim interesima.⁵³ A to je moguće realizovati samo ukoliko Turska ostane sekularna muslimanska država integrisana u globalnu ekonomiju. Flanagan i Branen trenutno stanje američko-turskih odnosa vide kao taktiziranje u kome nijedna od dve strane nije sposobna da gleda dalje od nedavno počinjenih „izdaja”, niti da jasno artikulise interese. Kohenova kritika je još jača i graniči se sa čistim animozitetom prema Davutogluovoj spoljnopoličkoj doktrini. On doslovce „razapinje” Tursku između Istoka i Zapada, insistirajući na tome da se ona mora opredeliti za jedan od ova dva spoljnopolička pola. Poslednji kritički nastrojeni autor je Miša Đurković, koji spada u onu grupu domaćih autora koji više kritikuju „neoosmanistički” projekat, nego što se kritički određuju prema sudbini američko-turskih odnosa.⁵⁴ Naprotiv, Đurković Tursku vidi kao i dalje poslušnog eksponenta SAD-a, s tim što on ukazuje na trend da ta poslušnost s vremenom postaje sve nevoljnija.

Bozdaglioglu je prvi od autora koji prema pitanju američko-turskih odnosa zauzimaju neutralan stav.⁵⁵ Njegova osnovna teza je da je za Tursku Zapad kome teži više oličen u Evropi a manje u SAD-u. Evropa je ta koja je inspirisala vesternizaciju Turske, i stoga je za njenu „odanost” Zapadu mnogo važniji uspeh turskog pridruživanja EU, nego odnosi Ankare i Vašingtona. Konstantno odbacivanje od strane EU uzrok je turskog spoljnopoličkog zaokreta i potrage za istočnim alternativama, i nije ništa drugo do vid „emotivne” reakcije. Gunej u svom radu

⁵² Kemal Köprülü, “Paradigm shift in Turkish-US relations”, *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 4, No. 1, Spring 2005.

⁵³ Stephen J. Flanagan and Samuel J. Brannen, *Turkey’s Shifting Dynamics Implications for U.S.-Turkey Relations, A Report of the U.S.-Turkey Strategic Initiative*, op. cit.

⁵⁴ Miša Đurković, „Odnosi Turske i Sjedinjenih Američkih Država”, op. cit.

⁵⁵ Yücel Bozdaglioglu, *Turkish foreign policy and Turkish identity: A constructivist approach*, op. cit.

konstatuje da su američko-turski odnosi ozbiljno narušeni usled neslaganja oko intervencije u Iraku, ali zaključuje da je kriza koja je potom nastupila simptom nestanka SSSR-a kao zajedničke bezbednosne pretnje.⁵⁶ Turkmen takođe usvaja tezu o duboko narušenim odnosima, konstatujući da su nekadašnji konvergentni odnosi sada sve više divergentni i sugeriše poteze koje bi obe države trebale da povuku kako bi se situacija poboljšala.⁵⁷ Prema Turkmenu, SAD treba da kao adut iskoriste crnomorsku „kartu” i pomognu Turskoj da podigne nivo energetske bezbednosti – što znači tolerantniji odnos prema ekonomskom savezništvu Ankare i Moskve. Takođe, jačanje uloge NATO-a u regionu i pomoć u razbijanju izolacije turske zajednice na Kipru doprineli bi jačanju međusobnog poverenja. Turska, s druge strane, treba da da sve od sebe kako bi „relaksirala” pitanja Kipra i Jermenije, kao i da pojača uticaj lobija u Vašingtonu i izvan granica vojno-industrijskih krugova.

Baveći se pitanjem implikacija zalivskih ratova na američko-turske odnose, Braun primećuje kako je 1990. godine Irak od strane čitave međunarodne zajednice bio osuđen kao agresor koji je ugrozio teritoriju suverenog suseda, dok su 2003. godine SAD percipirane kao agresor koji narušava tuđu suverenost (iračku).⁵⁸ Kao uzrok „iračkog raskola” 2003. Braun ne vidi ni rast antiamerikanizma niti spoljnopoliitičko „bekstvo” od Zapada, već objašnjava kako je bez rezolucija Saveta bezbednosti UN (koje su postojale u slučaju prvog Zalivskog rata), bilo mnogo teže pridobiti tursko javno mnjenje da podrži intervenciju. Sličnu argumentaciju upotrebljava i Emre Erdogan, koji upozorava da ne treba olako donositi zaključke o antiamerikanizmu.⁵⁹ Za njega, Turska i dalje pozitivno gleda na SAD, ali je animozitet postojao prema Bušovoj administraciji. Fenomen rastućeg antiamerikanizma objašnjava formulom – „američki stil života da, ali njegovo nametanje silom ne”. Analizirajući „kalorijsku vrednost” islamizma vladajuće AKP, Koks takođe nastoji da isti problem sagleda nezavisno od „islamofobičnih”, ali i AKP „euforičnih” argumenata (satanizacije i veličanja AKP-a).⁶⁰ On naposletku otvoreno priznaje da je velika nedoumica kuda će AKP odvesti Tursku i da stoga SAD moraju biti na oprezu. Vašington mora da ostavi prostora islamistima da

---

⁵⁶ Aylın Güney, “An Anatomy of the Transformation of the US-Turkish Alliance: From ‘Cold War’ to ‘War on Iraq’”, op. cit.

⁵⁷ Füsün Türkmen, “Turkish-American Relations: A Challenging Transition”, *Turkish Studies*, Vol. 10, No. 1, March 2009.

⁵⁸ Cameron S. Brown, “Turkey in the Gulf Wars of 1991 and 2003”, *Turkish Studies*, Vol. 8, No. 1, March 2007.

⁵⁹ Emre Erdogan, “The missing element: Turkish public opinion towards the US”, *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 4, No. 1, Spring 2005.

⁶⁰ Sean Michael Cox, “One calorie Islam: Turkey’s light muslims and the West”, op. cit.

pokažu kako cene i neguju liberalnu demokratiju, a ako to ne učine, svakako im treba (prema Koksovom viđenju) ostaviti dovoljno konopca da se sami obese.

Kuk i Randal se koncentrišu manje na uzroke destabilizacije odnosa, a više na način na koji se oni mogu poboljšati.⁶¹ Smatraju da dug istorijat relativno dobrih odnosa sam po sebi ne može osigurati sanaciju štete nastale neslaganjima 2003. godine. Hladnoratovski „lepak” koji je držao američko-tursko savezništvo uprkos svim njegovim naprslinama, sada je nestao. Nove generacije ne pamte sovjetsku pretnju i stoga one moraju da se koncentrišu na zajedničke buduće vrednosti i zajedničke interese. Takođe, postoje i zajedničke (globalne) pretnje ovim vrednostima i interesima kakve su: terorizam, proliferacija i pandemične zarazne bolesti. Uzevši u obzir da sa ovim pretnjama ne mogu izaći samostalno na kraj, one predstavljaju argument više za poboljšanje saradnje. Neutralan, ali ipak angažovan pristup, ima i Paris koji usvaja identično polazište – odnosi ne smeju da se uzmu zdravo za gotovo. I Paris daje preporuke za revitalizaciju odnosa, ali akcenat stavlja na postizanje konsenzusa oko Iraka, unapređenje vojne saradnje i trgovinske razmene.⁶² Etešami i Elik ne vide pretnju u novom turskom spoljnopoličkom aktivizmu, ističući da Ankara jednostavno cilja da uspostavi balans između starih savezništava i unapređenja odnosa sa novim centrima moći, prevashodno na Bliskom istoku.⁶³ Saradnja sa antiameričkim državama, kakva je Iran, nužno se mora posmatrati iz vizure turske ambicije da obezbedi stabilan regionalni poredak i osigura sopstvenu bezbednost, koje ne može biti bez bezbednog i stabilnog regionalnog okruženja.

Janikova u svom radu daje analizu spoljnopoličkog diskursa u izbornim kampanjama vodećih turskih partija na parlamentarnim izborima 2011.⁶⁴ Ona otkriva interesantan detalj – iako je spoljnopoličska platforma AKP-a u kampanji isticala civilizacijsku povezanost sa Istokom, saradnja sa Zapadom (SAD i EU) kotirala se mnogo više na listi prioriteta. Sadik u dva analizirana rada zauzima neutralan stav, ali sa приметnom dozom skepse prema budućnosti američko-turskih odnosa, što ga za razliku od Kuka, Randalove i Parisa (koji imaju neutralan, ali više afirmativan odnos), čini bližim kritički nastrojenim autorima. Sadik ističe da antiamerikanizam u turskom javnom mnjenju kauzalno dovodi do opadanja

⁶¹ Steven A. Cook and Elizabeth Sherwood Randall, “Generating Momentum for a New Era in U.S.-Turkey Relations”, op. cit.

⁶² Mark Pariss, “Allergic partners: Can US-Turkish relations be saved”, op. cit.

⁶³ Anoushiravan Ehteshami and Suleyman Elik, “Turkey’s Growing Relations with Iran and Arab Middle East”, *Turkish Studies*, Vol. 12, No. 4, December 2011.

⁶⁴ Lerna K. Yanik, “Foreign Policy During 2011 Parliamentary Elections in Turkey: Both an Issue and Non-issue”, op. cit.

poverenja SAD u tursku demokratiju i da se time odnosi sve više podrivaju. Takođe, baveći se približavanjem Ankare i Teherana, ovaj autor spekulise da je malo verovatno da će se Turska odreći ove nove teško stečene regionalne pozicije, čak i ako Vašington to od nje bude eksplicitno tražio.⁶⁵ Slično Kohenu, koga smo uvrstili u kritičare, i Sadik „tera” Tursku da bira između Zapada i Istoka, insinuirajući da je sve više izvesno da će taj izbor prevagnuti na stranu islamskog sveta. Na kraju, i dva od tri srpska autora koje ovde analiziramo, Marković i Tanasković, zauzimaju sličnu poziciju – neutralnu u segmentu koji se tiče analize odnosa Amerike i Turske, ali sa osetnim kritičkim prizvukom na koji utiče uopšteni antineoosmanistički stav.⁶⁶

PODELA PREMA TEORIJSKOM PRISTUPU AUTORA

Treću klasifikaciju naučnih radova o američko-turskim odnosima zasnivamo na teorijskoj orijentaciji autora i svrstavamo ih u tri opšte kategorije: 1) realističke; 2) konstruktivističke; i 3) liberalne. U grupu realista uključujemo radove koji po stavovima autora spadaju u realističku školu mišljenja ili su joj veoma bliski. Isto važi i za konstruktiviste i liberale, s tim što je poslednja škola mišljenja o međunarodnim odnosima u ovom prikazu zastupljena sa samo dva rada. Primetno je i to da su gledano prema broju analiziranih radova realistička i konstruktivistička argumentacija približno jednako zastupljene – uz blagu prednost realista.

Bilo da su afirmativno ili kritički nastrojeni ka novoj turskoj spoljnoj politici, realisti se uglavnom fokusiraju na indentifikovanje uzroka aktuelnog američko-turskog „nerazumevanja” i nastoje da izrade svojevrsnu „mapu puta” za izlazak iz krize. Predložena rešenja variraju od strateških ustupaka, preko usaglašavanja nacionalnih interesa dve države, do favorizovanja politike „štapa i šargarepe” prema Turskoj, a u nekim slučajevima i samo „štapa” (Kohen). Za ovu grupu autora je karakteristično da većina njih koristi strukturne i institucionalne argumente da bi objasnila suštinu nastalih problema. Strukturni argumenti su prisutniji kada se objašnjavaju uzroci „raskola”, dok se institucionalni češće upotrebljavljaju kada se govori o strategijama za prevazilaženje krize, mada ima i obrnutih slučajeva – naročito kada se uzrok turskog zaokreta vidi u posustajanju procesa turskih EU integracija. No, koja god da je argumentacija u pitanju, zajednički imenitelj svih radova je da se nacionalni interes stavlja u prvi plan, bilo da se insistira samo na

⁶⁵ Giray Sadik, *American Image in Turkey U.S.-Foreign Policy Dimensions*, op. cit; Giray Sadik, “Magic Blend or Dangerous Mix? Exploring the Role of Religion in Transforming Turkish Foreign Policy from a Theoretical Perspective”, *Turkish Studies*, Vol. 13, No. 3, September 2012.

⁶⁶ Miloš B. Marković, „Spoljna politika Turske na početku 21. veka”, op. cit; Darko Tanasković, *Neoosmanizam: povratak Turske na Balkan*, op. cit.

ostvarivanju interesa jedne države (Kohen) ili se pak govori o uzajamnom uvažavanju interesa.

Larabi i Leser realistički pristupaju bilateralnim odnosima identifikujući bezbednosni interes kao osnov „strateškog partnerstva”.⁶⁷ Dva autora ističu da pomenuti zajednički interes, koji ih je povezo u doba Hladnog rata, nije nestao raspadom SSSR-a. Štaviše, interes je nakon 11. septembra dodatno osnažen jer se broj bezbednosnih izazova nakon terorističkog napada progresivno uvećava (Rat protiv terorizma, intervencije u Avganistanu i Iraku itd.). Larabi i Leser crpe optimizam kada je u pitanju budućnost odnosa dve države iz čisto realističke percepcije da bezbednost kao vitalni nacionalni interes nalaže imperativ međusobne saradnje. I u dva kasnija rada Leser ostaje pri ovom stanovništvu, ali suočen sa daljim pogoršavanjem međusobnih odnosa on kasnije ukazuje da je „strateško partnerstvo” nemoguće ostvariti samo u okviru bilateralne saradnje, te da je njegovu realizaciju potrebno ugraditi u okvir transatlanske saradnje.⁶⁸ Leser i dalje smatra bezbednosnu saradnju „kičmom” američko-turskih odnosa, ali veruje da postojeće probleme treba rešavati multilateralno, sugerišući da bi jedno od mogućih rešenja bilo uvećanje uloge NATO-a (kao okvira u kojem obe države realizuju vitalne nacionalne interese) u regionu Bliskog istoka. Leser veruje da se i SAD i Turska u svetskoj politici vode realpolitičkim interesima, ali da realpolitika nije rešenje za međusobne odnose, jer se interesi – koliko god bili konvergentni – razmimoilaze usled različitih perspektiva: perspektive regionalne sile (Turska) i perspektive globalne sile (SAD).

Sličan način rezonovanja o bezbednosti kao vitalnom interesu obe države ima i Oguzulu.⁶⁹ Potencirajući analizu odnosa SAD-a i Turske u kontekstu sekuritizacije, ovaj autor izvodi realpolitički zaključak kako je savezništvo Turske sa Zapadom danas manje identitetsko a više pragmatično, što nikako ne znači da je ono sada slabije nego što je bilo u doba Hladnog rata. Gunej se više fokusira na prirodu transformacije međusobnih odnosa. Prihvatajući realnost rata protiv terorizma i Bušovu viziju „Šireg Bliskog istoka”, Gunej ovu metamorfozu vidi kao pomak od „strateškog partnerstva” ka „partnerstvu za demokratiju”.⁷⁰ Sadikov rad o stavovima turskog javnog mnjenja prema SAD-u otkriva da američka vojna pomoć ima najveći

---

⁶⁷ F. Stephen Larrabee and Ian O. Lesser, *Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty*, op. cit.

⁶⁸ Ian O. Lesser, “Off autopilot: The future of Turkish-US relations”, op. cit; Ian O. Lesser, *Beyond suspicion: Rethinking US-Turkish relations*, op. cit.

⁶⁹ Tarik Oguzlu, “Middle Easternization of Turkey’s Foreign Policy: Does Turkey Dissociate from the West?”, *Turkish Studies*, Routledge, Vol. 9, No. 1, March 2008.

⁷⁰ Ayln Güney, “An Anatomy of the Transformation of the US-Turkish Alliance: From ‘Cold War’ to ‘War on Iraq’”, op. cit.

uticaj na formiranje pozitivne slike SAD-a, a da ekonomska pomoć i trgovinska saradnja vrlo malo utiču na percepciju građana.⁷¹ Iako je teško reći da je Sadik zagovornik bilo koje škole mišljenja, nalazi ovog njegovog rada su bliski realističkoj argumentaciji zato što ukazuju na značaj postojećeg okvira bezbednosne saradnje ne samo po odnose dve države, već i po percepciju tih odnosa od strane turske javnosti. Paris je u svom pristupu realista „do srži”.⁷² Za njega Turska ostaje važna za vladu u Vašingtonu iz istovetnih razloga iz kojih je bila i pre šezdeset godina. Kod njega strukturni argumenti – veličina teritorije, geografski položaj i demografija – obezbeđuju Turskoj mesto u „klubu” malobrojnih ključnih država na koje SAD uvek obraćaju pažnju. Firila je takođe dosledni realista koji turski spoljnopolitički zaokret posmatra kao potragu za moći.⁷³ Pragmatizam je, ističe Firila, najpodesniji spoljnopolitički okvir za ostvarivanje interesa Ankare, a to je transformacija u regionalnu „supersilu”. Pragmatizam dakle diktira tursku potragu za „trećom opcijom”, čija suština nije u daljem približavanju ni Zapadu ni Istoku, već u naglašavanju ponovno otkrivene turske strateške važnosti.

Kemal Koprulu pripada grupi autora koja zagovara veće obostrano poštovanje nacionalnih interesa.⁷⁴ Koprulu hirurški hladno konstatuje da ono što je nekad bilo „strateško partnerstvo” očito više nije i zato je nužno redefinisavanje odnosa u pravcu međusobnog poverenja i obostranog poštovanja interesa. On zahteva da SAD povedu jasnu politiku prema kurdskom pitanju, kako bi se otklonile bojazni Ankare kako SAD i Izrael rade na uspostavljanju kurdske države. To bi se postiglo američkom vojnom pomoći u borbi protiv terorističke Radničke partije Kurdistanu kurdske (PKK), čime po mišljenju ovog autora ne bi bila ugrožena saradnja sa kurdskim vlastima na severu Iraka. S druge strane, Koprulu zahteva od turskog premijera da lično ponese odgovornost za to što je Turska uskratila pomoć Americi tokom intervencije u Iraku 2003. godine. I Flanagan i Brannen slede potku o zajedničkom nacionalnom interesu čije su okosnice – stabilan Bliski istok, borba protiv terorizma i ekstremizma, energetska bezbednost, otvorena tržišna ekonomija i unapređenje stabilnosti i suvereniteta država Kavkaza i Srednje Azije.⁷⁵ Stoga Turska ostaje „stožerni” igrač od velike važnosti za vitalne interese SAD-a. I za Kesicia Turska predstavlja važan stožer, a SAD u realizaciji projekta „Šireg Bliskog

⁷¹ Giray Sadik, *American Image in Turkey U.S.-Foreign Policy Dimensions*, op. cit.

⁷² Mark Pariss, “Allergic partners: Can US-Turkish relations be saved”, op. cit.

⁷³ Anat Lapidot Firilla, “Turkey’s search for a ‘third option’ and its impact on relations with U.S. and Israel”, *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 4, No. 1, Spring 2005.

⁷⁴ Kemal Köprülü, “Paradigm shift in Turkish-US relations”, op. cit.

⁷⁵ Stephen J. Flanagan and Samuel J. Brannen, *Turkey’s Shifting Dynamics Implications for U.S.-Turkey Relations: A Report of the U.S.-Turkey Strategic Initiative*, op. cit.

istoka” imaju samo dva iskrena saveznika – Tursku i Izrael, kao jedine dve prave demokratije u regionu.⁷⁶ Kesici u radu zagovara savezništvo ove dve države koje bi vodilo njihovom ustoličenju u ulozi regionalnih sila, na koje bi se SAD oslanjale u nastojanjima da demokratizuju bliskoistočni region.

Slično Koprulu, Kandemir konstatuje da se odnosi dve države više ne mogu okarakterisati kao „strateško partnerstvo”, jer Turska ima svoje interese i specifičan nacionalni karakter duboko ukorenjenjen u istoriji, pa stoga nije za očekivati da će se uvek osećati lagodno pod američkom „kapom”.⁷⁷ Još jedna dodirna tačka sa Kopruluom je ta da i Kandemir zagovara veće uzajamno poverenje i uspostavljanje ravnopravnog odnosa. Kuk i Randal takođe dele stavove Flanagan i Branena o zajedničkim interesima – naročito kada je reč o stabilnosti Kavkaza i Srednje Azije – pa čak i o najproblematičnijem aspektu saradnje – Iraku.⁷⁸ Prema dvojici autora, uprkos svim postojećim neslaganjima, cilje obe strane je isti – ujedinjen federalizovan Irak.

Etešami i Elik tumače tursko približavanje Iranu i arapskom svetu kroz realističku kategoriju meke moći.⁷⁹ Ipak, autori ukazuju na činjenicu da zavisnost turske odbrambene strategije od njenih dobrih veza sa SAD-om i od NATO okvira u koji je integrisana, umanjuje turske šanse za veću kapitalizaciju moći u islamskim zemljama. Kod Janike, slično Sadikovom radu, ne možemo govoriti o teorijskoj opredeljenosti (tema njenog istraživanja je izborna kampanja u Turskoj 2011), ali kako iz njega saznajemo dosta o realističkim koncepcijama u izornoj „spoljnopolitičkoj” kampanji AKP i ovaj rad (iako to nije najsrećnije rešenje) možemo označiti kao realistički.⁸⁰ Aslanov rad ne ostavlja nikakvu dilemu oko toga kako će biti okarakterisan.⁸¹ Njegovo strukturalističko viđenje turske potrage za novom subjektivnošću i njen otpor američkom hegemonizmu, kao nečega što nadilazi odnose među državama (vidi ga kao svojevrsni civilizacijski izazov, koji bi trebao voditi i autonomiji u kulturnom i ekonomskom životu) određuje ovog autora kao doslednog struktural-realistu.

---

⁷⁶ İlhan Kesici, “Turkish-US relations: Convergence or divergence?”, op. cit.

⁷⁷ Nuzhet Kandemir, “Turkish-American relations: Past and future”, op. cit.

⁷⁸ Steven A. Cook and Elizabeth Sherwood Randall, *Generating Momentum for a New Era in U.S.-Turkey Relations*, op. cit.

⁷⁹ Anoushiravan Ehteshami and Suleyman Elik, “Turkey’s Growing Relations with Iran and Arab Middle East”, op. cit.

⁸⁰ Lerna K. Yanik, “Foreign Policy During 2011 Parliamentary Elections in Turkey: Both an Issue and Non-issue”, op. cit.

⁸¹ Ali Aslan, “The Foreign Policy-Hegemony Nexus: Turkey’s Search for a ‘New’ Subjectivity in World Politics and its implications for US-Turkish Relations”, op. cit.

Manje akademski a više praktično usmereni realizam prisutan je kod Kohena.⁸² Uprkos žestokoj kritičnosti prema aktuelnoj turskoj spoljnoj politici, Kohen ne smatra da je koncept modela partnerstva propao. Naprotiv, on zagovara politiku pritisaka na AKP kako bi se islamistička elita naterala na kompromis ili pak kompromitovala i učinila manje popularnom u Turskoj. SAD moraju jasno staviti do znanja Ankari šta su američki nacionalni prioriteti i zahtevati od nje da učini isto. Potom je potrebno utvrditi gde se ti interesi poklapaju, i ustanoviti mehanizme kojima će SAD nagrađivati poželjno ponašanje, kao i one kojima će odvrćati od nepoželjnog. Park je manje „jastrebovski” nastrojen prema turskom pokušaju „osamostaljenja”.⁸³ Iako je u njegovom radu prisutno više konstruktivističkih segmenata (imidž, demonizacija, „rebranding” itd.), Parkove preporuke za pokretanje odnosa sa mrtve tačke su krajnje realističke i praktične. Na prvom mestu, valja sprečiti donošenje rezolucije o genocidu nad Jermenima zarad obezbeđivanja turske logističke podrške američkim trupama u Iraku. Giragosian se takođe koncentriše na uticaj američke debate o usvajanju rezolucije o genocidu nad Jermenima na američko-turske odnose i smatra da Obama treba Kongresu jasno da predoči štetni uticaj ovakve rezolucije na bilateralne odnose sa državom koja je od ključnog značaja za američku nacionalnu bezbednost.⁸⁴

Tanir spada u grupu realista koja zagovara širenje demokratije svim sredstvima, a upravo tako vidi i Arapsko proleće – kao nezaustavljivi proces demokratizacije.⁸⁵ Odnos Ankare prema ovim događajima on percipira kao podršku globalnom procesu ostvarivanja ljudskih prava, uz pragmatičnu maksimalizaciju turskih ekonomskih interesa. Drugim rečima, Turska se u Arapskom proleću vodi principima realizma sa izvesnom notom idealizma. Ovakav pristup odgovara SAD-u kao svetskoj sili koja u turskim regionalnim aspiracijama može da nađe mehanizam za ostvarivanje svoje globalne misije – širenja univerzalnih civilizacijskih vrednosti. Među realiste možemo ubrojati i našeg Markovića i Đurkovića, koji aktuelnu tursku spoljnu politiku posmatraju više sa stanovišta realizacije turskog nacionalnog interesa – za razliku od Tanaskovića koji pod lupu stavlja konstrukt neosmanizma – a američko-turske odnose kroz prizmu konvergentnosti/divergentnosti turskog i američkog interesa.⁸⁶

⁸² Ariel Cohen, “Washington concerned as Turkey leaving the West”, op. cit.

⁸³ William Park, “Obama, Turkey and the Middle East: Troubles Ahead?”, op. cit.

⁸⁴ Richard Giragosian, “The incoming Obama administration: Implications for Turkey”, op. cit.

⁸⁵ Ilhan Tanir, “How the Arab spring is transforming Turkish-American relations”, *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 10, No. 3, Fall 2011.

⁸⁶ Miloš B. Marković, „Spoljna politika Turske na početku 21. veka”, op. cit; Miša Đurković, „Odnosi Turske i Sjedinjenih Američkih Država”, op. cit.

Konstruktivistička škola mišljenja je druga po zastupljenosti u analiziranim radovima i odlikuje je razmatranje socijalnih konstrukata kakvi su kultura, civilizacijske tekovine, identiteti (verski, nacionalni, tradicionalistički, islamistički, sekularistički, itd.), percepcije i ideološke interpretacije. Tako npr. Bozdaglioglu sledeći konstruktivizam Aleksandra Venta (Alexander Wendt) pokušava da konstruktom državnog identiteta objasni delovanje Turske na međunarodnoj sceni.⁸⁷ On koristi Tursku kao studiju slučaja da dokaže kako se nacionalni/spoljnopolitički interes formira iz identitetskog korena. Bozdaglioglu smatra da je razumevanje turskog identiteta od krucijalnog značaja za razumevanje turske prozapadne spoljnopolitičke orijentacije, koju on vidi kao rezultat novog turskog zapadnog identiteta formiranog nakon Prvog svetskog rata i reformi Kemala Atatürka. Iako je napisana na samom početku perioda relevantnog za naše istraživanje i nije osvedočila promene u odnosima sa Zapadom, niti je u zaključke ukalkulisala ponovnu orijentalizaciju turskog identiteta, Bozdagliogluova knjiga je veoma značajna za pravilno razumevanje problema jer pokazuje kako države nemaju fiksne preferencije i interese – što su upravo i dokazali događaji iz potonjih godina. U zavisnosti od interakcije sa drugima, države definišu i redefinišu identitete i baziraju interese na osnovu autopercepcije tih identiteta. Šeril dalje operacionalizuje postavke koje daje Bozdaglioglu, tragajući za praktičnom formulom koja će onemogućiti percepciju SAD-a kao antiislamske sile.⁸⁸ On potom među različitim islamskim identitetima traga za adekvatnim saveznikom na koje bi se SAD mogle osloniti u nastojanjima da prevaziđu „sukob civilizacija” sa islamom. Sličnu preokupaciju ima i Dagi, koji pokušava da objasni kako odnos turskih islamista prema Zapadu i vesternizaciji oblikuje politički angažovaniji islamski identitet.⁸⁹ On takođe razmatra okolnosti koje su dovele do propitivanja turske zapadne politike i procenjuje posledice razlika u diskursima Turske i SAD-a po spoljnopolitički kurs, ali i identitetsku transformaciju vladajuće AKP.

Turkmen u svom pristupu kombinuje realizam i konstruktivizam, ali potonja argumentacija odnosi blagu prevagu. Njegova osnovna teza je da turski identitet, kao rezultat procesa modernizacije, može doprineti neutralizaciji „sukoba civilizacija” koji je prouzrokovao bezbednosni problem bez presedana u novijoj istoriji. Turkmen ističe da su SAD promovisale Tursku u „civilizacijski primer”, što je potez koji ima potencijal da transformiše veze dve države u monolitno multidimenzionalno i uzajamno korisno savezništvo, realizovano u skladu sa

⁸⁷ Yücel Bozdaglioglu, *Turkish foreign policy and turkish identity: A constructivist approach*, op. cit.

⁸⁸ Cheryl Benard, *Civil democratic Islam, partners, resources, and strategies*, op. cit.

⁸⁹ Ihsan D. Dagi, “Transformation of Islamic political identity in Turkey: Rethinking the West and westernization”, op. cit.

liberalno-demokratskim vrednostima.⁹⁰ Braun, objašnjenje suzdržanosti Turske u zalivskim ratovima sagledava kroz prizmu islamske solidarnosti i spekuliše da je upravo ona razlog (ako ne u potpunosti, onda sigurno većim delom) turskog odbijanja da podrži intervenciju 2003. godine.⁹¹ Braun smatra da su se čak i sekularne elite koje su u martu 2003. činile glavnice opozicije prilikom glasanja o podršci američkoj intervenciji bile rukovođene identitetskim razlozima. Identitetski razlog svakako se nije ogledao samo u solidarnosti sa muslimanima Iraka, već je ležao u činjenici da su Nemačka i Francuska bile protiv intervencije. A to su upravo države koje za turske prozapadne sekulariste predstavljaju identitetski ideal. Videći sebe kao buduću članicu EU i pripadnicu istog civilizacijsko-političkog etosa, Turska, ili barem njen sekularni deo, smatrala je za svoju dužnost da u iračkom sporu između SAD-a i dela EU podrži Evropu.

Ni rad Emre Erdogana ne možemo jasno teorijski odrediti, s obzirom da se bavi slikom SAD-a u očima turskog javnog mnjenja.⁹² Kako njegovi rezultati pak više ukazuju na konstruktivističke elemente, rad ćemo podvesti pod konstruktivizam. Erdoganovo istraživanje nam govori kako rastući antiamerikanizam ima koren u nezadovoljstvu politikom Bušove administracije, dok je pozitivna percepcija američkog načina života ostala gotovo netaknuta. Erdogan ukazuje na još jedan veoma bitan momenat za proučavanje američko-turskih odnosa, a to je značaj javnog mnjenja za formulisanje turske spoljne politike. On napominje kako su turske političke elite uvek koristile raspoloženje javnosti kao adut za pregovaranje. Drugi Sadikov rad koji se bavi ulogom religije u procesu transformacije turske spoljne politike, stavlja u okrilje konstruktivizma (za razliku od prethodno analiziranog, koji je uvršten među realiste).⁹³ Sadik uvažava realističke faktore kakvi su vojne i ekonomske veze sa Zapadom, ali nagoveštava da aktuelni trend govori da se Turska kreće u pravcu identitetski utemeljene spoljne politike, na koju sve više utiče probuđena svest o otomanskom nasleđu. Koks takođe analizira islamski identitet turske vladajuće elite, tragajući za njegovim pravim karakterom – fundamentalizmom ili islamskim modernizmom.⁹⁴ Na osnovu toga Koks pokušava

---

⁹⁰ Fusun Turkmen, “Turkish-American Relations: A Challenging Transition”, op. cit.

⁹¹ Cameron S. Brown, “Turkey in the Gulf Wars of 1991 and 2003”, *Turkish Studies*, Routledge, Vol. 8, No. 1, March 2007.

⁹² Emre Erdogan, “The missing element: Turkish public opinion towards the US”, *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 4, No. 1, Spring 2005.

⁹³ Giray Sadik, “Magic Blend or Dangerous Mix? Exploring the Role of Religion in Transforming Turkish Foreign Policy from a Theoretical Perspective”, *Turkish Studies*, Vol. 13, No. 3, September 2012.

⁹⁴ Sean Michael Cox, “One calorie Islam: Turkey’s light muslims and the West”, op. cit.

da proceni njihovu „iskrenost” u prijateljskim odnosima sa Zapadom. Poslednji rad koji uvršćujemo u konstruktivističke je Tanaskovićeva studija o neoosmanizmu. Kod Tanaskovića su u analizi odnosa SAD-a i Turske prisutni i brojni realistički argumenti, no konstruktivistička argumentacija odnosi ubedljivu prevagu.⁹⁵ Tanasković posmatra neoosmanizam kao idejni konstrukt prisutan kod brojnih turskih administracija – potpuno razrađen i operacionalizovan tek sa usvajanjem Davutogluove geopolitičke doktrine – i vidi ga ujedno i kao izvoriste i kao krajnje ishodište turske spoljne politike.

Liberalna argumentacija je prisutna samo kod dva analizirana autora – u naznakama postoji i u radovima realista i konstruktivista – i usmerava se na imperativ realizacije liberalnih vrednosti i demokratizacije. Autori iz ove grupe fokusiraju se na značaj unapređenja tržišne ekonomije, razvoja demokratskih institucija i poštovanja ljudskih prava. Tako Jegin i Ersoj, uz uvažavanje imperativa bezbednosne saradnje, ističu značaj daljeg unapređenja ekonomskih veza i saradnje u području delovanja organizacija građanskog društva kao ključnog faktora za osiguranje trajnog savezništva.⁹⁶ Gordon i Taspinar se mogu uvrstiti među liberalne autore, pre svega zbog liberalističkih preporuka za izbegavanje najgoreg scenarija, a to bi bio „gubitak Turske”. Okosnica njihove „izlazne” strategije je snažna američka podrška liberalizaciji i demokratizaciji turskog društva, kao čvrste spone koja bi vezala Tursku za SAD i istovremeno odvojila od radikalnih islamističkih tendencija. Liberalni pristup je prisutan i kada se govori o kurdsom pitanju, gde Gordon i Taspinar zagovaraju „veliku pogodbu” između Turske i severnoiračkih Kurda. Do pogodbe bi se došlo medijacijom SAD-a i bila bi prihvatljiva za obe strane, dok bi američka ekonomska pomoć poslužila kao dodatni vetar u leđa. Jačanjem ekonomskih veza između Turske i kurdsog severa Iraka postigli bi se mnogo veći rezultati u suzbijanju terorističkih aktivnosti kurdske PKK, nego što su ih do sada ostvarivale tradicionalne vojne metode.⁹⁷

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Prezentovani pregled pomogao nam je da sumiramo određene zaključke koji se mogu koristiti kao važne smernice u daljem istraživanju američko-turskih odnosa, naročito u periodu od dolaska na vlast Partije pravde i razvoja. Hronološki pristup

⁹⁵ Darko Tanasković, *Neoosmanizam: povratak Turske na Balkan*, op. cit.

⁹⁶ Mehmet Yegin and Eyüp Ersoy, *Turkey-U.S. relations: Towards a multidimensional partnership*, op. cit.

⁹⁷ Philip H. Gordon and Omer Taspinar, *Winning Turkey: How America, Europe, and Turkey can revive a fading partnership*, op. cit.

analizi naučnih radova iz ove oblasti predočio nam je kako se tokom protekle decenije istraživački fokus pomerao sa prirode odnosa dve države na objašnjenje prirode novonastalih problema. Naravno, potreba da se međusobni odnosi definišu tj. okarakterišu od samog početka je u neraskidivoj vezi sa bojazni obe države da će se završetkom Hladnog rata njihovi odnosi promeniti i izgubiti na značaju. Međutim, od dolaska AKP-a na vlast, trend „krštavanja” međusobnih odnosa bombastičnim imenima – karakterističan za poslednju deceniju prošlog veka, kada se pojavljuju sintagme „unapređeno partnerstvo” i „partnerstvo za demokratiju” – ne služi više samo kao retorički „vetar u jedra” posustalaj bilateralni, već postaje nagoveštaj ozbiljnog zaokreta u spoljnoj politici SAD-a, kojim ova globalna sila priznaje Tursku za regionalnu silu i prepoznaje je kao partnera u regionu šireg Bliskog istoka (Bušov koncept „strateškog partnerstva” i Obamino „partnerstvo za uzor”). Kako vreme odmiče, definisanje konkretnih problema i iznalaženje različitih okvira za njihovo prevazilaženje postaju osnovna preokupacija analiziranih autora.

Na osnovu sprovedene analize možemo da zaključimo da je i stav autora prema problemu odnosno aktuelnim odnosima i budućnosti američko-turske saradnje, takođe pod znatnim uticajem sleđa događaja. „Rani” naučni radovi mahom govore pozitivno o perspektivama bilateralnih odnosa, da bi kritička nota postajala vremenom prisutna u sve većem broju radova. Ipak, interesantno je da među analiziranim radovima postoji svojevrsan ekvilibrijum između kritičkih i afirmativnih radova, i da su oni gotovo ravnomerno zastupljeni. Ova činjenica jasno govori da je problem američko-turskih odnosa daleko od rešenja i da uprkos brojnim naučnim radovima i dalje predstavlja plodno polje za akademsko istraživanje.

Naposletku, kritički osvrt na postojeću literaturu omogućio nam je i bolji uvid u način na koje različite škole međunarodnih odnosa tumače savremene američko-turske odnose. Primetno je da su među prikupljenim radovima najzastupljeniji autori koji problemu pristupaju sa stanovišta realističke i konstruktivističke škole. Njihovi radovi ujedno pružaju najpotpuniju i najrazvijeniju argumentaciju, dok su radovi autora koji preferiraju liberalni pristup kvantitativno znatno manje zastupljeni i nisu se kvalitativno pokazali kao dovoljno uverljivi i podesni za objašnjenje problema. Stoga se na osnovu datog pregleda realistički i konstruktivistički pristup, ili pak njihova kombinacija, snažno preporučuju kao najpodesniji okvir za dalja istraživanja savremenih američko-turskih odnosa.

BIBLIOGRAFIJA

Aslan, Ali, “The Foreign Policy-Hegemony Nexus: Turkey’s Search for a ‘New’ subjectivity in World Politics and its implications for US-Turkish Relations”, *Perceptions*, Vol. XVII, No. 4, Winter 2012.

- Bozdaglioglu, Yücel, *Turkish foreign policy and Turkish identity: A constructivist approach*, Routledge, New York and London, 2003.
- Brown, Cameron, S., “Turkey in the Gulf Wars of 1991 and 2003”, *Turkish Studies*, Vol. 8, No. 1, March 2007.
- Cheryl, Benard, *Civil democratic Islam, partners, resources, and strategies*, RAND, Santa Monica (CA), 2003.
- Cohen, Ariel, “Washington concerned as Turkey leaving the West”, *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 9, No. 3, Fall 2010.
- Cook, Steven A. and Sherwood Randall, Elizabeth, “Generating Momentum for a New Era in U.S.-Turkey Relations”, Council on Foreign Relations, Special Report, CSR No. 15, June 2006, www.cfr.org/turkey/generating-momentum-new-era-us-turkey-relations/p10796.
- Cox, Sean, Michael “One calorie Islam: Turkey’s light muslims and the West”, *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 2, No. 1, Spring 2003.
- Dagi, Ihsan, D., “Transformation of Islamic political identity in Turkey: Rethinking the West and westernization”, *Turkish Studies*, Vol. 6, No. 1, March 2005.
- Đurković, Miša, „Odnosi Turske i Sjedinjenih Američkih Država”, u: Aleksandar Raković i Miša Đurković (urs), *Turska regionalna sila?*, Institut za evropske studije, Beograd, 2013.
- Ehteshami, Anoushiravan and Elik, Suleyman, “Turkey’s Growing Relations with Iran and Arab Middle East”, *Turkish Studies*, Vol. 12, No. 4, December 2011.
- Erdogan, Emre, “The missing element: Turkish public opinion towards the US”, *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 4, No. 1, Spring 2005.
- Firilla, Anat, Lapidot, “Turkey’s search for a ‘third option’ and its impact on relations with U.S. and Israel”, *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 4, No. 1, Spring 2005.
- Flanagan, Stephen J. and Brannen, Samuel J., *Turkey’s Shifting Dynamics Implications for U.S.-Turkey Relations: A Report of the U.S.-Turkey Strategic Initiative*, Center for Strategic and International Studies (CSIS), Washington D.C., 2008, http://csis.org/files/media/csis/pubs/080606_turkeyshiftingdyn.pdf.
- Giragosian, Richard, “The incoming Obama administration: implications for Turkey”, *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 7, No. 3, Fall 2008.
- Gordon, Philip H. and Taspinar, Omer, *Winning Turkey — How America, Europe, and Turkey can revive a fading partneship*, Brookings Institution Press, Washington D.C., 2008.
- Güney, Aylın, “An Anatomy of the Transformation of the US–Turkish Alliance: From ‘Cold War’ to ‘War on Iraq’”, *Turkish Studies*, Vol. 6, No. 3, September 2005.

- Kandemir, Nuzhet, “Turkish-American relations past and future”, *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 4, No. 1, Spring 2005.
- Kesici, Ilhan, “Turkish-US relations: Convergence or divergence?”, *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 4, No. 1, 2005.
- Köprülü, Kemal, “Paradigm shift in Turkish-US relations”, *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 4, No. 1, Spring 2005.
- Lalić, Vojislav, *Turska bez Atatürk: potresi na Bosforu*, Filip Višnjić, Beograd, 1997.
- Larrabee, Stephen F. and Lesser Ian O., *Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty*, RAND, Santa Monica (CA), 2003.
- Lesser, Ian O., “Off autopilot: The future of Turkish-U.S. relations”, *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 4, No. 4, Winter 2005.
- Lesser, Ian O., *Beyond suspicion: Rethinking US-Turkish relations*, Woodrow Wilson international center for scholars, Washington D.C., 2007.
- Marković, Miloš B., „Spoljna politika Turske na početku 21. veka”, *Međunarodna politika*, God. LX, br. 1136, oktobar-decembar 2009.
- Oguzlu, Tarik, “Middle Easternization of Turkey’s Foreign Policy: Does Turkey Dissociate from the West?”, *Turkish Studies*, Vol. 9, No. 1, March 2008.
- Pariss, Mark, “Allergic partners: can US-Turkish relations be saved”, *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 4, No. 1, Spring 2005.
- Park, William, “Obama, Turkey and the Middle East: Troubles Ahead?”, *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 7, No. 4, Winter 2008.
- Sadik, Giray, *American Image in Turkey U.S.-Foreign Policy Dimensions*, Lexington Books, Plymouth, 2009.
- Sadik, Giray, “Magic Blend or Dangerous Mix? Exploring the Role of Religion in Transforming Turkish Foreign Policy from a Theoretical Perspective”, *Turkish Studies*, Vol. 13, No. 3, September 2012.
- Tanasković, Darko, *Neosmanizam: povratak Turske na Balkan*, Službeni glasnik i Službeni glasnik Republike Srpske, Beograd, 2010.
- Tanir, Ilhan, “How the Arab spring is transforming Turkish-American relations”, *Turkish Policy quarterly*, Vol. 10, No. 3, Fall 2011.
- Turkmen, Fusun, “Turkish-American Relations: A Challenging Transition”, *Turkish Studies*, Vol. 10, No. 1, March 2009.
- Yanik, Lerna K., “Foreign Policy During 2011 Parliamentary Elections in Turkey: Both an Issue and Non-issue”, *Turkish Studies*, Vol. 13, No. 2, 2012.
- Yegin, Mehmet and Ersoy, Eyüp, *Turkey-U.S. relations: Towards a multidimensional partnership*, USAK Reports No. 13-05, USAK Center for American Studies, May 2013.

Vladimir AJZENHAMER

**HOW TO READ U.S.-TURKISH RELATIONS:
AN ANALYSIS OF SCHOLAR LITERATURE**

ABSTRACT

Despite the great geopolitical importance of U.S.-Turkish bilateral relations and multilateral cooperation in which both countries participate, it is noticeable that only a small number of authors outside the United States and Turkey deal with this topic directly. As both countries are considered to be important players in the international arena, such small number of authors outside the bilateral circuit can be understood as illogical in academic terms. Especially if we take into account a large number of countries which, after the adoption of Davutoglu's foreign policy doctrine, found themselves in a stronger international interaction with Turkey. Therefore, we consider that a selective review and critical analysis of scientific literature on modern U.S.-Turkish relations can provide the possibility of a deeper insight into the current Turkish foreign policy. In this paper author gives a critical review of thirty-five academic papers. In order to facilitate transparency and more complete analysis, the author suggests a classification of papers according to three criteria: the timeframe of the paper, the attitude of the author (towards the given problem), and theoretical approach of the author. The aim of this paper is to review the literature, and enable the reader to summarize certain conclusions which then can be used as guidelines for further research of U.S.-Turkish relations, and the Turkish foreign policy in general.

Key words: the United States, Turkey, foreign policy, bilateral relations, apology, criticism, realism, constructivism, liberalism.

ISLAMSKA DRŽAVA: IZMEĐU MITA I STVARNOSTI

APSTRAKT

Savremeni islamski, verski fanatizam i terorizam je u stalnom porastu uprkos suprotstavljanju međunarodne zajednice i merama koje se preduzimaju radi njegovog suzbijanja. U današnjem veoma kompleksnom i po mnogo čemu specifičnom stadijumu razvoja društva, nastala je karakteristična teroristička tvorevina – Islamska država, koja je doživela takav uspon da je postala najjača, najbrojnija i najbogatija teroristička organizacija na svetu. Zbog svoje ideologije i ciljeva, brutalnosti i nasilja koje sprovodi, Islamska država generiše ogromnu pretnju regionalnoj i globalnoj bezbednosti. Do pre jedne decenije ovakav epilog ekspanzije islamskog ekstremizma i terorizma gotovo da je bio nezamisliv. Zbog toga autor i kroz sam naslov rada pokušava da ukaže na svu kontroverznost i zamršenost globalnih islamističkih trendova, povezivanja radikalnih fundamentalizama, država u kojima dominiraju muslimanska populacija i islamska religija, i terorizma koji je iznad svega produkt jačanja radikalnog islamskog učenja – vahabizma.

Ključne reči: terorizam, teroristička organizacija, Islamska država, islamski fundamentalizam.

Savremeni terorizam se ne sme posmatrati kao hermetički zatvoren i izolovan fenomen, izopšten od drugih globalnih civilizacijskih tokova, jer takvi uski, jednostrani i parcijalni pristupi iskrivljuju sliku i zamagljuje suštinu samog fenomena. Terorizam je danas definitivno potrebno posmatrati kroz geopolitičku prizmu: kao višedimenzionalni društveni i politički fenomen koji poprima nove dimenzije sa terorističkim aktima koji proizvode sve bezobzirnije i brutalnije oblike nasilja. Ta pojava predstavlja ne samo globalni svetski problem, već permanentnu, snažnu i jedinstvenu pretnju ljudskoj zajednici, ugrožavajući kako nacionalnu tako i međunarodnu bezbednost. Za eskalaciju terorizma podstaknutog etničkim, nacionalnim, a naročito religioznim razlozima, treba tražiti kompleksne uzroke u

---

¹ Autor je redovni profesor na Pravnom fakultetu za privredu i pravosuđe, Novi Sad. E-mail: zdbjelajac@gmail.com

surovoj svakodnevnici, koja je očito pogubno delovala na ljudsku prirodu i individualni karakter pojedinaca, čineći ih na izvestan način „dželatima”.

Mnogi kažu da je kapitalizam evoluirao u nezasito čudovište, sa novim pravilima „igre”, novim svetskim poretком koji predstavlja ozbiljnu pretnju temeljnim ljudskim vrednostima, ljudskim pravima i slobodama svakog pojedinca. Da li je globalizacija kolonizacija bez ispaljenog metka? Svet kojim vladaju moćni i bogati, otuđeni od siromašnih i obespravljenih?² Može se reći da otuđenost preovlađuje u savremenom „civilizovanom” društvu. Kod filozofa i sociologa čak postoji posebna sintagma za označavanje savremene zapadne civilizacije – „otuđeno društvo”.³ Čitav poredak savremenog života usmeren je ka razvoju animalne (prizemne) strane čovekove prirode. Ljudi sve manje opšte jedni s drugima neposredno, sve više opšte posredstvom različitih uređaja i mašina ili sa mašinama. Preterani broj mašina i samog čoveka je učinio mašinom. Sada mašine komanduju čovekom i njegovo srce je postalo „gvozdeno”.⁴ Rezultat razorenih porodičnih vrednosti je očigledno „zamućeno ogledalo” savremenog društva, koje bez jasnih kontura i vizije samo naizgled korača unapred, a u biti vrlo često stagnira ili hoda unazad. Na pitanje, da li znamo koje su najznačajnije porodične vrednosti i koliko se trudimo da ih poštuјemo, nevolјno i konfuзno odgovaramo.

Čovek, premda je razumno biće, nesvesno je srušio svoju prvu liniju odbrane – porodicu.⁵ Patrijarhalna porodica kao rezultat otuđenja, nalazi se u stanju opšte apatije, duboke krize, konfuзije i dezorijentisanosti, usled drastične transformacije, ili bolje rečeno promene položaja, uloge i značaja u savremenom društvu. Današnja porodica je pritisknuta brojnim poteškoćama, kao što su: nezaposlenost, siromaštvo, nasilje unutar porodice, bolesti zavisnosti, gubljenje identiteta i uloge osnovne ćelije i nukleusa društvene strukture. Takođe, nesporno, narastajući problem predstavljaju posebne zajednice i grupe ljudi, sa značajnom podrškom (među kojima se naročito mogu svrstati i islamističke terorističke grupe), koje pretenduju da postanu alternativa klasičnoј porodici, a u kojima „izgubljeni” pojedinci koji se ne mogu

² Svetska štampa prenela je izveštaj britanske nevladine organizacije *Oxfam International*, objavljen za potrebe Svetskog ekonomskog foruma u Davosu (20–22. januar 2016), da 62 najbogatija pojedinca na svetu poseduju imovine koliko i polovina čovečanstva. Navedeno prema: <https://www.oxfam.org/en/pressroom/pressreleases/2016-01-18/62-people-own-same-half-world-reveals-oxfam-davos-report/12/02/2016>.

³ Ivan Timofeevič Frolov (ur.), *Filosofski rečnik*, Politizdat, Moskva, 1991, str. 238.

⁴ Andrej Gorbunov, *Otuđenost*, www.pravoslavni-odgovor.com/Svet_oko_nas/pokusaj_razotkrivanja_Apokalipse/otudjenost.htm, 15/12/2015.

⁵ Željko Bjelajac, „Nametanje očinstva kao specifičan oblik degradacije porodičnih vrednosti i zloupotrebe poverenja u bračnoј zajednici”, *Kultura polisa*, vol. XII, posebno izdanje, Kultura – Poliss, Novi Sad i Institut za evropske studije, Beograd, 2015, str. 109–125.

uklopiti u svoje socijalno okruženje pronalaze utočište, zaštitu, solidarnost i razumevanje, posebno motivisani „osećajem pripadnosti”. U ovom kontekstu, religija se shvata kao duhovna povezanost i identifikacija jedne grupe ljudi sa „nečim većim”.

Sa sigurnošću se može potvrditi da otuđenost čoveka od čoveka naposljetku i jeste jedan od vodećih razloga što ljudi čine razna zlodela o kojima svakodnevno možemo slušati. Neki ljudi, naprosto, ne poseduju sposobnost obuzdavanja da ne čine zlo. Međutim, često se događa da naizgled obični, mirni ljudi koje svakodnevno viđamo u svojoj sredini počine stravične zločine. Zašto se to događa? Zašto ljudi čine zlo i drugima nanose bol? Zašto na ovom stepenu razvoja društva zlodela koja čine ljudi dobijaju na masovnosti, poprimajući nove dimenzije, sve izraženije surovosti i brutalnosti? Zlo u ljudima je staro koliko i civilizacija. Još u Bibliji postoje zapisi i odgovori na pitanja zašto neki ljudi, koji inače žive kao i drugi ljudi u svom okruženju, čine nedela, uključujući i jezive zločine. Šta ih navodi na takva zlodela?⁶ Zar masovni ubica Anders Brejvik (Anders Behring Breivik) nije flagrantan primer za to?⁷

Uopšte uzevši, jedan od pratećih problema u definisanju zločina je i taj što nauka, koliko god da je napredovala, još uvek nije u potpunosti prodrila u psihologiju zločinačkog ponašanja, odnosno u detekciju kriminalne psihe, radi utvrđivanja porekla, prognoze i odgovarajućeg tretmana. Kako inače objasniti nesklad između imponantnog naučno-tehnološkog razvoja i civilizacijskog napretka koji potencira primat ljudskih prava i humanizaciju krivičnog pravosuđa sa nesvakidašnjim surovim zločinima koji čine pojedinci i zločinačke grupe širom sveta, trgujući

---

⁶ Željko Bjelajac, „Alijenacija čoveka u eri naučnotehnološkog razvoja i globalizacije kao uzrok porasta i raznolikosti organizovanog kriminala”, *Kultura polisa*, vol. XI, br. 25, Kultura – Poliss, Novi Sad i Institut za evropske studije, Beograd, 2014, str. 385–396.

⁷ Reč je o izvršiocu terorističkog napada u Norveškoj 22. jula 2011. godine, norveškom ekstremnom desničaru koji zastupa i gaji radikalnu desničarsku militantnu ideologiju predstavljenu u knjizi *2083: Evropska deklaracija nezavisnosti (2083: A European Declaration of Independence*, www.kevinislaughter.com/wp-content/uploads/2083_+-+A+European+Declaration+of+Independence.pdf). U tom svojevrsnom manifestu, koji sadrži i futurističko predviđanje, Brejvik iznosi svoje poglede na svet zasnovane na nacionalizmu, islamofobiji i teoriji zavere, navodeći da je u cilju očuvanja hrišćanske Evrope nužno uništenje islama, odnosno tobožnjeg projekta Eurabije i kulturnog marksizma. Na pitanje tužioca tokom saslušanja 17. aprila 2012. šta je motivisalo njegove radikalne stavove, Brejvik je izjavio da su NATO bombardovanje Srbije tokom 1999. i napadi terorista na Njujork 2001. bili „važni faktori”. Na prvom saslušanju nakon hapšenja Brejvik je priznao da je u dva napada ubio 77 civila, i to delo je nazvao „stravičnim ali neophodnim”, te da zbog toga ne snosi krivičnu odgovornost. Videti više: Jacob Aasland Ravndal, “A Post-Trial Profile of Anders Behring Breivik”, *CTC Sentinel*, U.S. Military Academy, West Point, New York, October 2012, Vol. 5, Issue 10, pp. 16–20.

ljudskim organima i odrubljujući glave neistomišljenicima i članovima određenih etničkih grupa.⁸ Zločini koje čine pripadnici Islamske države Iraka i Levanta (ISIL), Boko Harama, Al Kaide, meksičkih i kolumbijskih narkokartela – te masovne ubice poput Brejvika – po brutalnosti i beskrupuloznosti prevazilaze zločine iz „mračnog” Srednjeg veka, koga istoričar Edvard Gibon (Edward Gibbon) naziva „dugom noći nepismenosti i nasilja”.

Iako se teroristički akti ili pretnje tim aktima primenjuju u različitim oblicima od ranih vremena pisane istorije, u savremenom društvu još uvek su u opticaju različite definicije terorizma, što nas upućuje na brojne polemike o samoj prirodi ovog fenomena. Stvaranju pometnje doprinosi i širok spektar političkih i drugih organizacija koje su praktikovale ili još uvek praktikuju terorizam zarad ostvarivanja ciljeva političke, verske ili ideološke prirode. To je doprinelo iskrivljenom i zamagljenom pogledu na terorizam. Simbolika terorizma, po kojoj je terorista za jednog čoveka borac za slobodu i revolucionar, a za drugog zločinac i kriminalac, zapravo je postala sastavni deo psihološkog rata terorističkih grupa. Teroristi ne vide sebe kao zlo. Oni veruju da su legitimni borci koji se bore za ono u šta veruju, koristeći sva sredstva na raspolaganju. Fleksibilnost i prilagodljivost ove pojave tokom godina je doprinela konfuziji. Pitanje političke legitimnosti pojedinih grupa uslovljava odgovor šta jeste, a šta nije terorizam. Frazu „terorista je borac za slobodu drugog čoveka” mnogi često koriste kao argument da bi se proširila i zakomplikovala definicija terorizma.

Nakon terorističkih napada na SAD 2001. godine tadašnji američki predsednik Džordž Buš (George W. Bush) objavio je rat protiv terorizma (*War on Terror*). To je bilo prvi put u modernoj istoriji, da se rat objavi protiv nekog potpuno spektralnog subjekta, koji u suštini ne postoji. Međutim, postepeno smo shvatali, koliko je došao do izražaja perfidan rat protiv skoro nevidljivog i nejasno definisanog protivnika koji se zove terorizam, koji je istovremeno postao veća pretnja bezbednosti država od potencijalnog rata protiv drugog subjekta međunarodne zajednice. Savremeni terorizam zapravo predstavlja suštinski politički fenomen povezan sa mogućnostima da se, korišćenjem specifičnih psiholoških i institucionalnih efekata nasilja, postignu politički ishodi koje inače ne bi bilo moguće postići korišćenjem legitimnih strategija. Skup strukturnih faktora rizika koji dovode do terorističkih dejstava uključuju religiju kao neizostavni element političkih faktora nezadovoljstva ili radikalizacije.

Religija je tokom istorije odgirala veliku ulogu u obuzdavanju nasilja, suzbijanju agresije i promovisanju pomirenja i razumevanja među suprotstavljenim grupama. Ipak, kao što nas istorija uči, religija može da bude posredno ili neposredno uzrok

---

⁸ Željko Bjelajac, *Politika suzbijanja kriminaliteta*, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe u Novom Sadu, Novi Sad, 2015, str. 160–161.

ratova, terorizma i drugih oblika nasilja.⁹ Takav trend je posebno došao do izražaja devedesetih godina minulog veka, kada je došlo do tesnog povezivanja religije i terorizma. Od tada pa nadalje terorizmom dominira nasilno teološko učenje, iako se religijska učenja protive ubistvu. Ironija je u tome što one veoma često prelaze u militantnu ideologiju, koja tobože ima za cilj da pruži zaštitu državi ili nekoj drugoj društvenoj grupi.

EKSPANZIJA ISLAMSKOG VERSKOG FANATIZMA I TERORIZMA

Istorija je puna priča o ljudima koji su doslovno tumačili mitove, vadili svete priče iz konteksta, vršili nasilje u ime svog božanstva ili se duhovno izražavali kroz nasilne akcije. Svaka religija ima fanatične sledbenike koji žele svima da nametnu sopstvena shvatanja i volju. Kada poziv miroljubive vere na univerzalnu ljubav ljudi pretvore u pravo da vole samo one koji izgledaju, ponašaju se i veruju na isti način kao oni, stvorena je formula za versko nasilje.

Verski teroristi razlikuju se od etničkih ili nacionalističkih terorista u nekoliko stvari. „Sveti teror” sadrži vrednosni sistem koji je potpuno suprotan „svetovnom teroru”. Svetovni teroristi žele da sruše neki politički sistem i da umesto njega uspostave drugi. Verski teroristi svet vide kao bojno polje između sila svetla i sila mraka. Pobjeda se ne postiže u političkim okvirima. Nema pregovora sa neprijateljem jer on mora da bude potpuno uništen. Za političke teroriste ubistvo je samo jedna od opcija. Verski teroristi smatraju ubijanje obrednim činom.¹⁰ Nedvosmislena veza između terorizma i religije uočljiva je kako zbog čestog pozivanja na veru od strane terorista, tako i kroz povezivanje raznih religijskih grupa sa terorizmom.

Islam je svetska religija koju je osnovao Muhamed u Arabiji, početkom šestog veka. To je strogo monoteistička religija, čiji sledbenici, muslimani, smatraju proroka Muhameda poslednjim i najsavršenijim božjim poslanikom u koje još spadaju Adam, Avram, Mojsije, Isus i drugi. Temeljna analiza osnova islamskog učenja, razmatranje geopolitičkih tipova u okviru islama, te različitih tumačenja islamske vere, zahteva posebno znanje, prostor i vreme, što je teško prilagoditi opsegu ovog rada. U sažetim crtama, Muhamed je osnovao apsolutnu versku teokratiju zasnovanu na Kuranu kao jedinom važećem državnom zakonu. Prema

---

⁹ Kristina Radojević, „Religija i terorizam”, *Religija i tolerancija*, vol. VIII, br. 14, Centar za empirijska istraživanja religije (CEIR), Novi Sad, jul–decembar 2010, str. 239–252.

¹⁰ Mina Zirojević i Željko Bjelajac, „Bliskoistočni terorizam i religija u savremenom polisu”, *Kultura polisa*, vol. X, br. 20, Kultura – Polis, Novi Sad i Institut za evropske studije, Beograd, 2013, str. 193–207.

Muhamedu crkva i država jesu jedno isto telo, ne priznaju nikakvu sekularnost. Na čelu islamske zajednice nalazi se kalif (*halif*) kao apsolutni duhovni i svetovni gospodar. Ipak, danas se može videti podela muslimanske zajednice oko pitanja modernizacije, tako da imamo: 1) sekulariste koji veruju da svetovna i duhovna vlast treba da budu odvojene; 2) tradicionaliste, koji se ovome opiru u potpunosti i smatraju da je potrebno odvojiti državu od crkve; 3) reformiste, koji se zalažu za modernizaciju islamskog prava; 4) salafiste, koji veruju da su tradicionalne škole potpuno pogrešne i da se treba vratiti ranim korenima islama.

Islamski fundamentalizam jeste konzervativni verski pokret koji zahteva povratak islamskim vrednostima i šerijatu kao odbrani od modernizacije koja dolazi sa Zapada i koja se smatra iskvarenom i ateističkom. Ovaj pokret uglavnom se vezuje za terorizam sa Bliskog istoka, ali samo nekoliko fundamentalista su zaista i teroristi. Iranskom revolucijom iz 1979. godine osnovana je prva islamska fundamentalistička država, a talibani su izgradili slično društveno uređenje u većem delu Avganistana. Islamske fundamentalističke pokrete u većoj ili manjoj meri podržavaju zemlje Severne Afrike, Pakistan, Bangladeš i muslimanski deo jugoistočne Azije, ali u odnosu na ukupan broj muslimana u svetu fundamentalisti čine samo jedan mali deo.¹¹ U islamu postoji pojam „džihada” ili „svetog rata”. Džihad je osnovno učenje koje poziva vernike na borbu protiv neprijatelja religije. Prema Kuranu i hadisima, džihad je dužnost koja se može ispuniti na četiri načina: srcem, jezikom, rukom ili mačem. Na prvom mestu pod navedenim shvata se „veliki rat” (arap. *al-džihad-ul-kabir*), koji svaki muslimanski vernik mora da vodi unutar samoga sebe protiv svojih poroka, neznanja i zla. To je borba protiv zlih pobuda.¹² Pod ratovanjem jezikom i rukom podrazumevaju verbalnu odbranu i ispravno delovanje. „Mali sveti rat” (arap. *al-džihad-ul-sagir*) vodi se protiv onih koji unose u svet nasilje i zlo, koji poriču veru i istinu, seju laž, surovost i netrpeljivost, koji teže da sukobljavaju narode i da ih liše slobode. Dužnost borbe mačem podrazumeva rat protiv neprijatelja islama. Neki muslimani veruju da će oni koji poginu u borbi postati mučenici, šehidi (*shaheed*) i da im je zagarantovano mesto u raju. U XX i XXI veku koncept džihada ponekad se koristio kao ideološko oružje u borbi protiv uticaja sa Zapada radi stvaranja idealnog muslimanskog društva.

Paralela između verskog identiteta i terorizma izuzetno je značajna. Verski identitet je snažniji od svih drugih identiteta, jer je vezan za božiju „pravdu” i milost.

---

¹¹ Ibid.

¹² Ovakva vrsta rata poznata je i priznata u svim religijama. Odricanjem se u hrišćanstvu dolazi do iskupljenja i spasenja, a u budizmu i hinduizmu do nirvane. „Sa grehom umire život, sa bezgrešnošću umire smrt” (Justin Popović, *Dogmatika pravoslavne crkve, Knjiga dva: Bogočovjek i njegovo delo*, Knjižarnica J. Đukovića, Beograd, 1935, str. 478).

Bog je neka vrsta poslednjeg (konačnog) utočišta čovekovog, „azil” posle iskušenja i neuspeha. Pojedinaac sve radi u ime boga i po „naređenju” boga. Zbog toga je verski terorizam snažno ukorenjen u pojedinačnom i kolektivnom identitetu, bezobziran i surov po izboru ciljeva i izvršenju akcija i veoma rasprostranjen. On je istovremeno i najstariji oblik terorizma. Uspon savremenog verskog terorizma povezan je sa iranskom islamskom revolucijom, nakon koje je u stalnom porastu broj grupa i organizacija koje šire ideje islamskog fundamentalizma, podstiču na borbu protiv „nevernika”, pokazuju gotovo bezgranični fanatizam u odbrani čistote islamskog identiteta. Tako je verski terorizam potisnuo ideološki terorizam, a u etničkom i nacionalnom terorizmu zauzeo centralno mesto i postao osnovni mobilisajući faktor. Pošto je širenje vere i odbrana verskog identiteta „božiji zadatak i cilj”, to se nasilje i terorizam u svesti verskih fundamentalista pojavljuje kao sredstvo „božijeg cilja”, a na putu do takvog cilja nema prepreka, niti ima onih koji nevinno stradaju. Tu nema praštanja za onoga ko se ohrabri da „vređa” ili ospori verski identitet.¹³ Manipulacija je postigla tako snažno poistovećivanje sa idealom stradanja da „mučenik” odlazi iz tegobnog, besmislenog i praznog života sa osmehom, uveren da ga tek čeka pravi život i smisao (Raj) i da je to mogao zaslužiti samo činom žrtvovanja. Tako ukorenjeni terorizam postaje sve snažniji, bezobzirniji, mobilisajući i trajniji.¹⁴ Elementi verskog fanatizma bili su jedna od osnovnih karakteristika terorista sa Bliskog istoka, posebno posle naglog povećanja uticaja iranskih islamskih fundamentalista osamdesetih godina XX veka. Poslednjih godina fanatizam je posebno karakterističan za teroriste sa Bliskog istoka, čečenske šehide, „crne udovice” i teroriste Al Kaide. Tipičan primer uticaja verskog fanatizma na ekspanziju terorizma je upravo islamski terorizam.

Izvesno je da je islamski fundamentalizam udahnuo terorizmu dodatnu brutalnost i fanatizam, apoteozu žrtvovanja sa verovanjem u inkarnaciju života. To se potvrđuje gotovo svakodnevno, u slučajevima „čovek-bomba” i „automobil-bomba”, takođe i u bezobziranosti prema nedužno nastradalima na licu mesta.¹⁵ Dovoljno je prisetiti se samo nekih najkrvavijih i najmonstruoznijih terorističkih akata iza kojih stoje islamističke terorističke organizacije, poput: serije koordinisanih terorističkih napada 11. septembra 2001. godine protiv SAD-a, rušenja ruskog

---

¹³ Čuvena fatva koju je izdao ajatolah Homeini (kojom je književnik Salman Ruždi osuđen na smrt) obavezuje svakog muslimana da je izvrši čim mu se ukaže pogodna prilika. Ulica izraelskog premijera Jicaka Rabina odlučno je izjavio da se ne kaje jer je „delovao po naređenjima Boga”. Navedeno prema: Ivan Šijaković, „Terorizam i problem identiteta”, *Sociologija*, vol. XLIV, br. 3, 2002, str. 248.

¹⁴ Ibid., str. 249.

¹⁵ Miodrag Ranković, „Savremeni/globalni terorizam: sociološki pristup”, *Sociologija*, vol. XLVI, br. 4, 2004, str. 323.

putničkog aviona iznad Sinaja 31. oktobra 2015. godine i velikog masakra u Parizu od 13. novembra 2015. godine.

U datom kontekstu, pojedine verske manifestacije se sve više pojavljuju sa intenzivnim osećajem fanatizma, koji kao „virus” prodire u univerzum pojedinaca i grupa i proizvodi poremećene psihološke i sociološke reakcije, pa se religiozno iskustvo sada doživljava na destruktivan i izopačen način. To se najbolje može uočiti na primeru islamskog verskog fanatizma koji dovodi do ekspanzije takvog terorizma, a koga karakteriše безусловna posvećenost uz slepilo indukovano strašću, koja prezire mišljenje drugih. Protiv takve religiozne patologije sposobne da na nasilan i iracionalan način izvede najizopačenije akcije u ime boga teško je voditi uspešnu borbu. Tim pre što u započetom ratu islamskih terorista protiv neistomišljenika oružje koje je tehnološki najsavršenije može da se pokaže kao manje efikasno od čoveka samoubice, koji je indoktriniran i opasan „mučeničkim pojasom” sa bombom, ili se nalazi za upravljačem vozila koje je puno eksploziva. Takvi teroristi-samoubice, zanemarujući svoje živote i živote drugih, u slepom besu nasumice i nemilosrdno uništavaju i razaraju sve ispred sebe. Oni postaju zastrašujuće oružje koje prouzrokuje nevericu, paralizu i strah. Njihovi teroristički akti mogu imati katastrofalne posledice, jer su oni „specifično oružje” koje je često opasnije i od laserski navođenih bombi ili krstarećih raketa.

KORENI NASTANKA I RAZVOJ ISLAMSKE DRŽAVE

Islamska država nepriznata je teroristička država formirana 3. januara 2014. godine, da bi 29. juna iste godine bila proglašena kalifatom.¹⁶ Ova teroristička tvorevina uspeła je da do marta 2015. godine pod kontrolu stavi velike delove Sirije i Iraka, funkcionišući u jednom kompleksnom okruženju, na teritoriji površine od oko 32.000 km² sa oko deset miliona stanovnika. Islamska država pod nominalnom kontrolom drži takođe male delove teritorije Nigerije i Libije, a u nekim delovima sveta operišu i druge terorističke organizacije koje su se obavezale na potčinjenost i privrženost ideologiji i ciljevima ove veoma opasne terorističke tvorevine.

Džihadisti Islamske države koji poput pustinjske oluje brišu sve pred sobom čineći brutalne zločine u Faludži, Mosulu, na teritoriji naseljenoj plemenom Jazida na severu Iraka i u Siriji, nisu došli niotkuda. Reč je o terorističkoj grupi koja je pod imenom Organizacija monoteizma i džihada (*Jama'at al-Tawhid wal-Jihad*) i

---

¹⁶ Teroristička organizacija se u medijima i stručnoj javnosti naziva i Islamskom državom u Iraku i Levantu (*Islamic State of Iraq and the Levant – ISIL*) ili Islamskom državom u Iraku i Siriji (*Islamic State of Iraq and Syria – ISIS*). Autor se u ovom tekstu opredeljuje za kraći naziv – Islamska država.

pod vođstvom jordanskog selafitskog džihadiste Abu Musab al-Zarkavija (Abu Musab al-Zarqawi) delovala još 2003. godine uporedo sa invazijom SAD-a na Irak. Osnovana 1999. godine, postala je posebno ozloglašena i poznata po nasilju i samoubilačkim napadima na civile, šiitske džamije, iračke državne institucije i pripadnike multinacionalnih okupacionih snaga. Ova teroristička grupa je oktobra 2004. godine izrazila odanost Al Kaidi i promenila ime u *Tanzim Qaidat al-Jihad fi Bilad al-Rafidayn*, a bila je poznata i kao Al Kaida u Iraku. U narednom periodu, ova teroristička tvorevina nosila je više imena: Mudžahedinsko savetodavno veće (*Mujahideen Shura Council*) 2006. godine; Islamska država Iraka (2006–2013); Islamska država Iraka i Levanta (2013– jun 2014); Islamska država (nakon juna 2014. godine).¹⁷

Povlačenjem američkih snaga iz Iraka u decembru 2011. godine nastupio je bezbednosni vakuum, što je omogućilo Islamskoj državi da se uzdigne, obnovi i prikupi snagu, te da proširi terorističku kampanju protiv šiitske populacije i centralne iračke vlade i time pokrene građanski rat između sunita i šiita. Pored toga, građanski rat koji je izbio u Siriji u martu 2011. godine oslabio je vlast predsednika Bašara Asada (Bashar Hafez al-Assad) i obezbedio Islamskoj državi priliku da pošalje operative u Siriju i „izveze” svoj uticaj promovišući ideologiju džihada i verskog islamskog fanatizma. To je doprinelo da „prva teroristička država” uspostavi upravu nad značajnim delom istočne i severne Sirije.¹⁸ Slobodno se može reći da Islamska država u proteklim godinama, a naročito u 2014. i 2015. godini, više nije samo teroristička organizacija već funkcioniše kao prava vojska. Istini za volju, to više nije samo puka vojna formacija, nego respektabilna snaga koja osvaja delove Iraka i Sirije i uspostavlja nova ideološka pravila, sledeći strateške programske ciljeve i planove inicijalne terorističke autoritativne organizacije Al Kaide. Islamska država je zapravo postala politički paravan za ogroman biznis krijumčarenja narkotika, nafte, novca, oružja, predmeta kulturno-istorijskog nasleđa, ljudskih organa i ljudi. U takvim okolnostima se akcija međunarodne zajednice više ne može podvesti pod borbu protiv ekstremističke grupe sa retkim mrežama, koje imaju „jeftine” strateške kapacitete i ograničene ofanzivno-tehničke sposobnosti. Ovde je reč o ukorenjenom strateškom protivniku koji se do te mere razvio, da protiv njega mogu biti jedino delotvorne koordinirane, sinhronizovane i dosledne vojne i druge prateće kampanje

¹⁷ Videti bliže: “IS-civilians – General One-sided violence Information”, *Uppsala Data Conflict Programme: Conflict Encyclopaedia*, Uppsala University Department of Peace and Conflict Research, www.ucdp.uu.se/gpdatabase/gpcountry.php?id=77&regionSelect=10-Middle_East#, 27/11/2015.

¹⁸ “The Historical Roots and Stages in the Development of ISIS”, *Crethiplethi*, Winter 2014, www.crethiplethi.com/the-historical-roots-and-stages-in-the-development-of-isis/islamic-countries/syria-islamic-countries, 28/11/2015.

međunarodne zajednice, koje će pomoći da se oslabi i uništi ova za civilizaciju „veštački nametnuta” i po zlu poznata teroristička tvorevina.

IDEOLOGIJA I CILJEVI ISLAMSKJE DRŽAVE

Islamska država je salafistička-džihadiska islamska organizacija i deo je sunitske ekstremističke islamske frakcije koja sledi ekstremističku interpretaciju islama, a čije je osnovno obeležje, versko nasilje.¹⁹ Islamska država teži da potencira „dane slave” ranog islama promovisući džihad usmeren protiv spoljnih i unutrašnjih neprijatelja, pri čemu kao nevernike ili apostate žigoše muslimane koji se ne slažu sa njenim interpretacijama verskih učenja.

Prema Hejderu al-Koeiju (Hayder al-Khoei), filozofija Islamske države je predstavljena simbolizmom crne zastave kao varijante legendarne borbene zastave proroka Muhameda, koju je grupa usvojila. Na zastavi se nalazi Muhamedov žig unutar belog kruga, iznad koga stoji natpis: „Nema boga osim Alaha”.²⁰ Takav simbolizam se vezuje sa uverenjem Islamske države da upravo ona otelotvoruje ponovno uspostavljanje ranoislamskog kalifata, sa svim političkim, religioznim i ishatološkim posledicama koje to implicira.²¹ Pojedini analitičari smatraju da je Islamska država iznikla iz ideologije Muslimanskog bratstva, prve post-otomanske islamističke grupe iz kasnih dvadesetih godina prošlog veka sa sedištem u Egiptu.²² Neki izvori navode da su koreni Islamske države u vehabističkom pokretu:

Što se tiče vodećih principa, vođe Islamske države [...] su otvorene i jasne u vezi sa svojom gotovo ekskluzivnom posvećenošću vehabističkom pokretu sunitskog islama. Grupa širi slike iz vehabističkih religioznih udžbenika iz Saudijske Arabije u školama koje kontroliše. Video snimci sa teritorije koju

¹⁹ Reč „salafizam” potiče od izraza *as-salaf as-salih* (arap. pravedni preci) ili kraće *as-salaf* (preci). Prema salafitskom učenju, precima se smatraju prva tri pokolenja muslimana čije ponašanje treba proučavati i slediti. Salafizam je, prema shvatanjima njegovih predstavnika, pravac u islamu koji poziva na povratak načinu života i veri ranih muslimanskih opština i koji sve kasnije pravce u islamu i tumačenja Kurana smatra pogrešnim (Goran Tešić, „Salafizam za početnike”, *Intermagazin.rs*, 8. januar 2014, www.intermagazin.rs/salafizam-za-pocetnike, 10/12/2015).

²⁰ Ilene Prusher, “What the ISIS Flag Says About the Militant Group”, *Time*, 9 September 2014, <http://time.com/author/ilene-prusher/>, 13/12/2015.

²¹ Anne Speckhard, “End Times Brewing: An Apocalyptic View on al-Baghdadi’s Declaration of a Caliphate in Iraq and the Flow of Foreign Fighters Coming from the West”, *Huffington Post UK*, 30 June 2014, www.huffingtonpost.co.uk/anne-speckhard/isis-iraq_b_5541693.html, 13/12/2015.

²² Ghaffar Hussain, “Iraq crisis: What does the Isis caliphate mean for global jihadism?”, *The Independent*, 30 June 2014, www.independent.co.uk/voices/comment/iraq-crisis-what-does-the-isis-caliphate-mean-for-global-jihadism-9573951.html, 13/12/2015.

kontroliraju grupa pokazuju vehabističke tekstove nalepljene na zidove zvaničnog misionarskog kombija.²³

Ideologija Islamske države se ne može tumačiti tako jednostrano, već bi možda bilo svrsishodnije reći da ona prati globalne džihadističke principe i tvrdokorna uverenja Al Kaide i brojnih drugih savremenih džihadističkih pokreta i organizacija. Istovremeno, Islamska država je uzdigla svoju ideologiju i terorističku propagandu do nivoa „preciznog ciljanja” u osećanja na desetine hiljada vešto zavedenih istomišljenika, mahom iz redova buntovne muslimanske omladine širom sveta. Ova teroristička „mašinerija” zarad privlačenja i regrutovanja saboraca svakodnevno objavi oko 90.000 tvitova na temu proširenja kalifata proglašenog sredinom 2014. godine.

Osnivanje sunitske islamske države i uspostavljanje novog kalifata primarni je cilj Islamske države. Islamska država je još sredinom 2014. godine objavila dokument koji navodno potvrđuje da su pronađeni dokazi da njihov vrhovni vođa (kalif) Abu Bakr al-Bagdadi (Abu Bakr al-Baghdadi) vodi poreklo od proroka Muhameda, te se veruje da je on njegov zakoniti naslednik.²⁴ Navedena činjenica kalifa čini podobnim da zahteva da mu se u skladu sa islamskim pravom muslimani iz celog sveta zakunu na vernost.

Islamska država je koncizno formulisala ciljeve u svom časopisu *Dabik (Dabiq)*, u kome je objavljen nastavak osvajanja teritorija širom sveta:

(B)lagoslovena zastava [...] pokriva sve istočne i zapadne krajeve Zemlje, ispunjavajući svet istinom i pravdom islama i okončavši lažnost i tiraniju džahilijaha (stanja neznanja), čak i ako Amerikanci i njihova koalicija to preziru.²⁵

Prema tvrdnjama nemačkog novinara Jirgena Todenhefera (Jürgen Todenhöfer), koji je proveo deset dana sa pripadnicima Islamske države u Mosulu, ova teroristička organizacija namerava da osvoji svet i da ubije sve koji ne veruju u

²³ David D. Kirkpatrick, “ISIS’ Harsh Brand of Islam Is Rooted in Austere Saudi Creed”, *The New York Times*, 24 April 2014, www.nytimes.com/2014/09/25/world/middleeast/isis-abu-bakr-baghdadi-caliph-wahhabi.html?_r=0/, 24/12/2015.

²⁴ Za Abu Bakr al-Bagdadija se veruje da je rođen 1971. godine blizu Samare u Iraku i da je u istom gradu bio svešteno lice u džamiji imama Ahmada ibn-Hanbala u vreme američke invazije na Irak. Al-Bagdadi je završio doktorske islamske studije na Univerzitetu islamskih nauka u bagdadskom predgrađu Azamiji. Sudeći po podacima Ministarstva odbrane SAD, Al-Bagdadi je bio zatočen u američkom vojnom kampu Buka kao „internirani civil” od februara do decembra 2004. godine. Navedeno prema: “Profile: Abu Bakr al-Baghdadi”, *BBC NEWS*, 15 May 2015, www.bbc.com/news/world-middle-east-27801676, 24/12/2015.

²⁵ Thomas Joscelyn, “US counterterrorism efforts in Syria: A winning strategy?”, *The Long War Journal*, 29 September 2015, www.longwarjournal.org/archives/2015/09/us-counterterrorism-efforts-in-syria-a-winning-strategy.php, 20/12/2015.

njihovu interpretaciju Kurana: „sve religije koje se slažu sa demokratijom moraju da umru”.²⁶ Kada je kalifat proglašen, Islamska država je objavila: „(l)egalnost svih emirata, grupa, država i organizacija postaje ništavna širenjem autoriteta kalifata i dolaskom njegovih trupa u njihove oblasti”.²⁷ To zapravo znači negiranje političke podele Bliskog istoka koju su uspostavile zapadne sile tokom Prvog svetskog rata u okviru tzv. Sajks-Pikotovog sporazuma (*The Sykes-Picot Agreement*).²⁸

Ideologija i ciljevi Islamske države su i dalje prilično konfuzno postavljene i daleko su od toga da slede obrazac blizak moralno-religioznom položaju islamskog društva. U islamu dužnost verske vlasti ne dozvoljava da muslimanski vladari ili građani nametnu islamska uverenja i vrednosti na druge, što svedoči o verskoj toleranciji kao obeležju islamske vere. Uostalom, istorija svedoči da su, na primer, Jevreji i hrišćani na Pirinejskom poluostrvu uživali ista prava, sigurnost i prosperitet koji se pružao svim građanima islamske države, što se odnosilo i na druge etničke i verske manjine u celoj oblasti pod tadašnjom islamskom upravom.

RAZLIKA IZMEĐU ISLAMSKE DRŽAVE I DRUGIH ISLAMISTIČKIH I DŽIHADISTIČKIH POKRETA

Islamska država danas predstavlja ne samo rastuću regionalnu pretnju, već se sa punim pravom može reći i globalnu pretnju. Zato je veoma važno da se u kontekstu razvijanja efikasnih strategija i akcija napravi razlika između Islamske države i ostalih islamističkih i džihadističkih pokreta. Analizom razlika mogu se identifikovati ciljevi ove terorističke tvorevine i dobiti pouzdane informacije o tome zašto je ova tvorevina toliko atraktivna među sledbenicima.

Suštinska razlika između Islamske države i sličnih pokreta (uključujući i Al Kaidu) jeste naglasak na eshatologiji i apokaliptičizmu, odnosno verovanju da se bliži dolazak imama Mahdija koji će vladati pred sam kraj sveta i osloboditi svet

²⁶ Adam Withnall, “Inside Isis: The first Western journalist ever to be given access to the ‘Islamic State’ has just returned — and this is what he discovered”, *The Independent*, 21 December 2014, www.independent.co.uk/news/world/middle-east/inside-isis-the-first-western-journalist-ever-given-access-to-the-islamic-state-has-just-returned-9938438.html, 20/12/2015.

²⁷ Alex M. Johnson, “‘Deviant and Pathological’: What Do ISIS Extremists Really Want?”, *NBC NEWS*, 3 September 2014, www.nbcnews.com/storyline/isis-terror/deviant-pathological-what-do-isis-extremists-really-want-n194136/, 22/12/2015.

²⁸ Sporazum Sajks-Pikot je potpisan 16. maja 1916. godine kao tajni dogovor vlada Velike Britanije i Francuske o raspodeli kolonijalnih interesa na Bliskom Istoku i podeli Otomanskog carstva nakon završetka Prvog svetskog rata (više videti u: Christopher M. Andrew, Alexander Sydney Kanya-Forstner, *The climax of French imperial expansion 1914–1924*, Stanford University Press, Stanford CA, 1981, p. 95).

od zla. Islamska država veruje da će se proročanstvo između ostalog ispuniti i porazom „vojske Rima” u gradu Dabiku u severnoj Siriji. Prateći sopstveno tumačenje hadisa o dvanaest naslednika, Islamska država takođe veruje da će biti još samo četiri legitimna kalifa nakon al-Bagdadija.²⁹ Poznati istraživač militantnog islama Viliam Mekants (William McCants) je u knjizi *ISIS apokalipsa: istorija, strategija i vizija sudnjeg dana Islamske države* napisao:

Propaganda Islamske države je puna pozivanja na kraj sveta. To je velika „prodajna tačka” za strane borce, koji žele da dođu u zemlje u kojima će se voditi završne bitke apokalipse. Građanski ratovi koji besne u tim državama danas (Irak i Sirija) daju kredibilitet tim proročanstvima. Islamska država potpaljuje apokaliptičnu vatru (...) Za Bin Ladenovu generaciju, apokalipsa nije bila značajan osnov za regrutovanje. Vlade na Bliskom istoku pre dve decenije su bile stabilnije, a verska mržnja više pod kontrolom. Bolji način za regrutovanje je bilo pozivanje na borbu protiv korupcije i tiranije nego protiv Antihrista. Međutim, danas regrutovanje po osnovu apokalipse ima više smisla.³⁰

Pojednostavljeno, ono što pravi krupnu razliku između Islamske države i ostalih terorističkih, islamističkih i džihadističkih pokreta su:

- Nesvakidašnja težnja ka afirmaciji moći i slave sunitskog islama;
- Rigidno tumačenje islamske religije;
- Sprovođenja neviđenog nasilja i brutalnosti;³¹
- Islamska država kontroliše teritoriju veličine Belgije (oko 20.000 km²), gde slobodno raspoložu prirodnim bogatstvima, naročito naftom;
- Dok se ostale terorističke organizacije oslanjaju na donacije istomišljenika, Islamska država samostalno ostvaruje prihode;
- Islamska država ostvaruje enormne zarade od švercovanja nafte i antikviteta, prodaje žena i dece u belo roblje, kidnapovanja stranaca u zamenu za milionske odštete i iskorišćavanja prirodnih bogatstava Iraka;
- Što je najgore od svega, Islamska država ima globalne ambicije i planira da proširi uticaj širom Azije pa samim tim predstavlja potencijalnu pretnju za širi region;

²⁹ Wood Graeme, “What ISIS Really Wants”, *The Atlantic*, March 2015, www.theatlantic.com/magazine/archive/2015/03/what-isis-really-wants/384980, 26/12/2015.

³⁰ William McCants, *The ISIS Apocalypse: The History, Strategy, and Doomsday Vision of the Islamic State*, St. Martin’s Press, New York, 2015.

³¹ Ukupne civilne žrtve koje je izazvala Islamska država se u Iraku procenjuju na oko 110.000 života, dok je u Siriji taj broj oko 140.000. Podaci preuzeti iz: “ISIS Islamic State of Iraq and Syria Statistics”, *Statistic Brain Research Institute*, 5 March 2015, www.statisticbrain.com/isis-islamic-state-of-iraq-and-syria-statistics, 21/12/2015.

- Islamska država je verovatno najbrojnija i najbogatija teroristička organizacija u istoriji.³²

ODGOVORNOST SAD ZA NASTANAK I USPON ISLAMSKJE DRŽAVE

Ugledni američki autor Tom Engelhart (Thomas M. Engelhardt) smatra da poreklo Islamske države treba tražiti u Vašingtonu, budući da je američka administracija u više od decenije uplitanja u regionalne sukobe, sprovođenje vojne intervencije i okupacione uprave igralo ključnu ulogu u pripremanju okolnosti za pojavu nove generacije terorista.³³ Prema njegovoj oceni, značajan broj vođa Islamske države potekao je iz okrilja iračke armije koju su SAD raspustile, a potom čvrstinu uverenja i dodatne veštine stekao u američkim vojnim zatvorima u Iraku, kao i borbeno iskustvo u suprotstavljanju antiterorističkim operacijama SAD-a tokom udarnih godina okupacije.

Pojava Islamske države i globalno širenje radikalnog džihadizma je prirodan ishod američkog „udaranja maljem” po krhkom iračkom društvu, koje se jedva održalo zajedno nakon decenija američko-britanskih sankcija koje su bile toliko pogubne da su uvaženi međunarodni diplomati koji su ih prosledili Ujedinjenim nacijama podneli ostavke u znak protesta, ističući kako su one „genocidne”.³⁴ Jedan od uvaženih američkih analitičara Bliskog istoka, bivši operativac CIA-e Grejem Fuller (Graham Fuller), smatra da SAD nisu planirale stvaranje Islamske države, ali su američke oružane intervencije na Bliskom istoku i rat u Iraku prouzrokovale njeno rađanje.³⁵ Istini za volju, jedan deo zasluga za stvaranje „terorističkog kalifata” pripada i Osami bin Ladenu, koji je pomogao da se krene putem ove terorističke organizacije, ali veći deo zasluga pripada SAD-u i njenim koalicionim partnerima,

³² Islamska država raspolaže bogatstvom vrednosti od oko dve milijarde američkih dolara, a dnevni prihod od nafte i gasa se procenjuje na oko tri miliona dolara. Procenjuje se da Islamska država ima armiju od 45.000 vojnika. Podaci preuzeti iz: “ISIS Islamic State of Iraq and Syria Statistics”, op. cit.

³³ Tom Engelhardt, “How America Made ISIS – Their Videos and Ours, Their “Caliphate” and Ours”, *TomDispatch.com*, 2 septembar 2014, www.tomdispatch.com/blog/175888/tomgram:_engelhardt,_the_escalation_follies,22/12/2015. Tom Engelhardt je suosnivač projekta Američka imperija (*American Empire Project*) i autor knjiga *Sjedinjene Države straha* (*The United States of Fear*), *Kraj pobedničke kulture* (*The End of Victory Culture*), a njegova nova knjiga nosi naslov *Shadow Government: Surveillance, Secret Wars, and a Global Security State in a Single Superpower World*.

³⁴ Cheryl K. Chumley, “Noam Chomsky blames U.S. for Islamic State, GOP for religious fanaticism”, *The Washington Times*, 8 October 2014, www.washingtontimes.com/news/2014/oct/8/noam-chomsky-blames-us-for-islamic-state-gop-for-r,24/12/2015.

³⁵ Ibid.

koje su ostavile sumorni trag u pojedinim muslimanskim zemljama, Avganistanu, Iraku, Siriji, Libiji, Tunisu, Egiptu i dr., vodeći nesvesno ili pak svesno, u svakom slučaju neodgovornu politiku koja je napravila haos u ionako polarizovanim društvima u tim islamskim zemljama. Kada razmišljamo o rezultatima američkih vojnih intervencija, počevši od Avganistana (2001) pa do danas (Irak, Sirija i tzv. Arapsko proleće), nijedan od spoljnopolitičkih poduhvata nije doveo do nameravanih učinaka u regionu.³⁶ Naprotiv, većina odluka i akcija vašingtonske politike dovela je do smene „nepodobnih” ili „nelojalnih” režima, ali istovremeno i do neviđene eskalacije nasilja, ubijanja civila, anarhije i naposljetku do višegodišnjeg građanskog rata.

Imajući u vidu navedeno, nedvojbeno se mogu nametnuti tri dominantna stanovišta, koja obično pojedini autori u svetlu novih geopolitičkih odnosa, sve više potvrđuju i analiziraju:

- Uspon Islamske države može se direktno povezati sa američkom intervencijom u Iraku;
- Inicirani protesti u arapskom svetu u funkciji su destabilizacije međunarodne bezbednosti; i
- Teroristički akti se nameću kao novi izgovor za preventivne i osvetničke vazdušne napade, razmeštanje trupa, rat i okupaciju.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Islamska država je proizvod šireg islamističkog pokreta, koji je uzeo zamah nakon američke intervencije 2003. godine u Iraku, ali je dobrim delom i proizvod anarhije, represije šiitske vlade Nuriya al-Malikija (Nouri Kamil Mohammed Hasan al-Maliki) prema sunitima u Iraku i strahota građanskog rata u Siriji. U četiri godine od povlačenja američkih snaga iz Iraka (2012–2015), Islamska država je vodila sve uspešniju terorističko-gerilsku kampanju protiv šiitske populacije i centralne iračke i sirijske vlade. Ukupan broj civilnih žrtava u tom periodu je do te mere narastao da je pokazao svu beskrupuloznost terorizma i oružanog nasilja prema iračkom i sirijskom stanovništvu. Nesvakidašnji zločini na tim prostorima, ali i šire (prisetimo se nedavnog masakra u Parizu) postali su, nažalost, naša svakidašnjica.

³⁶ Protesti u arapskom svetu ili Arapsko proleće je naziv koji se koristi za niz masovnih i u bližoj istoriji nezabeleženih protestnih akcija koje su izbile u pretežno arapskim zemljama Bliskog istoka i Severne Afrike u decembru 2010. i koji traju do danas. Započeli su u Tunisu oko 4 meseca nakon Obaminog predsedničkog memoranduma “Politička reforma na Bliskom Istoku i u Severnoj Africi”; Mark Collins, “Obama’s Priorities - Afghanistan, Asia, or Human Rights? or Events, dear boy, events”, *The 3-Ds Blog: Diplomacy, Defence, Development*, 29.04.2011, Internet: <http://www.cgai.ca/the3dsblog/?p=212> 25/12/2015.

Pripadnici i sledbenici ideologije Islamske države pokazali su da mogu delovati bilo gde, na bilo kom mestu i bilo kom regionu. Islamska država je doživela snažan uzlet, preuzevši primat od Al-Kaide i drugih terorističkih organizacija, koje su rastrzane na deliće ostavljene bez finansijskih sredstava, organizacione strukture i novih regruta, prinuđene da se priklone i utope u Islamsku državu. Svi sledbenici džihadizma i militantnog islamizma stavljaju se sve više na raspolaganje najmoćnijoj i najaktivnijoj terorističkoj organizaciji na svetu. Takav trend potvrđuju i brojna istraživanja. Na primer, nova anketa koju je januara 2015. godine sprovedla američka agencija za ispitivanje javnog mnjenja *Pew Research Center* beleži postojanje podrške stanovništva pojedinih islamskih zemalja Islamskoj državi. U 11 država – Pakistanu, Izraelu, Nigeriji, Maleziji, Burkini Faso, Senegalu, Turskoj, Indoneziji, Jordanu, Palestinskoj teritoriji i Libanu – čak i do 14 odsto stanovništva ima pozitivno mišljenje o ovoj terorističkoj organizaciji, dok 62 odsto ne zna da li o njoj ima pozitivno ili negativno mišljenje.³⁷

Odgovornost velikih sila na čelu sa SAD-om za uspon Islamske države zato mora postojati i njihov srazmeran napor da se obuzda brutalna vladavina ove terorističke organizacija, koju u perspektivi možemo smatrati i potencijalnom nuklearnom pretnjom. Takav poguban scenario međunarodna zajednica ne sme i ne može ignorisati.

BIBLIOGRAFIJA

- Andrew, M. Christopher, Kanya-Forstner, Alexander Sydney, *The climax of French imperial expansion 1914–1924*, Stanford University Press, Stanford (CA), 1981.
- Bjelajac, Željko, „Alijenacija čoveka u eri naučnotehnološkog razvoja i globalizacije kao uzrok porasta i raznolikosti organizovanog kriminala”, *Kultura polisa*, vol. XI, br. 25, 2014, Kultura – Polis i Institut za evropske studije, Novi Sad i Beograd, str. 385–396.
- Bjelajac, Željko, „Nametanje očinstva kao specifičan oblik degradacije porodičnih vrednosti i zloupotrebe poverenja u bračnoj zajednici”, *Kultura polisa*, vol. XII, posebno izdanje, 2015, Kultura – Polis i Institut za evropske studije, Novi Sad i Beograd, str. 109–125.
- Bjelajac, Željko, *Politika suzbijanja kriminaliteta*, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe u Novom Sadu, Novi Sad, 2015.

---

³⁷ David Masci, “2015 is shaping up to be a significant year for religion at the Supreme Court”, *Pew Research Center*, 27 January 2015, www.pewresearch.org/fact-tank/2015/11/17/in-nations-with-significant-muslim-populations-much-disdain-for-isis, 23/12/2015.

- “ISIS Islamic State of Iraq and Syria Statistics”, *Statistic Brain Research Institute*, www.statisticbrain.com/isis-islamic-state-of-iraq-and-syria-statistics, 21/12/2015.
- Masci, David, “2015 is shaping up to be a significant year for religion at the Supreme Court”, *Pew Research Center*, 27 January 2015, www.pewresearch.org/fact-tank/2015/11/17/in-nations-with-significant-muslim-populations-much-disdain-for-isis, 23/12/2015.
- McCants, William, *The ISIS Apocalypse: The History, Strategy, and Doomsday Vision of the Islamic State*, St. Martin’s Press, New York, 2015.
- Popović, Justin, *Dogmatika pravoslavne crkve, Knjiga dva: Bogočovek i njegovo delo*, Knjižarnica J. Đukovića, Beograd, 1935.
- Radojević, Kristina, „Religija i terorizam”, *Religija i tolerancija*, vol. VIII, br. 14, Centar za empirijska istraživanja religije (CEIR), Novi Sad, jul–decembar 2010, str. 239–252.
- Ranković, Miodrag, „Savremeni/globalni terorizam: sociološki pristup”, *Sociologija*, vol. XLVI, br. 4, 2004, Sociološko udruženje Srbije i Crne Gore i Institut za sociološka istraživanja, Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, str. 313–326.
- Ravndal, Aasland Jacob, “A Post-Trial Profile of Anders Behring Breivik”, *CTC Sentinel*, October 2012, Vol. 5, Issue 10, U.S. Military Academy, West Point, NY, pp. 16–20.
- Šijaković, Ivan, „Terorizam i problem identiteta”, *Sociologija*, vol. XLIV, br. 3, 2002, Sociološko udruženje Srbije i Crne Gore i Institut za sociološka istraživanja, Filozofskog fakulteta, Univerziteta u Beogradu, str. 241–254.
- “The Historical Roots and Stages in the Development of ISIS“, *Crethiplethi*, Winter 2014, www.crethiplethi.com/the-historical-roots-and-stages-in-the-development-of-isis/islamic-countries/syria-islamic-countries/, 28/11/2015.
- Timofeevič, Frolov Ivan (ur.), *Filosofski rečnik*, Politizdat, Moskva, 1991.
- Uppsala Data Conflict Programme: Conflict Encyclopaedia*, Uppsala University Department of Peace and Conflict Research, www.ucdp.uu.se/database, 27/11/2015.
- Wood, Graeme, “What ISIS Really Wants”, *The Atlantic*, March 2015, www.theatlantic.com/magazine/archive/2015/03/what-isis-really-wants/384980, 26/12/2015
- Zirojević, Mina i Bjelajac, Željko, „Blisko istočni terorizam i religija u savremenom polisu”, *Kultura polisa*, vol. X, br. 20, 2013, Kultura – Polis i Institut za evropske studije, Novi Sad i Beograd, str. 193–207.

Željko BJELAJAC

ISLAMIC STATE: BETWEEN MYTH AND REALITY

ABSTRACT

Contemporary Islamic religious fanaticism and terrorism is increasing in spite of the opposition of the international community and the measures taken to combat trafficking. In today's highly complex and in many ways a specific stage of development of society, there was a typical terrorist formation - the Islamic state, which has seen such a rise that has become the strongest, largest and richest terrorist organization in the world. Because of its ideology and goals, brutality and violence that implements, it generates a huge threat to regional and global security generally speaking. Until a decade ago, this kind of epilogue to the expansion of Islamic extremism and terrorism was virtually unthinkable. That is why the title of this paper is trying to suggest to all the controversy and intricacy of global Islamist trends, linking radical fundamentalism, the state in which the dominating Muslim population and the Islamic religion, and terrorism is above all a product of the strengthening of radical Islamic teachings—wahhabism.

Key words: terrorism, terrorist organisations, Islamic countries, Islamic fundamentalism.

PROCENA UTICAJA NA ŽIVOTNU SREDINU U PRAKSI MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE

APSTRAKT

Rad analizira primenu instituta procene prekograničnog uticaja na životnu sredinu u konkretnoj realnosti međunarodnih odnosa. Autor polazi od najnovije presude u oblasti životne sredine pred Međunarodnim sudom pravde u sporu između Kostarike i Nikaragve u kojoj su sadržina, pravni status i način primene ovog instituta figurirali kao glavne tačke sporenja. Nakon razmatranja klimatskih i ekoloških činilaca koji dovode do zategnute političke situacije u ovom regionu, autor se usredsređuje na institut procene prekograničnog uticaja na životnu sredinu u opštem međunarodnom pravu kroz pregled teorijskih stavova istaknutih autora, ugovorne normative i međunarodne pravosudne prakse. Poseban odeljak posvećuje se primeni ovog instituta u grani međunarodnog prava koja uređuje korišćenje međunarodnih vodotokova, jer je okosnica spora između Kostarike i Nikaragve način korišćenja zajedničke reke San Juan i njenog šireg ekosistemskog područja. Analiza obuhvata tumačenje ovog instituta u dispozitivu presude u sporu između Kostarike i Nikaragve i argumente Suda koji predstavljaju nova shvatanja elemenata ovog instituta ili pojašnjavaju prethodne nedoumice u pogledu načina tumačenja. Autor ukazuje i na propuste Suda da iskoristi priliku da dodatno utvrdi način primene ovog instituta u slučajevima vanrednog stanja na teritoriji države koja je nosilac obaveze njegove primene. U zaključku se utvrđuje da je presuda u analiziranom sporu potvrdila etabliran status procene prekograničnog uticaja kao opšte važeće norme međunarodnog prava, ali da je na budućem razvoju prakse da utvrdi tačan sadržaj procedure njenog izvođenja.

Ključne reči: procena prekograničnog uticaja, Međunarodni sud pravde, Kostarika, Nikaragva, međunarodni vodotokovi.

---

¹ Autor je naučni saradnik u Institutu za međunarodnu politiku i privredu, Beograd. E-mail: mihajlo@diplomacy.bg.ac.rs.

Rad je realizovan u okviru projekta „Srbija u savremenim međunarodnim integrativnim procesima – spoljnopolički, međunarodni, ekonomski, pravni i bezbednosni aspekti” Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, br. OI179023 za period 2011–2016.

U poslednje vreme primetan je porast broja sporova pred međunarodnim sudovima u kojima se zaštita životne sredine pojavljuje kao osnovni predmet sporenja. To govori u prilog tezi da je pravo koje uređuje ovu oblast sve važniji deo opšteg međunarodnog prava. Pritom nije neobično da već postojeći međunarodni problemi u pojedinim regionima sveta dobijaju dodatne dimenzije uvođenjem u igru činilaca životne sredine, ali isto tako dešava se i da problem svoje izvorište pronade upravo u životnoj sredini. Pozitivna je tendencija da se ovi sporovi rešavaju argumentima prava i diplomatije, a ne sile i jednostranih rešenja. U tom svetlu treba posmatrati i spor koji je upravo dobio razrešenje pred Međunarodnim sudom pravde (u daljem tekstu: MSP) između Kostarike i Nikaragve.

U prilog dobrosusedskoj praksi dveju država treba istaći činjenicu da ne postoji neki drugi par država koji je zadao više posla MSP od Kostarike i Nikaragve. Dva suseda sa američkog kontinenta suočila su mišljenja u haškoj sudnici čak četiri puta tokom poslednjih dvadeset godina.² Upravo je ovaj spor primer situacije koju smo naveli, jer se u suštini tiče načina korišćenja jednog međunarodnog vodotoka, reke San Huan, koja većim delom svoje južne obale obeležava granicu između ove dve države, dok teče od jezera Nikaragva do Karipskog mora. Spor Nikaragve i Kostarike oko reke dug je više od jednog veka.

U okviru tog perioda, razvoj međunarodnog prava uslovio je i pojavu novih aspekata tog spora koji ranije nisu uzimani u obzir. To su aspekti zaštite životne sredine vodotoka i njegovog šireg ekosistema, a obzirom na projekte iskorišćavanja resursa ovog područja u procesu industrijskog razvoja obe države. Ti projekti su ambiciozni i nose sa sobom svaku vrstu uticaja na životnu sredinu u kojoj se izvode. Iz tog razloga, nameće se pitanje prevencije eventualne štete koja može da nastane po životnu sredinu. Prirodno je da u sukobu interesa industrijskog razvoja i zaštite životne sredine nastanu razlike u tumačenju prava i obaveza koje međunarodno pravo nameće državam da sprovedu te projekte, odnosno državam koje trpe njihove posledice, oko granice prava na izvođenje projekata, odnosno granice do koje se posledice tih projekata mogu trpeti. Međunarodni sudovi moraju da ujednačeno i delotvorno tumače i primenjuju međunarodne norme kako bi kompromisno i pravično otklonili sporove i onemogućili njihovo razgorevanje u opasnije sukobe i jednostrane poteze koji bi mogli da dovedu u pitanje suštinske ciljeve međunarodne zajednice kao što su održivi razvoj i međunarodni mir i bezbednost. U svetlosti prethodnih napomena treba posmatrati značaj pravnog

---

² *Construction of a Road in Costa Rica along the San Juan River (Nicaragua v. Costa Rica)* (2011); *Certain Activities carried out by Nicaragua in the Border Area (Costa Rica v. Nicaragua)* (2010); *Dispute regarding Navigational and Related Rights (Costa Rica v. Nicaragua)* (2005); *Border and Transborder Armed Actions (Nicaragua v. Costa Rica)* (1986).

instituta procene prekograničnog uticaja na životnu sredinu i presudu MSP koja će biti predmet analize ovog članka.

PRIRODA SPORA IZMEĐU KOSTARIKE I NIKARAGVE

Kao što smo već naveli, nije problem u odnosima dve države samo granična reka San Juan u svom užem značenju međunarodnog vodotoka. Granica koju obeležava reka San Juan prolazi kroz veliko prostranstvo prirodnih močvara koje obiluju biološkom raznovrsnošću. I jedna i druga država obeležile su svoje delove ove teritorije kao oblasti od međunarodnog značaja na osnovu Ramsar konvencije.³ U vreme kada je usvojena, konvencija iz Ramsara postala je prvi savremeni višestrani međunarodni ugovor u oblasti životne sredine. Ona je stvorila okvir za međunarodnu saradnju u cilju očuvanja i pametnog korišćenja močvara i njihovih dobara, a istovremeno je predstavljala jedan od najranijih izvora koji je prepoznao potrebu za podelom odgovornosti među državama u ovom kontekstu. Ulozi su mnogo veći i odnose se na čitav pojas međunarodnim pravom zaštićene životne sredine, različitih ekosistemskih karakteristika.

Postojanje prirodnih resursa ne mora samo po sebi da dovede do međunarodnih sukoba. Ako resursa ima u izobilju, izostaće takmičenje i međunarodni odnosi neće biti narušeni; problemi nastaju kada resursi postanu deficitarni. Brza promena klime spada u uzroke zatezanja međudržavnih odnosa, a Srednja Amerika će naročito biti pogođena ovakvim tempom klimatskih promena. Posledice se ogledaju u porastu nivoa mora, salinizaciji, vanrednim sušnim i plavnim periodima. Prognoze ovakvih događaja nisu dovoljno precizne. Različiti regioni mogu da iskuse jake suše, dok drugi mogu da budu žrtve teških poplava, ali nije jasno koje se posledice mogu predvideti u kom regionu. I pored ove neizvesnosti, Međunarodni panel o klimatskim promenama (*Intergovernmental Panel on Climate Change – IPCC*) je u skladu sa svojim mogućnostima predvideo promene kako u količini padavina tako i temperature u regionu. Prema petom izveštaju o proceni od 2013. godine, Srednja Amerika doživeće povećanja temperature između 1 i 6,6C do 2080. godine, u zavisnosti od godišnjeg doba. Promene u količini padavina do 2080. kreću se, prema ovoj proceni, od povećanja u iznosu od osam odsto, do smanjenja od 30 odsto.⁴

Navedena predviđanja Međunarodnog panela o klimatskim promenama, koji važi za vodeću organizaciju u oblasti klimatskih promena danas, pokazuju kolika

³ 1971 Ramsar Convention on Wetlands of International Importance Especially as Waterfowl Habitats (1972) 11 ILM 969.

⁴ Intergovernmental Panel on Climate Change, “Climate Change 2014: Mitigation of Climate Change”, <https://www.ipcc.ch/report/ar5/wg3/>, 20/01/2016.

neizvesnost vlada u ovom delu panameričkog kontinenta povodom klimatskih promena i njihovih posledica. Temperature u Kostariki i Nikaragvi svakako će porasti, ali nije jasno u kojem obimu. Reka San Huan i njen sliv dobijaće 30 odsto manje padavina nego što je to danas, odnosno osam odsto više. Međutim, s obzirom da će temperature svakako da rastu, uz veću mogućnost smanjenja količine padavina, čini se da će suša predstavljati najveći izazov za graničnu oblast San Huana. Staništa koja se nalaze kako u Nikaragvi tako i u Kostariki, pa time i u celom pograničnom regionu, tropskog su tipa. Kao i većina tropskih staništa, ona imaju naizmenična sušna i vlažna doba. Najveći deo zemljišta u okolini granice čine šume koje se hrane vodom San Huana, pa suša može po njih da bude smrtonosna. Najranjivija oblast upravo je sliv San Huana i lokalno stanovništvo može da dođe na udar velikih suša. Smanjena količina vodnih dobara dovešće do stalnih nestašica i povećane napetosti u takmičenju za korišćenje preostalih količina.

U takvim okolnostima doneta je decembra meseca prošle godine najnovija presuda u sporu dve države pred Međunarodnim sudom pravde, koja u velikoj meri zasniva svoja pravna razmatranja na problemima zaštite životne sredine sliva San Huana.⁵ Da pogledamo sada kratku istoriju ovog spora pred svetskim sudom.

U podnesku kojim je započela postupak pred MSP, Kostarika je optužila Nikaragvu, među drugim brojnim povredama međunarodnog prava, za nanošenje štete zaštićenim močvarama putem vađenja peska i šljunka sa rečnog dna i izgradnje veštačkog kanala preko severoistočnog karipskog močvarnog pojasa koji pripada Kostariki, čime je prekršila obaveze prema Ramsar konvenciji.⁶ MSP je potom kao privremenu meru naredio da stranke u saradnji sa Sekretarijatom Ramsar konvencije „preduzmu najbolje napore da pronađu zajednička rešenja” radi zaštite životne sredine datih teritorija.⁷ Zahtevajući primenu strožih mera, sudija Sepulveda-Amor (Sepúlveda-Amor) je u odvojenom mišljenju primetio da „činjenica da su te močvare međusobno povezane ukazuje na to da zaštita njihove životne sredine zahteva širu bilateralnu saradnju”.⁸

Spor se nastavio nesmanjenom žestinom jer je Nikaragva istakla poseban zahtev prema susedu, da bi Sud potom spojio postupke po oba pitanja.⁹ Nikaragva je u

⁵ 16. decembra 2015, presuda dostupna na www.icj-cij.org/docket/files/152/18848.pdf.

⁶ Podnesak datiran na dan 18. novembra 2010. godine. Videti <http://www.icj-cij.org/docket/files/150/16279.pdf>.

⁷ Naredba Suda od 8. marta 2011. Videti www.icj-cij.org/docket/files/150/16324.pdf, para. 80.

⁸ Odvojeno mišljenje sudije Sepulvede-Amora dopstupno je na: www.icj-cij.org/docket/files/150/16328.pdf, para. 29.

⁹ Podnesak datiran na dan 21. decembra 2011. godine videti na: www.icj-cij.org/docket/files/152/16917.pdf.

zahtevu istakla da je Kostarika prekršila Ramsar konvenciju prilikom izgradnje puta niz južnu obalu San Huana. Zatim je Kostarika u septembru 2013. godine podnela zahtev za novim privremenim merama, na osnovu činjenice da su vlasti Nikaragve otpočele prokopavanja dva nova kanala na severoistočnom karipskom močvarnom pojasu, što je uzrokovalo dalju štetu po životnu sredinu.¹⁰ Istom merom je uzvratila Nikaragva, čiji je zahtev za privremenim merama povodom podneska koji je podnela Sud odbio naredbom od 13. decembra 2013. godine. Sud je primetio da je na saslušanju povodom zahteva za privremenim merama Kostarika priznala obavezu da preduzme mere za ublažavanje prekogranične štete po životnu sredinu, koja je nastala usled njenih građevinskih radova, i da spreči svaku takvu štetu u budućnosti, kao i da podnese na uvid Nikaragvi izvršenu procenu uticaja na životnu sredinu u pogledu izgradnje puta.

Postupajuće sudije koje su donele presudu od 16. decembra 2015. godine imale su vrlo složen zadatak pred sobom zbog dve uzajamne optužbe dve susedne države povodom aktivnosti u graničnom području međunarodno zaštićenih prirodnih staništa. Aktivnosti su, po mišljenju podnosilaca zahteva, nosile sa sobom opasnost od izazivanja štete značajnog karaktera po zaštićena staništa, a da pritom optužene države nisu, prema mišljenju podnosilaca tužbi, vodile računa o toj činjenici. Sud je oba spora rešio koristeći kao referentni okvir institut procene prekograničnog uticaja na životnu sredinu. Pogledajmo sada kakvu sadržinu i pravnu snagu ima taj institut u opštem međunarodnom pravu, i to na osnovu mišljenja teoretičara, međunarodnih ugovornih i običajnih normi, kao i prakse međunarodnih sudova. Posebno ćemo se osvrnuti i na status ovog instituta u grani međunarodnog prava koja reguliše korišćenje međunarodnih vodotokova u neplovidbene svrhe, s obzirom na karakter spora Kostarike i Nikaragve, u čijem je centru pažnje jedan međunarodni vodotok.

PROCENA PREKOGRANIČNOG UTICAJA NA ŽIVOTNU SREDINU

Stav teorije

Dupvi (Pierre-Marie Dupuy) primećuje da, u praktičnom smislu, običajna obaveza sprečavanja prekograničnog zagađivanja zahteva od država da razmotre moguće posledice postojećih i predviđenih delatnosti na životnu sredinu drugih država i da je to podstaklo uvođenje pravnih postupaka koji se zajedno nazivaju

---

¹⁰ Koje su odobrene naredbom Suda od 22. novembra 2013: www.icj-cij.org/docket/files/150/17772.pdf.

„procena uticaja na životnu sredinu”.¹¹ Birni i Bojl (Patricia W. Birnie, Alan E. Boyle) takođe povezuju uvođenje postupaka procene prekograničnog uticaja na životnu sredinu sa implementacijom opšte obaveze sprečavanja štete,¹² a posebno sa dužnošću saradnje, zaključujući:

Bez koristi od ovih postupaka dužnost obaveštavanja i konsultovanja sa drugim državama u slučajevima prekograničnih rizika bi u mnogim slučajevima postala besmislena.¹³

Slično zaključuje i Noks (John H. Knox) kada kaže da:

Princip 21 po logici stvari izgleda da zahteva (...) procenu prekograničnog uticaja na životnu sredinu. U suprotnom, materijalna zabrana prekogranične štete bi u velikoj meri postala besmislena, osim kao neka naknadna osnova za određivanje naknade koja se duguje oštećenoj državi.¹⁴

Međunarodna ugovorna i običajna normativa

Tehnika procene uticaja na životnu sredinu je danas široko prihvaćena i koristi se u međunarodnom pravu. Više međunarodnih organizacija koje se bave zaštitom životne sredine su usvojile preporuke i deklaracije koje usvajaju procene uticaja, a među njima su Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD),¹⁵ Organizacija za poljoprivredu i ishranu (FAO)¹⁶ i Program UN za životnu sredinu (UNEP).¹⁷ Značajno je da Princip 17 Deklaracije iz Ria kaže da će se „(p)rocena uticaja na životnu sredinu, kao unutrašnje sredstvo, preduzeti za predložene aktivnosti koje mogu da imaju značajne štetne posledice na životnu sredinu i

---

¹¹ Pierre-Marie Dupuy, “Overview of the Existing Customary Legal Regime Regarding International Pollution”, in: D. B. Magraw (ed.), *International Law and Pollution*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1991, pp. 66–68.

¹² Patricia W. Birnie and Alan E. Boyle, *International Law and the Environment*, Oxford University Press, Oxford, 2009, pp. 108, 113.

¹³ *Ibid.*, p. 131.

¹⁴ John H. Knox, “The Myth and Reality of Transboundary Environmental Impact Assessment”, *The American Journal of International Law*, Vol. 96, No. 2, April 2002, pp. 295–296.

¹⁵ OECD Council Recommendation C(74) 216, Analysis of the Environmental Consequences of Significant Public and Private Projects (14 November 1974); OECD Council Recommendation C(79) 116, Assessment of Projects with Significant Impact on the Environment (8 May 1979); OECD Council Recommendation C(85) 104, Environmental Assessment of Development Assistance Projects and Programmes (20 June 1985).

¹⁶ FAO Comparative Legal Strategy on Environmental Impact Assessment and Agricultural Development (1982).

¹⁷ “Goals and Principles of Environmental Impact Assessment”, UNEP, UNEP/GC/DEC/14/25, 1987.

podležu odluci nadležne državne vlasti”. Takođe, Agenda 21 poziva države da obezbede da „relevantnim odlukama prethodi procena uticaja na životnu sredinu i da se uzmu u obzir troškovi svih ekoloških posledica” (para. 8.4).¹⁸ Obe odredbe naizgled se odnose na postupke procene koji obuhvataju kako unutrašnje tako i prekogranične uticaje na životnu sredinu.

Pored toga, brojni obavezujući međunarodni ugovori sadrže odredbe koje zahtevaju izvođenje procena uticaja u posebnim okolnostima. Važni primeri su Konvencija o zaštiti Nordijske životne sredine od 1974,¹⁹ Konvencija o pravu mora od 1982. (član 206), UNEP Konvencije o regionalnim morima,²⁰ ASEAN Sporazum od 1985. (član 14(1), Konvencija o zaštiti prirodnih dobara i životne sredine Južnopacifičkog regiona od 1986,²¹ Bazelska konvencija o prekograničnom kretanju otpada od 1989,²² Protokol o Antarktiku od 1991,²³ Konvencija o klimatskim promenama od 1992 (član 4(1)(f)) i Konvencija o biološkoj raznovrsnosti od 1992. (član 7(c) i 14(1)(a)). Godine 1991, Ekonomska komisija za Evropu UN je usvojila sveobuhvatnu Konvenciju o proceni uticaja na životnu sredinu u prekograničnom kontekstu.²⁴ Nacrt Konvencije o sprečavanju prekogranične štete Komisije za međunarodno pravo, koji je sam po sebi dugoročan i uticajan projekat kodifikacije običajnog i opšteg međunarodnog prava, sadrži član o proceni uticaja na životnu sredinu, koji zahteva procenu mogućih posledica projekata ili delatnosti na lica, imovinu i životnu sredinu drugih država.²⁵

Pojedini autori koji su prilično skeptični oko postojanja i normativne vrednosti obaveze sprečavanja prekogranične štete kao pravila običajnog međunarodnog prava, a među kojima izdvajamo Noksa, više žele da vide omasovljenje izvora koji zahtevaju prekogranične procene uticaja kao logičan nastavak razvoja sveobuhvatnog skupa unutrašnjih režima procena uticaja i primene načela nediskriminacije.²⁶ Noks

¹⁸ Agenda 21, 1992, UN Doc. A/CONF.151/26.

¹⁹ (1974) 13 ILM 511, član 6.

²⁰ U koje spadaju Barselonska konvencija o potapanju od 1976, Aneks III; Kuvajtska konvencija od 1978, član XI; Konvencija iz Abidžana od 1981, član 13; Konvencija iz Lime od 1981, član 8; Konvencija iz Džede od 1982, član XI; Kartagenska konvencija od 1983, član 12; Konvencija iz Najrobija od 1985, član 13; Konvencija iz Numea od 1986, član 16.

²¹ (1987) 26 ILM 38.

²² 28 ILM (1989) 657, član 4(2)(f) i Aneks V(A).

²³ 30 ILM (1991) 1461, član 8 i Aneks I.

²⁴ 30 ILM (1991) 802.

²⁵ *Report of the International Law Commission* (2001) GAOR A/56/10, član 7.

²⁶ John H. Knox, “The Myth and Reality of Transboundary Environmental Impact Assessment”, op. cit., pp. 296–301.

nalazi poreklo tog načela u raznim preporukama OECD-a iz sedamdesetih godina minulog veka koje zahtevaju, između ostalog, da „svaka država obezbedi da njen režim zaštite životne sredine ne diskriminiše između zagađivanja koje ona stvara, a koje utiče, ili može da utiče, na oblast pod njenom nadležnošću, i zagađivanja koje takođe ona stvara, a koje utiče ili može da utiče na neku drugu državu”.²⁷ Iako uvođenje obaveze procene uticaja na životnu sredinu svakako ima podršku u nastajanju takvog načela, takav stav ignoriše činjenicu da su odredbe o prekograničnim procenama uticaja u Nacrtu članova o sprečavanju prekogranične štete od 2001. godine zasnovane prvenstveno na vezi između prekograničnih procena uticaja i Principa 21, a ne na nediskriminacionim produžecima unutrašnjih režima procena uticaja. Kako primećuje Noks, „(p)oštovanje koje Komisija daje mitskom Principu 21 je možda posledica činjenice da su njeni članovi nezavisni pravni eksperti, a ne predstavnici vlada. Ako bi Nacrt članova Komisije postao tema diplomatske konferencije sa ciljem pregovaranja o globalnom sporazumu, države bi možda nastojale da olabave vezu sa Principom 21”.²⁸ Izneti stav ne uzima u obzir kvalitet i dubinu istraživanja koje je sprovedla Komisija tokom svoje uloge u kodifikaciji i progresivnom razvoju međunarodnog prava životne sredine.

Praksa međunarodnih sudova

Države se oslanjaju na postojanje opšte obaveze vršenja procena uticaja u nekoliko međunarodnih sporova. Na primer, Novi Zeland i Mađarska to čine pred Međunarodnim sudom pravde. Sud primećuje da je Novi Zeland u svom zahtevu povodom francuskih podzemnih nuklearnih testova istakao da je „(p)onašanje Francuske protivpravno jer uzrokuje, ili može da uzrokuje, uvođenje radioaktivnog materijala u morsku životnu sredinu, dok je Francuska u obavezi da, pre sprovođenja svojih podzemnih nuklearnih testova, ponudi dokaze da oni neće imati za posledicu uvođenje takvih materija u tu životnu sredinu, u skladu sa načelom predostrožnosti koje je široko prihvaćeno u savremenom međunarodnom pravu”.²⁹ Iako je većina sudija odbila zahtev Novog Zelanda bez potrebe da uđe u suštinu spora, tri sudije su u izdvojenim mišljenjima ustanovile da bi Sud, da je saslušao Novi Zeland, shvatio da je u pitanju *prima facie* slučaj. Pogotovo sudija Palmer zaključuje da,

²⁷ OECD Council Recommendation C(77) 28, Implementation of a Regime of Equal Right of Access and Non-Discrimination in Relation to Transfrontier Pollution, Aneks, načelo 3(a).

²⁸ John H. Knox, “The Myth and Reality of Transboundary Environmental Impact Assessment”, op. cit., p. 309.

²⁹ *Request for an Examination of the Situation in Accordance with Paragraph 63 of the Courts judgment of 20 December 1974 in the Nuclear Tests [New Zealand v. France] Case*, Order 22IX 95, ICJ Rep. 1995, p. 290.

kako načelo predostrožnosti, tako i nešto konkretnija obaveza procene uticaja na životnu sredinu, u slučajevima „kada aktivnosti mogu da imaju značajne posledice po životnu sredinu”, mogu da se smatraju načelima običajnog međunarodnog prava u oblasti životne sredine.³⁰ Na sličan način, sudija Viramantri primećuje da je obaveza prekogranične procene uticaja „dostigla nivo opšteg priznanja na kome i ovaj Sud treba da je uzme u obzir”, i zaključuje na osnovu informacija iznetih pred Sud, da je postojala očigledna obaveza procene uticaja prema tadašnjem stanju međunarodnog prava životne sredine.³¹ Novi Zeland je u velikoj meri zasnovao argumente na primeni načela predostrožnosti, a prema stavovima obojice pomenutih sudija, obaveza procene uticaja je sastavni deo ovog načela, mada se Novi Zeland donekle pozivao i na obavezu procene uticaja iz člana 12 Konvencije u Numei o zaštiti prirodnih dobara i životne sredine Južno-pacifičkog regiona.³²

Mađarska se, takođe, u prvobitnom podnesku Međunarodnom sudu pravde u slučaju *Gabčíkovo-Nađmaroš* oslanjala na načelo predostrožnosti, koje ona vidi kao vezu između obaveze saradnje i dužnosti sprečavanja prekogranične štete po životnu sredinu.³³ Mađarska je smatrala da se prvo načelo nalazi, između ostalog, u članu 3 Konvencije Ekonomske komisije UN za Evropu od 1991. godine, što je za nju predstavljalo opšte međunarodno pravo u pogledu brana, koje zahteva od država koje predlažu mere koje mogu da izazovu osetne štetne prekogranične posledice da obaveste druge potencijalno ugrožene države, da dele dostupne tehničke podatke i informacije, da se sa njima konsultuju i pregovaraju u dobroj veri. Mađarska je istakla da ova obaveza zahteva da se sprovede adekvatna procena uticaja i, iako se Sud nije bavio potrebom sprovođenja procena uticaja, da se nove norme i standardi životne sredine moraju uzeti u obzir „ne samo kada države pripremaju nove aktivnosti, već i kada nastavljaju sa aktivnostima koje su započele u prošlosti”.³⁴

U slučaju *Nirex*, u kome je Irska podnela zahtev za javnom istragom u Velikoj Britaniji u vezi sa proverom valjanosti prijave za izgradnju objekta za skladištenje nuklearnog otpada na obali Kambrije neposredno uz Irsko more, vlada u Dablinu je smatrala da načelo predostrožnosti obavezuje njenog suseda da razmotri mogućí

³⁰ Izdvojeno mišljenje sudije Palmera (Palmer): *ibid.*, p. 412.

³¹ Izdvojeno mišljenje sudije Viramantrija (Weeramantry): *ibid.*, pp. 344–345.

³² 26 ILM (1987) 38.

³³ *Application of the Republic of Hungary v. The Czech and Slovak Republic on the Diversion of the Danube River*. Navedeno prema: Philippe Sands, Richard Tarasofsky and Mary Weiss (eds), *Principles of International Environmental Law – Volume IIA: Documents in International Environmental Law*, Manchester University Press, Manchester, 1994, pp. 693–698.

³⁴ *Ibid.*, para. 140.

uticaj predloženog projekta na životnu sredinu.³⁵ Irska je zahtevala detaljan postupak procene uticaja i dostupnost informacija o alternativnom mestu izgradnje, ali je svoj zahtev zasnovala prvenstveno na pravu EU, jer nije imala potrebe da se bavi običajnim međunarodnim normama. Nešto skorije, pred Arbitražnim tribunalom za pravo mora, u sporu između Irske i Velike Britanije oko potapanja u Irskom moru izvesnih količina radioaktivnog otpada koji je prozveden ili nastao kao posledica rada postrojenja u Selafildu, Irska je smatrala da ima pravo da zahteva od Velike Britanije da sprovede pravilnu procenu uticaja rada postrojenja, u skladu sa članom 206 Konvencije o pravu mora od 1982. godine.³⁶ U toku ovog zahteva za privremenim merama, Tribunal je izjavio da se radi o glavnom pitanju koje se ne može rešiti do donošenja konačne odluke. U povezanom zahtevu Međunarodnom sudu za pravo mora za privremene mere do donošenja odluke Arbitražnog tribunala, Irska je istakla da je Velika Britanija na osnovu člana 206 u obavezi da izvrši prethodnu procenu posledica rada postrojenja na životnu sredinu i međunarodnog kretanja radioaktivnog otpada povezanog sa postrojenjem.³⁷

U poslednjih nekoliko godina došlo je do vidnog povećanja intenziteta rasprave pred međunarodnim pravosudnim organima oko pravila o sprečavanju nastanka štete po životnu sredinu u prekograničnom kontekstu.³⁸ Najznačajniji spor vođen pred MSP u poslednje vreme je slučaj fabrika za proizvodnju celuloze na reci Urugvaj (*Pulp Mills*).³⁹ Presuda u sporu Nikaragve i Kostarike je nakon nje prva sledeća presuda MSP o istom pitanju. Takođe, pred MSP su trenutno u toku još dva slučaja koja imaju za predmet probleme životne sredine.⁴⁰ Na sve to, Međunarodni tribunal za pravo mora usvojio je vrlo važno savetodavno mišljenje o odgovornosti država koje finansiraju delatnosti u okviru morske oblasti.⁴¹

---

³⁵ Navedeno prema: Owen McIntyre, *Environmental Protection of International Watercourses Under International Law*, Ashgate, London, 2013, p. 92.

³⁶ *Ireland v. United Kingdom (Order No. 3 – Suspension of Proceedings on Jurisdiction and Merits and Request for Further Provisional Measures)*, UNCLOS Arbitral Tribunal (24 June 2003).

³⁷ *Ireland v. United Kingdom (The MOX Plant Case)*, 41 ILM (2002) 405 (Order).

³⁸ Videti više u: Ilias Plakokefalos, “Prevention Obligations in International Environmental Law”, *Yearbook of International Environmental Law*, Vol. 23, No. 1, 2012, pp. 3–43.

³⁹ *Case Concerning Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v Uruguay)*, Judgment, *ICJ Reports 2010*, p. 14.

⁴⁰ U pitanju su *Aerial Herbicide Spraying (Ecuador v. Colombia)*, *ICJ Reports 2010*, p. 307; *Whaling in the Antarctic (Australia v. Japan)*, *ICJ Reports 2010*, p. 400.

⁴¹ *Responsibilities and obligations of States sponsoring persons and entities with respect to activities in the Area*, Slučaj br. 17, ITLOS, Seated Disputes Chamber (Advisory Opinion), https://www.itlos.org/fileadmin/itlos/documents/cases/case_no_17/17_adv_op_010211_en.pdf.

*Problemi praktične primene procene prekograničnog uticaja
na životnu sredinu*

Iako su procene uticaja na životnu sredinu zavisne od okolnosti slučaja u pogledu sadržine i valjanosti, Okova (Phoebe N. Okowa) navodi izvesne ključne, minimalne elemente dobre procene, najviše na osnovu Konvencije Ekonomske komisije UN za Evropu od 1991. i UNEP smernica od 1987.⁴² Među njima su najpre zahtev da se procena mora vršiti već kada je predloženi projekat ili aktivnost u fazi planiranja kako bi se rezultati mogli valjano analizirati i da, do završetka svih konsultacija sa potencijalno ugroženim državama, država koja predlaže aktivnosti koje mogu da izazovu prekograničnu štetu ne sme sa njima da nastavi. Priroda predložene aktivnosti i njene moguće posledice po životnu sredinu, onako kako ih identifikuje procena uticaja, moraju da budu jasno ustanovljene i prosleđene potencijalno ugroženima. Zahtevi dobre vere važe u pogledu svakog obaveštenja i potonjeg konsultovanja. Jedna nezadovoljavajuća zajednička odlika ovih postupaka koju navodi Okova je da je obično država koja predlaže aktivnost jedina odgovorna da utvrdi mogućnosti nastanka ili ozbiljnost svake štetne posledice po životnu sredinu, kao i da ne postoji generalno obaveza države iz koje potiče takva štetna posledica da priloži obrazloženje svojoj odluci.⁴³ Nasuprot navedenom stavu stoji argumentacija Novog Zelanda izneta u slučaju *Nuklearnih proba*, dok Konvencija Ekonomske komisije UN za Evropu predlaže zajedničko obraćanje istražnoj komisiji ako se država izvora i ugrožena država ne slažu oko posledica predloženih aktivnosti po životnu sredinu (Aneks IV Konvencije).

Verovatno najslabija karika u postupku procene uticaja na životnu sredinu je što se one izvode u unutrašnjim pravnim i upravnim režimima. Različiti nivo administrativne sposobnosti država, kao što je birokratska efikasnost, nezavisnost i efikasnost sudskog postupka, pa čak i podrška građanskih grupa, mogu da imaju uticaja na celokupan postupak.⁴⁴

Izgledalo bi da države, međunarodne organizacije i kodifikatorska tela gledaju na postupke procene uticaja na životnu sredinu kao na ključne za ispunjenje obaveze sprečavanja prekogranične štete po životnu sredinu i sa njom povezane obaveze saradnje. Navedeni postupci se vide i kao jedan od načina delotvorne primene načela predostrožnosti, pogotovo u situacijama koje se tiču projekata velikih razmera i

---

⁴² Phoebe N. Okowa, "Procedural Obligations in International Environmental Agreements", *British Yearbook of International Law*, Vol. 67, No. 1, 1996, pp. 282–285.

⁴³ *Ibid.*, p. 284.

⁴⁴ Francis N. Botchway, "The Context of Trans-Boundary Energy Resource Exploitation: The Environment, the State, and the Methods", *Colorado Journal of International Environmental Law and Policy*, No. 14, 2003, p. 209.

razvojnog potencijala i visokorizičnih aktivnosti. Birni i Bojl ističu da se prilikom određivanja da li predloženi projekat ili aktivnost mogu da imaju značajnog uticaja na životnu sredinu susednih država može primeniti načelo predostrožnosti, pa je obavezna procena tih uticaja, što ublažava osnovne slabosti koje procena uticaja pokazuje kao sredstvo upravljanja međunarodnom životnom sredinom i prekograničnom saradnjom.⁴⁵ Obaveza prethodne prekogranične procene uticaja je široko prihvaćena već 1986. godine, kada je Ekspertska grupa za životnu sredinu Svetske komisije za životnu sredinu i razvoj označila procenu uticaja na životnu sredinu kao „nastajuće načelo međunarodnog prava”, što znači da prema običajnom međunarodnom pravu, države koje planiraju da izvedu ili da dozvole izvođenje aktivnosti koje mogu da nanesu značajnu štetu životnoj sredini, treba da izvrše ili da obavežu izvođače na izvršenje procene tih posledica pre nego što pristupe izvođenju, ili daju dozvolu za izvođenje.⁴⁶

Status procene uticaja u oblasti neplovidbenog korišćenja međunarodnih vodotokova

U vezi sa planiranim projektima aktivnosti koje mogu da utiču na zajednička međunarodna sveža vodna dobra, neki oblici prekogranične procene uticaja se obično zahtevaju u dvostranim i višestranim ugovorima kao i državnoj praksi.⁴⁷ Helsinška konvencija Komisije za Evropu UN od 1992. izričito zahteva da „ugovornice razvijaju, usvajaju, implementiraju, i koliko je god moguće učine kompatibilnim relevantne pravne, upravne, ekonomske, finansijske i tehničke mere, kako bi obezbedile da se primenjuju procene uticaja na životnu sredinu i druge procene”.⁴⁸ Član 16 zahteva da se podaci o stanju prekograničnih voda, među njima i ciljevi u pogledu kvaliteta vode, izdate dozvole i uslovi koji se u njima nalaze, kao i rezultati uzoraka u svrhe praćenja i procene, učine dostupnim javnosti, na šta

⁴⁵ Patricia W. Birnie and Alan E. Boyle, *International Law and the Environment*, op. cit., p. 134.

⁴⁶ *Environmental Protection and Sustainable Development: Legal Principles and Recommendations*, Experts Group on Environmental Law of the World Commission on Environment and Development, 1987, pp. 58–62.

⁴⁷ O tome generalno videti u: Ludwik A. Teclaff, *Water Law in Historical Perspective*, William S. Hein Co, New York, 1985, p. 240; André Nollkaemper, *The Legal Regime for Transboundary Water Pollution: Between Discretion and Constraint*, Graham & Trotman, Dordrecht, 1993, p. 180; Catherine A. Cooper, “The Management of International Environmental Disputes in the Context of Canada-United States Relations: A Survey and Evaluation of Techniques and Mechanisms”, *Canadian Yearbook of International Law*, Vol. 24, 1986, p. 303.

⁴⁸ 1992 UN ECE Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes (1992) 31 ILM 1312.

Okova primećuje da građani države u kojoj se nalazi izvor uticaja, kao i građani druge države, imaju mogućnost da iznesu svoja viđenja onima od kojih zavisi donošenje odluka.⁴⁹ U nastavku Helsinške konvencije se ponovo pominje procena uticaja, pa u članu 11(3) stoji:

Pribrežne ugovornice će, u stalnim vremenskim razmacima, izvoditi udružene ili koordinisane procene uslova prekograničnih voda i efektivnosti mera sprečavanja, kontrole i umanjivanja prekograničnog uticaja. Rezultati ovih procena biće dostupni javnosti u skladu sa odredbama člana 16 Konvencije.

Mada Konvencija UN od 1997. ne zahteva izričito sprovođenje procene uticaja na životnu sredinu pre implementacije planiranih projekata ili aktivnosti koje mogu da imaju značajne posledice, procena uticaja na životnu sredinu se može posredno ustanoviti iz drugih formalnih dužnosti, posebno dužnosti obaveštenja drugih država o predloženim aktivnostima koje mogu da nanesu prekograničnu štetu.⁵⁰ Zaista, samo se u članu 12 koji uređuje dužnost država vodotoka da obaveste druge države vodotoka o planiranim merama sa mogućim štetnim posledicama, izričito pominje procena uticaja na životnu sredinu u okviru Konvencije:

Pre nego što država vodotoka implementira ili dozvoli implementaciju planiranih mera koje mogu da imaju značajne štetne posledice po druge države vodotoka, ona će obavestiti te države blagovremeno o takvim merama. Takvo obaveštenje biće praćeno dostupnim tehničkim podacima i informacijama, među kojima i rezultatima bilo koje procene uticaja na životnu sredinu, kako bi se omogućilo obaveštenim državama da procene moguće posledice planiranih mera.

Dakle, korisnost postupka procene uticaja za svrhu izvršenja obaveze obaveštenja se izričito priznaje. Identično pominjanje procene uticaja, u vezi sa obavezom obaveštenja, sadrži Izmenjeni protokol o zajedničkim vodotokovima Južnoafričke zajednice za razvoj.⁵¹

U prilog običajnom statusu pravila koje zahteva sprovođenje procene planiranih projekata i aktivnosti koji mogu da utiču na zajednička međunarodna sveža vodna dobra je činjenica da je Udruženje za međunarodno pravo istaklo ovu obavezu kao središnju u režimu međunarodnog vodnog prava iz Berlinskih pravila od 2004. godine. Ova pravila sadrže celo posebno poglavlje broj VI posvećeno procenama uticaja, koje zahteva od države da preduzme stalne i prethodne procene uticaja programa, projekata ili aktivnosti koje mogu da imaju značajne posledice po vodenu

⁴⁹ Phoebe N. Okowa, "Procedural Obligations in International Environmental Agreements", op. cit., p. 278.

⁵⁰ Ibid., p. 279.

⁵¹ 40 ILM (2001) 321, Article 4(1)(b).

životnu sredinu ili održivi razvoj voda (član 29(1)). U nastavku istog poglavlja se nabrajaju uticaji koji treba da budu procenjeni (član 29(2)), i suštinski elementi koje postupci procene uticaja treba da sadrže (član 31). Svako lice kome u drugoj državi ozbiljno pretila šteta može da učestvuje, bez diskriminacije, u postupku procene u državi gde će se odvijati program, projekat ili aktivnost (član 30). Član 18 koji se odnosi na javno učešće i pristup informacijama zahteva da „informacije koje su dostupne prema ovom članu obuhvataju, ali se i ne ograničavaju na, procene uticaja u vezi sa upravljanjem vodama” (stav 3), a komentar na ovaj član objašnjava da je često najefikasnija metoda pristupa informacijama otkrivanje javnosti postupka procene uticaja na životnu sredinu koje je posebna obaveza prema običajnom međunarodnom pravu.⁵² Komentar člana 2(2) Berlinskih pravila kaže da ovaj član priznaje da ako žele da ispune obaveze prema međunarodnom pravu – posebno u pogledu ali ne i samo procene uticaja na životnu sredinu – države moraju da investiraju u izgradnju kapaciteta za potrebnu tehničku ekspertizu.⁵³ Stoga su 2004. godine članovi Komiteta za vodna dobra Udruženja za međunarodno pravo gledali na obavezu sprovođenja procene uticaja na životnu sredinu kao na pravilo običajnog međunarodnog prava, da bi konačno sve sumnje razvejavao komentar na član 29 Berlinskih pravila koji izričito navodi: „Udruženje za međunarodno pravo je prepoznalo da se praksa uobličila u pravilo običajnog međunarodnog prava, barem u pogledu prekograničnih posledica”.⁵⁴

Još od 1989. godine, kada je doneta njena Direktiva o proceni uticaja u oblasti životne sredine, Svetska banka finansira projekte koji obavezno prethodno prolaze postupak procene uticaja kako bi se ustanovile njihove moguće unutrašnje, prekogranične i globalne posledice po životnu sredinu, tako da su ti postupci sada pravilo za sve glavne razvojne agencije.⁵⁵ To je posebno značajno u vezi sa međunarodnim vodotokovima gde planirane mere korišćenja ili razvoja vodnih dobara obično podrazumevaju masivne infrastrukturne investicije i gde se najveći broj nerazvijenih vodotokova nalazi u zemljama u razvoju. Zaista, mnogo autora

---

⁵² *Berlin Rules on Water Resources Law*, ILA (2004), www.asil.org/ilib/WaterReport2004.pdf, p. 25.

⁵³ *Ibid.*, p. 9.

⁵⁴ *Ibid.*, p. 31.

⁵⁵ Više o delatnosti Svetske banke u ovoj oblasti videti u: C. Rees, “EA Procedures and Practice in the World Bank”, in: Norman Lee and Clive George (eds), *Environmental Assessment in Developing and Transitional Countries*, John Wiley and Sons, Chichester, 2000, p. 243. O ostalim agencijama vidi u: William V. Kennedy, “Environmental Impact Assessment and Multilateral Financial Institutions”, in: Judith Petts (ed.), *Handbook of Environmental Impact Assessment: Environmental Impact Assessment in Practice – Impact and Limitations*, Blackwell, Oxford, 1999, p. 98.

ističe da u stvarnosti brojne slabo razvijene zemlje vrše procene uticaja samo kada je to uslov za međunarodnu pomoć.⁵⁶

PRESUDA U SPORU KOSTARIKE I NIKARAGVE I PROCENA UTICAJA

Karakter obaveze procene uticaja

U presudi u slučaju *Kostarika-Nikaragva*, MSP se najpre pozabavio navodom Kostarike da je Nikaragva prekršila obavezu procene uticaja na životnu sredinu tokom izvođenja radova na poboljšanju plovnosti donjeg toka reke San Huan. Tom prilikom preduzete su aktivnosti čišćenja rečnog dna od peska i šljunka. Sud je iskoristio stav iz slučaja *Fabrika celuloze* kada je naveo da se

sprovođenje procene uticaja na životnu sredinu sada može smatrati obavezom u opštem međunarodnom pravu ukoliko postoji rizik da će predložena industrijska delatnost moći da ima značajne štetne uticaje u prekograničnom kontekstu, a naročito prema zajedničkom dobru.⁵⁷

Sud smatra da, iako se ovaj stav odnosi na industrijske delatnosti, načelo koje leži u njegovoj osnovi može uopšteno da se primeni na predložene delatnosti koje mogu da imaju značajno štetni uticaj u prekograničnom kontekstu.⁵⁸ Odatle Sud zaključuje da određena država mora, kako bi ispunila obavezu postupanja sa dužnom pažnjom u sprečavanju značajne prekogranične štete po životnu sredinu, pre nego što se upusti u delatnost koja može da ima negativne posledice po životnu sredinu druge države, da utvrdi da li postoji rizik od značajne prekogranične štete, što u stvari znači da ona mora da sprovede procenu uticaja na životnu sredinu.⁵⁹

Sud podseća da određivanje sadržine procene uticaja treba izvršiti u svetlosti specifičnih okolnosti svakog slučaja.⁶⁰ Ako procena uticaja potvrdi postojanje rizika od značajne štete, država koja planira da preduzme datu delatnost mora na osnovu

---

⁵⁶ John H. Knox, “The Myth and Reality of Transboundary Environmental Impact Assessment”, op. cit., p. 297; Christopher Wood, *Environmental Impact Assessment: A Comparative Review*, Longman, Harlow, 1995, p. 303.

⁵⁷ *Case Concerning Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v Uruguay)*, Judgment, *ICJ Reports 2010*, p. 83, para. 204.

⁵⁸ *Certain activities carried out by Nicaragua in the Border Area (Costa Rica v. Nicaragua) and Construction of a Road in Costa Rica along the San Juan River (Nicaragua v. Costa Rica)*, Judgment, www.icj-cij.org/docket/files/152/18870.pdf, para. 101.

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ Ibid., para. 102.

obaveze dužne pažnje da obavesti drugu potencijalno ugroženu državu i posavetuje se sa njom u dobroj veri, ako je to potrebno kako bi se utvrdile valjane mere sprečavanja ili ublažavanja rizika.⁶¹

Sud posmatra procenu uticaja na životnu sredinu kao posebnu obavezu koja stoji u vezi sa postojanjem rizika od nastanka značajne štete i odnosi se na sve vrste delatnosti koje mogu da nose sa sobom takav rizik – nezavisno da li su one industrijskog ili kakvog drugog karaktera. Procena uticaja je obaveza proceduralnog, formalnog karaktera, ona je konkretizacija jedne opštije obligacije sredstva koja se odnosi na sprečavanje nastanka značajne štete, a ispunjava se uz postupanje po standardu dužne pažnje. Drugim rečima, Sud u ovoj presudi dodatno pojašnjava ono što se moglo zaključiti još iz njegovog stava u slučaju *Fabrika celuloze*, a to je da standard dužne pažnje u ovom kontekstu ne može biti ostvaren na drugačiji način do sprovođenjem procene uticaja, to jest da u takvom kontekstu između ova dva instituta postoji identitet sadržine. Međutim, Sud u daljem razmatranju nije utvrdio da je Kostarika dokazala postojanje rizika od nastanka značajne štete od negativnog uticaja koje su aktivnosti Nikaragve imale po tok reke San Huan, te sledstveno na močvarna područja na teritoriji Kostarike.⁶² Iz tog razloga Sud se nije upuštao u dalje izvođenje dokaza da li je procena uticaja u ovom slučaju bila valjano sprovedena.

*Kontekst i obim projekta kao elementi postupka ocene rizika:
kritika neujednačenosti postupanja Suda*

U daljem izlaganju, Sud se okreće ka tvrdnji Nikaragve da je Kostarika prekršila obavezu sprovođenja procene prekograničnog uticaja na osnovu opšteg međunarodnog prava pre nego što je započela delatnosti na izgradnji puta na južnoj obali San Huana, pogotovo imajući u vidu dužinu puta i njegovu trasu. Sud opet ponavlja da je nesporno postojanje obaveze sprovođenja procene u slučaju postojanja rizika od nastanka značajne štete u prekograničnom kontekstu. Sud se osvrće na preliminarnu procenu rizika projekta izgradnje puta koju je Kostarika izvela u trenutku donošenja odluke da napravi put, prema sopstvenom usmenom navodu pred Sudom.⁶³ Sud ocenjuje da je preliminarna procena rizika jedan od legitimnih načina na koji država može da utvrdi da li predložena delatnost nosi sa sobom rizik od nastanka značajne prekogranične štete.⁶⁴ Međutim, Sud smatra da Kostarika nije pružila uverljive dokaze da je preliminarnu procenu zaista sprovedla.

---

⁶¹ Ibid.

⁶² Ibid., para. 105.

⁶³ Ibid., para. 150.

⁶⁴ Ibid., para. 151.

Iz tog razloga, Sud se opet u nastavku presude bavi procenom rizika u konkretnom slučaju. Značajno je istaći da Sud smatra da je za utvrđivanje procene rizika potrebno imati u vidu *obim* i *kontekst* projekta.⁶⁵ Sud smatra da je obim projekta izgradnje puta bio značajan, a imajući u vidu planiranu lokaciju puta duž reke San Huan i geografske uslove rečnog sliva gde je trebalo postaviti put (pogotovo stoga što bi put morao da prođe kroz močvarno zemljište od međunarodnog značaja na teritoriji Kostarike, a nalazio bi se u blizini drugog takvog zemljišta u Nikaragvi), Sud je utvrdio postojanje rizika od značajne štete, samim tim i postojanje obaveze sprovođenja procene uticaja.⁶⁶

Čini se da je na ovom mestu Sud donekle u raskoraku sam sa sobom. Radovi na izgradnji puta su stavljeni na viši stepen opasnosti po vodotok od radova na vađenju šljunka i peska iz korita, a time i po ekosistem vodotoka – u ovom slučaju močvarno zemljište pod međunarodnom zaštitom. Očigledno je da je Sud prednost dao obimu radova, iako se sam poziva kako na obim, tako i na kontekst radova u svom stavu o konkretizaciji postupka procene rizika. Nema sumnje da je obim radova na izgradnji puta neuporedivo veći, te samim tim i opasniji po okolinu od radova na kopanju peska i šljunka. Ipak, ako uzmemo u obzir kontekst, radovi na vađenju peska i šljunka neposrednije pogađaju sam vodotok, jer se fizički izvode na njemu, dok su radovi na izgradnji puta samo posredno vezani sa uticajem na vodotok.⁶⁷ Vidljivo je i vrlo šturo, gotovo nepostojeće utvrđivanje činjenica od značaja za procenu rizika kod Suda u slučaju aktivnosti Nikaragve na vađenju peska i šljunka. Kao da je Sud potpuno zanemario jednu aktivnost te vrste kao potencijalno štetnu. Stav o apsolutnoj bezazlenosti ovakve aktivnosti u neskladu je sa stavom Suda iz tog dela presude o kome smo ranije govorili, da je svaka aktivnost koja ima uticaja na životnu sredinu, a ne samo industrijska, pogodna da sa sobom nosi rizik od nastanka značajne štete. Stoga smatramo da je neophodno da se svakoj takvoj aktivnosti pristupi na jednak način, odnosno za svaku se mora sprovesti formalno jednak postupak sudske procene postojanja rizika.

Vanredno stanje kao osnov za ublažavanje obaveze sprovođenja procene uticaja

U nastavku presude, Sud se bavi navodima Kostarike da je vanredno stanje koje je bilo proglašeno na tom delu njene teritorije oslobodilo ovu državu obaveze

⁶⁵ Ibid., para. 154.

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ U tom smislu vidi i izdvojeno mišljenje sudije sudije Dugara (Dugard): Separate opinion of Judge ad hoc Dugard, www.icj-cij.org/docket/files/150/18868.pdf, para. 21–35.

sprovedenja procene uticaja. Sud navodi da je u slučaju *Fabrike celuloze* utvrdio da je na svakoj državi da u nacionalnom zakonodavstvu ili u postupku izdavanja dozvole za projekat odredi poseban sadržaj procene uticaja na životnu sredinu u svakom konkretnom slučaju.⁶⁸ Sud tumači svoj stav tako da se ovo pozivanje na nacionalno zakonodavstvo ne odnosi na mogućnost nesprovedenja procene uticaja. Ovo pozivanje praktično znači da se konkretan metod sprovedenja procene uticaja može prilagoditi okolnostima vanrednog stanja, međutim Sud nije detaljnije precizirao u kojoj meri i na koji način se može odstupiti od standardne procedure. Sud je na ovom mestu napomenuo da Kostarika nije podnela uverljive dokaze o postojanju vanrednog stanja te nije ni bilo potrebe za Sud da se u to pitanje upušta. Ostaje žal što sud nije iskoristio priliku da razjasni ovo važno pitanje koje nije dovoljno precizirano u međunarodnom ugovornom pravu.

Čini se da se na ovom mestu ispoljilo poznato ponašanje MSP da u pojedinim šakljivim pravnim pitanjima, koja nisu dovoljno jasno precizirana u međunarodnim normativnim izvorima, a pogotovo ako sa sobom nose potencijal od širenja sukoba usled različitih tumačenja, odbija da iznese svoj stav o pravilnom načinu tumačenja i postupanja koje bi bilo obavezujuće za strane u sporu, pa samim tim i stvorilo uputstvo za postupanje u budućim slučajevima u vidu presedana. Ovaj autor pisao je dosta o tome kod savetodavnih mišljenja i presuda MSP u prošlosti generalno, ali i konkretno u sporovima u oblasti zaštite životne sredine, gde je situacija posebno složena s obzirom na stalan razvoj i nedovoljnu normativnu izgrađenost ovog prava.⁶⁹

Na kraju Sud se pozabavio tvrdnjom Kostarike da je obaveza sprovedenja prekograničnog uticaja bila ispunjena izradom nekoliko različitih dokumenata, među kojima su Plan o upravljanju životnom sredinom, Dijagnostička procena životne sredine i studija koja je na njoj zasnovana. Sva ova istraživanja, sprovedena u periodu nakon početka radova, ispitivala su štetne posledice koje su već izazvane izgradnjom puta po životnu sredinu i davale predloge kako da se ove posledice spreče, ili ublaže. Sud je jasno razgraničio da iako obaveza sprovedenja procene uticaja jeste trajna obligacija koja ima rok tokom celog perioda izvođenja projekta koji se procenjuje, njena suština jeste u *ex ante* utvrđivanju postojanja rizika od izazivanja značajne

⁶⁸ *Case Concerning Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v Uruguay)*, Judgment, *ICJ Reports 2010*, p. 83, para. 205.

⁶⁹ Videti: Duško Dimitrijević, Ivona Lađevac i Mihajlo Vučić, „Analiza preduzetih aktivnosti u okviru sistema UN u vezi sa rešavanjem pitanja Kosova i Metohije”, *Međunarodni problemi*, vol. LXIV, br. 4, 2012, pp. 442–478; Mihajlo Vučić, „Primeri tumačenja načela održivog razvoja u pravu neplovidbenog korišćenja međunarodnih vodotokova od strane Međunarodnog suda pravde”, u: Dragoljub Todić i Marko Novaković (urs), *Savremeni međunarodno-pravni poredak i evropske integracije Srbije*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2014, pp. 127–151.

prekogranične štete, jer kao što smo naveli, ovaj institut prožet je duhom načela predostrožnosti i zahteva preventivno delovanje čak i u slučaju nedostatka dokaza, s obzirom na nesagledivost i potencijalnu nenadoknadivost štetnih posledica.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Izvesno je da će sporovi oko korišćenja zajedničkih prirodnih dobara koja postaju sve oskudnija u uslovima klimatskih promena, industrijskih ambicija i ciljeva održivog razvoja postajati sve češći i da će ih karakterisati visok stepen pretnje od eskalacije, jer nije reč o dobrima za koje se mogu pronaći supstituti već o osnovnim životnim potrebama. U takvim okolnostima praksa obraćanja međunarodnim sudovima kao arbitrima sporova je način za izbegavanje eskalacije sukoba i ispunjenja osnovnih vrednosti kojima teži međunarodna zajednica. Značajno je što je MSP doneo presudu kojom je okončana jedna od faza u dugom sporu Kostarike i Nikaragve koje međusobno dele granicu i ugrožene su štetnim delovanjem klimatskih promena u borbi za korišćenje prirodnih dobara zajedničkog regiona. Međutim, pre nego sa ovog šireg, bezbednosno-političkog aspekta, presuda MSP ima značaja po dalji razvoj međunarodnog prava kao instrumenta za rešavanje ovakvih složenih i potencijalno destabilizujućih sporova. Nema sumnje da je procena prekograničnog uticaja na životnu sredinu postala sastavni deo normativnog korpusa opšteg međunarodnog prava. Kao što pokazuju ponašanje obe strane u sporu i argumentacija Suda, ova obaveza predstavlja neizostavni deo postupanja po standardu dužne pažnje radi sprečavanja nastanka značajne štete po životnu sredinu. Nesporno je da je za njeno aktiviranje potrebno da postoji rizik od nastanka značajne štete. U takvoj situaciji potrebno je pre otpočinjanja rizične aktivnosti sprovesti procenu uticaja i o toj proceni drugu stranu blagovremeno i u dobroj veri obavestiti.

Ono što je najčešći problem kod sprovođenja ove procedure je sama procena rizika. Ona se vrši na osnovu načela predostrožnosti, dakle nije potrebno da postoji puna naučna utemeljenost dokaza u prilog postojanja rizika. Vrlo je važno što Sud u presudi koju smo analizirali tumači da se procena rizičnosti projekta ceni na osnovu konteksta i obima projekta. To tumačenje pruža smernice daljoj primeni ovog instituta u praksi. U tom smislu, može se kritikovati nedoslednost Suda u tretmanu oba projekta. Mnogo manje vremena i posvećenosti je Sud uložio u dokaze koji se odnose na rizik od radova na vađenju šljunka i peska sa dna korita u odnosu na radove na izgradnji puta, što nije u skladu sa samim stavom Suda oko toga da *svaka delatnost* koja ima uticaja na životnu sredinu može sa sobom da nosi rizik te je stoga logično zaključiti da svakoj delatnosti treba posvetiti istu meru pažnje.

Drugi problem u vezi sa primenom ovog instituta su standardi za njegovo izvođenje. To je stvar koja nije dovoljno jasna iz ugovorne normative. Ono što

presuda donosi kao pozitivno je stav Suda da postojanje vanrednog stanja može da obavezu sprovođenja procene uticaja modifikuje u odnosu na njenu osnovnu sadržinu iz redovnih prilika. Međutim, problem je što Sud ne kaže ništa o tome kolika su odstupanja i u kom smeru dozvoljena. Sud samo kaže da se procena i u tom slučaju mora sprovesti. To je ipak pozitivan pomak jer slučajevi vanrednog stanja nisu do sada bili eksplicitno normirani u međunarodnim ugovorima. Za samu sadržinu procedure i dalje će biti relevantna praksa koja nastaje na osnovu standarda koji se formiraju u izvođenju projekata pod pokroviteljstvom Svetske banke, s obzirom na to da ona finansira najveći broj projekata na međunarodnim vodotokovima.

BIBLIOGRAFIJA

- Agenda 21, 1992, UN Doc. A/CONF.151/26.
- Birnie, Patricia W. and Boyle, Alan E., *International Law and the Environment*, Oxford University Press, Oxford, 2009.
- Botchway, Francis N., “The Context of Trans-Boundary Energy Resource Exploitation: The Environment, the State, and the Methods”, *Colorado Journal of International Environmental Law and Policy*, No. 14, 2003.
- Case Concerning Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v Uruguay)*, Judgment, *ICJ Reports 2010*.
- Certain activities carried out by Nicaragua in the Border Area (Costa Rica v. Nicaragua) and Construction of a Road in Costa Rica along the San Juan River (Nicaragua v. Costa Rica)*, Judgment, www.icj-cij.org/docket/files/152/18870.pdf.
- Cooper, Catherine A., “The Management of International Environmental Disputes in the Context of Canada-United States Relations: A Survey and Evaluation of Techniques and Mechanisms”, *Canadian Yearbook of International Law*, Vol. 24, 1986.
- Dimitrijević, Duško, Lađevac, Ivona i Vučić, Mihajlo, „Analiza preduzetih aktivnosti u okviru sistema UN u vezi sa rešavanjem pitanja Kosova i Metohije”, *Međunarodni problemi*, vol. LXIV, br. 4, 2012, pp. 442–478.
- Dupuy, Pierre-Marie, “Overview of the Existing Customary Legal Regime Regarding International Pollution”, D. B. Magraw (ed.), *International Law and Pollution*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1991.
- Environmental Protection and Sustainable Development: Legal Principles and Recommendations*, Experts Group on Environmental Law of the World Commission on Environment and Development, 1987.
- FAO Comparative Legal Strategy on Environmental Impact Assessment and Agricultural Development (1982).

- Berlin Rules on Water Resources Law*, ILA, 2004, www.asil.org/ilib/WaterReport2004.pdf.
- “Climate Change 2014: Mitigation of Climate Change”, Intergovernmental Panel on Climate Change, <https://www.ipcc.ch/report/ar5/wg3/>.
- Ireland v. United Kingdom (Order No. 3 – Suspension of Proceedings on Jurisdiction and Merits and Request for Further Provisional Measures)*, UNCLOS Arbitral Tribunal (24 June 2003).
- Ireland v. United Kingdom (The MOX Plant Case)*, 41 ILM (2002) 405 (Order).
- Kennedy, William V., “Environmental Impact Assessment and Multilateral Financial Institutions”, in: Judith Petts (ed.), *Handbook of Environmental Impact Assessment: Environmental Impact Assessment in Practice – Impact and Limitations*, Blackwell, Oxford, 1999.
- Knox, John H., “The Myth and Reality of Transboundary Environmental Impact Assessment”, *The American Journal of International Law*, Vol. 96, No. 2, April 2002, pp. 291–319.
- Lee, Norman and George, Clive (eds), *Environmental Assessment in Developing and Transitional Countries*, John Wiley and Sons, Chichester, 2000.
- McIntyre, Owen, *Environmental Protection of International Watercourses Under International Law*, Ashgate, London, 2013.
- Nollkaemper, André, *The Legal Regime for Transboundary Water Pollution: Between Discretion and Constraint*, Graham & Trotman, Dordrecht, 1993.
- OECD Council Recommendation C(74) 216, Analysis of the Environmental Consequences of Significant Public and Private Projects (14 November 1974).
- OECD Council Recommendation C(79) 116, Assessment of Projects with Significant Impact on the Environment (8 May 1979).
- OECD Council Recommendation C(85) 104, Environmental Assessment of Development Assistance Projects and Programmes (20 June 1985).
- OECD Council Recommendation C(77) 28, Implementation of a Regime of Equal Right of Access and Non-Discrimination in Relation to Transfrontier Pollution.
- Okowa, Phoebe N., “Procedural Obligations in International Environmental Agreements”, *British Yearbook of International Law*, Vol. 67, No. 1, 1996, pp. 275–336.
- Plakokefalos, Ilias, “Prevention Obligations in International Environmental Law”, *Yearbook of International Environmental Law*, Vol. 23, No. 1, 2012, pp. 3–43.
- Report of the International Law Commission* (2001), GAOR A/56/10.
- Request for an Examination of the Situation in Accordance with Paragraph 63 of the Courts judgment of 20 December 1974 in the Nuclear Tests [New Zealand v. France] Case*, Order 22IX 95, ICJ Rep. 1995.

- Responsibilities and obligations of States sponsoring persons and entities with respect to activities in the Area*, Slučaj br. 17, ITLOS, Seated Disputes Chamber (Advisory Opinion), https://www.itlos.org/fileadmin/itlos/documents/cases/case_no_17/17_adv_op_010211_en.pdf.
- Sands, Philippe, Tarasofsky, Richard and Weiss, Mary (eds), *Principles of International Environmental Law – Volume IIA: Documents in International Environmental Law*, Manchester University Press, Manchester, 1994.
- Teclaff, Ludwik A., *Water Law in Historical Perspective*, William S. Hein Co, New York, 1985.
- “Goals and Principles of Environmental Impact Assessment”, UNEP, UNEP/GC/DEC/14/25, 1987.
- Vučić, Mihajlo, „Primeri tumačenja načela održivog razvoja u pravu neplovidbenog korišćenja međunarodnih vodotokova od strane Međunarodnog suda pravde”, u: Dragoljub Todić i Marko Novaković (urs), *Savremeni međunarodno-pravni poredak i evropske integracije Srbije*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2014.
- Wood, Christopher, *Environmental Impact Assessment: A Comparative Review*, Longman, Harlow, 2012.

Mihajlo VUČIĆ

ENVIRONMENTAL IMPACT ASSESSMENT IN THE PRACTICE OF INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE

ABSTRACT

The paper deals with the legal institute of transboundary environmental impact assessment and its application in concrete reality of international relations. The article starts from the recent judgment of the ICJ in the environmental dispute between Costa Rica and Nicaragua which was based on the analysis of the content, legal status and mode of application of this institute. The author firstly gives a brief overview of factual background and legal history of the dispute so as to enable the reader to understand the context of the judgment. The author points the climate and environmental factors that create the politically tense climate in the region. Then, the legal analysis of transboundary environmental impact assessment in general international law is given through the overview of legal scholarship, treaty norms and international jurisprudence. A separate section is devoted to the application of this institute in the branch of international law which regulates the use of international watercourses, since the crux of the dispute is about the usage of the shared San Juan river and its ecosystems. In the last part, the interpretation of this institute in the disposition of the judgment of the ICJ is given, and some examples of Court's

argumentation which represent a new understanding of some elements of this institute or which clear previous dilemmas concerning the modes of interpretation are presented. The author points out also that the Court has missed the opportunity to shed additional light on the mode of application of this institute in the emergency cases on the territory of the state which is under an obligation to apply it. The article concludes with the statement that the judgment in the dispute between Costa Rica and Nicaragua has on the whole contributed to the established status of this institute as the norm of general international law, however, it still stands for further legal practice to define the precise contents of the procedure for its application.

Key words: environmental impact assessment, International Court of Justice, Costa Rica, Nicaragua, international watercourses.

Marko NOVAKOVIĆ¹

UDK:341.645.2:910.27(728.5:728.6)

Biblid: 0025-8555, 68(2016)

Vol. LXVIII, br. 1, str. 95–111

Originalan naučni rad

februar 2016.

DOI:10.2298/MEDJP1601095N

UPOTREBA GEOGRAFSKIH KARATA KAO DOKAZA U PRAKSI MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE

APSTRAKT

Rad analizira upotrebu mapa kao dokaza u praksi Međunarodnog suda pravde na primeru sudskog spora između Nikaragve i Kostarike u kome je presuda doneta decembra 2015. godine. Autor je analizom obuhvatio i celu jurisprudenciju Međunarodnog suda pravde i na period pre njegovog nastanka i na slučajeve koji je od neposrednog uticaja na praksu Međunarodnog suda pravde. Kroz analizu prakse Međunarodnog suda pravde u presudama, autor ističe element koji presudno utiče na to da li će mapa biti prihvaćena kao neposredan dokaz – reč je o saglasnosti stranaka u sporu, odnosno činjenica da li je mapa odraz volje države. Autor zaključuje da osobine geografske karte kao kartografskog sredstva poput fokusiranosti, kvaliteta izrade i doslednosti nemaju uticaj na prihvatanje mape kao neposrednog dokaza, već isključivo na to da li će geografska karta biti prihvaćena kao posredan dokaz.

Ključne reči: geografske karte, Međunarodni sud pravde, saglasnost volja, posredan dokaz, neposredan dokaz, dokazna vrednost, granice, Nikaragva, Kostarika, Burkina Faso, Mali.

Geografske karte imaju zanimljivu ulogu kao dokazni materijal u međunarodnim sporovima uopšte. Može se slobodno reći da njihova uloga donekle varira, ali da im se retko pridaje značaj kakav bi se mogao očekivati od nečega tako detaljnog i lako proverljivog našim najuticajnijim čulom – čulom vida. Upravo činjenica da geografske karte variraju u detaljnosti, kvalitetu ali i formalnosti i legitimnosti prilikom donošenja, ima načelan uticaj na njihovu pre

---

¹ Autor je naučni saradnik u Institutu za međunarodnu politiku i privredu, Beograd. E-mail: marko@diplomacy.bg.ac.rs.

Rad je realizovan u okviru projekta „Srbija u savremenim međunarodnim integrativnim procesima – spoljnopolitički, međunarodni, ekonomski, pravni i bezbednosni aspekti” Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, br. OI179023 za period 2011–2016.

svega posrednu ulogu u međunarodnim sporovima. Praksa Međunarodnog suda pravde u pogledu upotrebe geografskih karata kao dokaza prilično je dosledna. Prilikom utvrđivanja prakse Suda po ovom pitanju osvrnućemo se na nekoliko slučajeva a pre svih na slučaj „Određene aktivnosti na reci San Huan” (*Certain Activities carried out by Nicaragua in the Border Area and Construction of a Road in Costa Rica along the San Juan River*), u kojem je istaknuta uloga saglasnosti stranaka kao elementa za prihvatanje geografske karte kao dokaza.²

SPOR OKO AKTIVNOSTI NA RECI SAN HUAN

Pre nego što se posvetimo meritumu ovog slučaja i geografskim kartama kao centralnom pitanju, osvrnimo se na jednu proceduralnu zanimljivost ovog slučaja. Prvo je 18. novembra 2010. godine Kostarika podnela tužbu protiv Nikaragve u slučaju naslovljenim „Određene aktivnosti preduzete od strane Nikaragve u pograničnoj zoni”, a zatim je 22. decembra 2011. godine Nikaragva pokrenula postupak protiv Kostarike u slučaju „Izgradnja puta u Kostariki uz reku San Huan”.³ Međunarodni sud pravde je ova dva slučaja spojio putem dve naredbe donete 17. aprila 2013. godine. I dok je odluka o spajanju slučaja „Određene aktivnosti preduzete od strane Nikaragve u pograničnoj zoni” doneta jednoglasno, uz već poslovično izdvojeno mišljenje sudije Trindadea (Cañado Trindade), prilikom donošenja odredbe sa istim ciljem u slučaju „Izgradnja puta u Kostariki uz reku San Huan”, *ad hoc* sudija Bruno Sima (Bruno Simma) je imao suprotno mišljenje.⁴

Sam postupak spajanja je propisan Pravilima Suda (*Rules of Court*), tačnije članom 47 u kome se navodi da „(s)ud može u bilo kom trenutku odrediti da se postupci u dva ili više postupaka spoje. On takođe može odrediti da pismeni ili usmeni postupci, uključujući saslušanje svedoka, budu zajednički; ili Sud može, bez bilo kakvog formalnog spajanja, odrediti zajednička postupanja u bilo kom od navedenih slučajeva”.⁵ Ovo je prvi put u praksi Međunarodnog suda pravde da je

---

² I.C.J. Judgment, *Certain Activities carried out by Nicaragua in the Border Area and Construction of a Road in Costa Rica along the San Juan River*.

³ Application instituting proceedings filed in the registry of the court on 18 November 2010 *Certain activities carried out by Nicaragua in the border area (Costa Rica v. Nicaragua)*; Application instituting proceedings filed in the registry of the court on 22 December 2011 *construction of a road in Costa Rica along the San Juan river (Nicaragua v. Costa Rica)*.

⁴ Mišljenje sudije Trindadea pogledati u: *Separate opinion of Judge Trindade, Certain activities carried out by Nicaragua in the border area (Costa Rica v. Nicaragua) joinder of proceedings order of 17 April 2013*. Mišljenje sudije Sime videti u: *Construction of a road in Costa Rica along the San Juan River (Nicaragua v. Costa Rica) joinder of proceedings order of 17 April 2013*.

⁵ Article 47, “Rules of Court (1978)”, www.icj-cij.org/documents/index.php?p1=4&p2=3&.

Sud postupio po odredbi ovog člana, tačnije da je iskoristio mogućnost koja mu je ostavljena članom 47. Ipak, ovo nije prvi put da je Sud slučajeve spojio; u dosadašnjoj praksi je to učinio u dva navrata. Prvi put je to učinio u slučajevima iz jugozapadne Afrike (*South West Africa Cases*). Tada je Sud spojio postupke koje su Etiopija i Liberija pokrenule protiv Južnoafričke Unije, nakon što je utvrdio da vlade ovih dveju zemalja imaju zajednički interes.⁶ Drugi put Sud je spojio postupke u slučaju „Epikontinentalni pojas Severnog mora” (*North Sea Continental Shelf*), kada je odredbom od 26. aprila 1968. godine, nakon što je utvrdio da su interesi Vlade Holandije i Vlade Danske isti, spojio slučajeve između Danske i Savezne Republike Nemačke i između Savezne Republike Nemačke i Holandije.⁷

Sud je odlučio da ove slučajeve spoji koristeći svoju diskreciju i prateći načelo ekonomičnosti postupka, a ne odredbu Pravila suda, pošto u vreme ovih slučajeva pravila još nisu stupila na snagu, tačnije nisu bila formalizovana u posebnom članu. I prethodnik Međunarodnog suda pravde, Stalni sud međunarodne pravde u svojoj praksi je pribegavao spajanju slučajeva. Jedan od primera je slučaj u kojem su Norveška i Danska podnele tužbe koje se tiču položaja jugoistočnog dela Grenlanda (*Legal Status of the South-Eastern Territory of Greenland*) od 1932. godine.⁸

Kao što smo naveli prethodnom odeljku koji se tiče proceduralnog aspekta slučaja „Određene aktivnosti na reci San Huan”, Kostarika je pokrenula postupak protiv Nikaragve zbog navodne okupacije dela teritorije Kostarike. S druge strane, Nikaragva je tvrdila da joj je suverenitet ugrožen delovanjem Kostarike. U svom Memorijalu u slučaju „Određene aktivnosti na reci San Huan”, Nikaragva je tvrdila da izgradnja puta i bacanje sedimenata i smeća u reku San Huan ugrožavanje suvereniteta Nikaragve.⁹ Sud je, možemo reći sa razlogom, odbacio ovakvo neadekvatno i preširoko tumačenje suverenosti.

Prvi korak ka donošenju presude bilo je utvrđivanje teritorije koja je predmet spora i Sud je kao spornu uzeo oblast koja je bila predmet donošenja privremenih mera Suda. Reč je o merama koje je Kostarika zatražila istog dana kada je pokrenula postupak protiv Nikaragve. U toj odluci, Sud je definisao kao predmetnu teritoriju

⁶ South West Africa cases (Ethiopia v. Union Of South Africa; Liberia v. Union of South Africa) order of 20 May 1961.

⁷ North sea continental shelf cases (Denmark/Federal Republic of Germany; Federal Republic of Germany/Netherlands) order of 26 April 1968.

⁸ Legal Status of the South-Eastern Territory of Greenland, Norway v Denmark, Order, (1932) PCIJ Series A/B no 48, ICGJ 297 (PCIJ 1932), 2nd August 1932, Permanent Court of International Justice (historical) [PCIJ].

⁹ Dispute concerning construction of a road in Costa Rica along the San Juan river (Nicaragua v. Costa Rica) memorial of the republic of Nicaragua, Vol. 1, 19 December 2012, Para 1.11, p. 7.

severni deo ostrva Portiljos (*Isla Portillos*), površine oko tri kvadratna kilometra, između desne strane spornog kanala, desne obale reke San Juan sve do njenog ušća u Karipsko more i lagunju Harbor Hed (*Harbor Head Lagoon*).¹⁰ Kostarika je smatrala da su njena suverena prava narušena 2010. godine zbog iskopavanja kanala (*caño*) koji spajaju reku i Karipsko more. U naredne tri godine Nikaragva je iskopala još dva kanala i uspostavila vojno prisustvo. Upravo zato je Kostarika zahtevala u privremenim merama da se prekine sa izgradnjom kanala i da Nikaragva povuče vojnike sa sporne teritorije – što je Sud i prihvatio. Ovako utvrđena sporna teritorija nije dovođena u pitanje od strane država učesnica spora. Kostarika je ovu teritoriju izričito prihvatila kao spornu i predmet sporenja, dok je Nikaragva to učinila prećutno – time što nije uložila prigovor povodom pitanja predmeta spora.¹¹

Sud je koristio tri pravna instrumenta kako bi utvrdio koja država ima suverenitet nad spornom teritorijom: Sporazum od 1858. godine, Odluku američkog predsednika Klivlenda (*Cleveland Award*) od 1888. godine i Odluku generala Aleksandera (*Alexander Award*) od 1897. godine. Nikaragva i Kostarka su u aprilu 1858. godine potpisale Sporazum o granicama (*Treaty of limits*) kako bi odredile međusobnu graničnu liniju na potezu od Karipskog mora do Tihog okeana. Pošto je Nikaragva u više navrata u godinama nakon donošenja ovog sporazuma osporavala njegovu primenu – i faktički i formalno – 24. decembra 1886. godine bio je zaključen novi sporazum. Novim sporazumom je odlučeno da se Sporazum od 1858. godine dostavi na arbitražu tadašnjem predsedniku SAD-a Groveru Klivlendu (Grover Cleveland), kako bi utvrdio njegovu validnost. U slučaju da odluči da je sporazum validan, američki predsednik je takođe ovlašćen da odluči o svim dvosmislenim interpretacijama kojih je bilo jedanaest. Klivlend je upravo to i učinio.¹²

Konačno, 1898. godine Nikaragva i Kostarika su pod okriljem Paček-Matus Konvencije formirale dve dvočlane komisije sa zadatkom demarkacije granice. Konvencija je takođe predvidela da će komisije uključivati i po jednog člana kojeg će imenovati vlada SAD-a. SAD su postavile generala Edvarda Portera Aleksandera koji je u okviru svojih dužnosti shodno Paček-Matus konvenciji doneo pet odluka, od kojih su tri bile u direktnoj vezi sa slučajem pred Međunarodnim sudom pravde.¹³

Nikaragva je prilikom drenaže prokopanih kanala u pomenutu oblast poslala vojne trupe, kako bi obezbedila izvođenje radova čiji je cilj, prema tvrdnjama vlade

¹⁰ Certain Activities Carried Out by Nicaragua in the Border Area (Costa Rica v. Nicaragua), Provisional Measures, Order of 8 March 2011, I.C.J. Reports 2011 (I), p. 19, para. 55.

¹¹ I.C.J. Judgment, Dispute concerning construction of a road in Costa Rica along the San Juan river (Nicaragua v. Costa Rica), para 69.

¹² Ibid., para 60.

¹³ Ibid., para 61.

Nikaragve, bilo čišćenje već postojećeg kanala; Kostarika je tvrdila da je reč o izgradnji novog kanala kojim se ugrožava njen suverenitet.¹⁴ Prisustvo oružanih snaga Nikaragve na spornoj teritoriji ima posebnu težinu ako se uzme u obzir da Kostarika nema stajaću vojsku. Nekadašnji predsednik Kostarike, Hoze Figueres Ferer (José Figueres Ferrer) je nakon pobeđe u građanskom ratu 1948. godine ukinuo vojsku i ta odluka je ozvaničena u članu 12 Ustava Kostarike od 1949. godine.¹⁵ Brza reakcija Međunarodnog suda pravde u opisanim okolnostima potencijalnog sukoba još jednom pokazuje značaj postojanja ovakvog suda, a još više postojanja i jačanja njegovog uticaja i moći u sprečavanju eskalacije međunarodnih sukoba.

Kako je odgovor na pitanje da li je Nikaragva ugrozila suverenitet Kostarike bio prilično jasan, Nikaragva je pokušala da ublaži tu povredu tvrdnjom da je samo čistila postojeći kanal. Sud je morao da utvrdi da li je kanal – koji je Nikaragva navodno samo čistila a za koji je Kostarika tvrdila da ga je Nikaragva iskopala – postojao ranije na tom mestu. Nesporno je da kanal spaja dve tačke koje su pod suverenitetom Nikaragve – reku San Huan i lagunu Harbor Hed. Pitanje je, pre svega, da li sporni kanal prolazi kroz teritoriju Kostarike i, ako prolazi, da li je iskopan ili je moguće da je posledica delovanja same reke. Od velikog značaja bila su mišljenja stručnjaka iz oblasti fizičke geografije, ali je od posebnog interesa za našu analizu drugi vid dokaza povezan sa geografijom – geografske karte.

Ovde dolazimo i do pitanja koje ćemo razmatrati drugom delu ovog rada – koliki i kakav značaj Međunarodni sud pravde pridaje geografskim kartama kao dokazu u postupku? U slučaju Nikaragve i Kostarike, obe države su u postupku dokazivanja iznesenih tvrdnji dostavile geografske karte. Nikaragva je dostavila kartu nastalu 1949. godine, koju je napravio Nacionalni geografski institut Kostarike, na kojoj se vidi kanal na lokaciji na kojoj je onaj napravljen 2010. godine i još jednu geografsku kartu istog Instituta od 1971. godine.¹⁶

Sud je istakao da u ovom konkretnom slučaju dostavljene geografske karte u potpunosti podržavaju stanovište Kostarike, ali da je njihov značaj ograničen s obzirom da je reč o geografskim kartama male razmere koje ne prikazuju dovoljno detalja sa sporne teritorije.¹⁷ Sud je dao mali značaj geografskim kartama u ovom slučaju, čak i kao posrednom dokazu. Zbog toga ćemo u nastavku ovog rada

---

¹⁴ I.C.J. Judgment, Dispute concerning construction of a road in Costa Rica along the San Juan river (Nicaragua v. Costa Rica), para 63.

¹⁵ Article 12, “Costa Rica’s Constitution of 1949 with Amendments through 2011”, https://www.constituteproject.org/constitution/Costa_Rica_2011.pdf?lang=en.

¹⁶ I.C.J. Ibid, para 84.

¹⁷ I.C.J. Judgment, Dispute concerning construction of a road in Costa Rica along the San Juan river (Nicaragua v. Costa Rica), para 85.

pokušati da odgovorimo na pitanje pod kojim uslovima Međunarodni sud pravde koristi mape kao neposredni dokaz, a pod kojim kao posredni.

ULOGA GEOGRAFSKIH KARATA U MEĐUNARODNIM SPOROVIMA

Kako je Međunarodni sud pravde istakao u slučaju „Određene aktivnosti na reci San Huan”, geografskim kartama može se dati samo ograničen značaj jer nisu dovoljno detaljne niti verodostojno prikazuju područje koje je predmet spora. Ipak, ne možemo da ne primetimo da je presuda u potpunosti u saglasnosti sa onim što je prikazano na geografskim kartama, upravo onim za koje Sud tvrdi da im nije dao značaj. Stoga ćemo da se osvrnemo na nekoliko slučajeva iz prakse Međunarodnog suda pravde koji su se bavili određivanjem granica i korišćenjem geografskih karata i istražimo koliko Sud u svojoj praksi daje na težini mapama kao dokazu.

Na prvi pogled je prilično očigledno da mape ne mogu da imaju značajnu dokaznu vrednost kada pate od nedostataka poput kontradiktornosti, nelogičnosti, nepreciznosti ili kada očigledno ne odgovaraju stvarnom stanju terena koje prikazuju. Ovo je logično zato što prisustvo ovih nedostataka kod drugih dokaza za posledicu ima odbacivanje ili zanemarivanje istih. Mi ćemo pokazati u nastavku da postoje vrlo jasno definisane situacije u praksi MSP u kojima su tehničke i druge karakteristike mape kao kartografskog sredstva potpuno irelevantne za prihvatanje mape kao neposrednog dokaza. S druge strane, elementi poput doslednosti, fokusiranosti, kvaliteta tehničke izrade imaju veliki značaj kada je u pitanju prihvatanje mape kao posrednog dokaza.

Slučaj ostrva Palmas

Ono što je očigledno na prvi pogled kada je upotreba geografskih karata u pitanju u praksi Međunarodnog suda pravde je velika doza opreza sa kojom sudska institucija pristupa ovoj vrsti dokaza. Oprez se ogleda ne samo u davanju dokazne snage geografskih karata, već i u prihvatanju autentičnosti karte kao takve.¹⁸ Ovakav stav ima opravdanje u osobinama i načinu izrade geografskih karata početkom dvadesetog veka, kada je ta praksa i nastala. Oprezan stav je formiran još pre nastanka Međunarodnog suda pravde, a jedan od slučajeva u kome se opreznost iskristalisala bio je slučaj ostrva Palmas (*Island of Palmas Case*) od 1928. godine.¹⁹

¹⁸ Michael P. Scharf and Margaux Day, “The International Court of Justice’s Treatment of Circumstantial Evidence and Adverse Inferences”, *Chicago Journal of International Law*, Vol. 13, No. 1, 2012, p. 136.

¹⁹ Reports Of International Arbitral Awards Recueil des Sentences Arbitrales, Island of Palmas Case (Netherlands, USA), 4 April 1928, Vol. II, pp. 829–871.

Ostrvo Palmas (ili Miangas) dospelo je u žižu interesovanja kada je 1898. godine Španija Ugovorom iz Pariza cedirala Filipine SAD-u. Ipak, na ostrvo Palmas je polagala pravo i Holandija, te su se dve strane saglasile da se obrate Stalnom arbitražnom sudu. Arbitar je bio Maks Huber (Max Huber) a pitanje je bilo da li ostrvo Palmas u celosti pripada SAD-u ili Holandiji. SAD su svoj zahtev temeljile na pravu otkrića (španskog), ali nisu uspele da dokažu da je navedeni suverenitet ostvarivan od dana otkrića ostrva.²⁰ Holandija je svoj zahtev zasnovala na osnovu kontinuirane i neometane državne vlasti nad ostrvom.²¹ Konačno, pitanje je da li teritorija pripada onome koji je prvi otkrio (u ovom slučaju Španiji, koja bi konsekventno imala za posledicu dodeljivanja suvereniteta SAD-u) – čak iako on ne sprovodi suverena prava – ili onome ko aktivno sprovodi državne funkcije.²² Arbitar se odlučio za drugu opciju, te je suverenitet u potpunosti dodelio Holandiji.²³

Ono što je od interesa za našu analizu je mera u kojoj je Arbitražni sud u slučaju ostrva Palmas prihvatio geografske karte kao dokaz. Arbitražni sud je istakao da se „samo sa najvećom pažnjom prilikom donošenja odluke po pitanju suvereniteta, mogu u obzir uzeti mape (...) Bilo koja geografska karta koja ne pokazuje precizno političku raspodelu teritorija (...) jasno označenu kao takvu, mora odmah biti odbačena”.²⁴ Navedeno stanovište prema geografskim kartama zauzeto u praksi Arbitražnog suda jasno se reflektovalo i u praksi Međunarodnog suda pravde. U ovoj odluci se dalje navodi da je prvi, neophodan uslov da bi se geografske karte koristile kao dokaz njihova preciznost, a problem je u tome što ne samo starije karte, već i one novijeg datuma često manjkaju u preciznosti.²⁵

Još jedan slučaj iz prakse međunarodnih sudskih i arbitražnih instanci koji sledi isto stanovište u pogledu tretiranja geografskih karata kao dokaza je presuda u slučaju Gvatemala protiv Hondurasa od 1933. godine.²⁶ U ovom slučaju za geografske karte je istaknuto da se „mogu smatrati kao opisni materijal, ali ipak imaju malu vrednost kada je u pitanju teritorija o kojoj se veoma malo ili ništa ne zna i na kojoj nema nikakve administrativne kontrole”.²⁷

---

²⁰ Ibid., p. 867.

²¹ Ibid.

²² Reports Of International Arbitral Awards Recueil des Sentences Arbitrales, Island of Palmas case (Netherlands, USA), op. cit., p. 837.

²³ Ibid., p. 871.

²⁴ Ibid., p. 852.

²⁵ Ibid., p. 853.

²⁶ Arbitral Award rendered on 23 January 1933 by the Special Boundary Tribunal constituted by the Treaty of Arbitration between Guatemala and Honduras, RIAA, Vol. II.

²⁷ Ibid., p. 1325.

Skepticizam sa kojim su sudovi početkom prošlog veka pristupali geografskim kartama je svakako opravdan. Proces sastavljanja karata vrlo lako može biti pristrasan i proizvod takvog procesa ne služi da pokaže pravo stanje, već isključivo kako bi se potkrepilo stanovište jedne od država učesnica spora, odnosno njene teritorijalne pretenzije. Tehnologija korišćenja za izradu geografskih karata nije bila dovoljno razvijena pre skoro jednog veka pa ni mape nisu bile dovoljno precizne, čak i kada su sastavljane *bonae fidei*.

Slučaj hrama Prea Vihear

U slučaju hrama Preah Vihear (*Temple of Preah Vihear Case*) od 1962. godine, Međunarodni sud pravde je zauzeo specifičan stav kada je analizirao relevantnost geografske karte iz Aneksa I kambodžanskog podneska Sudu.²⁸ Sud je utvrdio da je „postalo izlišno utvrđivati da li je granica na geografskoj karti zaista u stvarnosti odgovarala liniji vododelnice”, te da je Tajland prihvatio mapu dostavljenu kao pomenuti Aneks I.²⁹ Čak i ukoliko bi takav zaključak bio doveden u sumnju, Sud je smatrao da se mora imati u vidu da su se Francuska i Kambodža tokom pedeset godina oslanjale na njegov pristanak i da je Tajland uživao u istom periodu sve koristi Ugovora od 1904. godine koje su mu pripale. Sud je dakle prihvatio kao jasan dokaz o teritorijalnom razgraničenju geografske karte iz Aneksa I. Sud ne samo da je prihvatio mapu, već je prihvatanje mape iz Aneksa I za posledicu imala i prihvatanje celokupnog ugovornog sporazuma.³⁰ Kako se u presudi navodi, ugovorne strane su u to vreme usvojile tumačenje sporazuma prema kojem je granica ucrtana na mapi imala jaču snagu od ostalih ugovornih odredbi i, kako nije bilo valjanog razloga za stav da su ugovornice pridale neku posebnu važnost liniji vododelnice kao takvoj, u poređenju sa prvenstvenom potrebom konačnog uređenja međusobnih granica, Sud je smatrao da i u odluci treba da koristi isto tumačenje:

Ugovori o granici, bilo da se odnose na sticanje ili gubitak dela teritorije ili na utvrđivanje sporne granice između država, predstavljaju izvor prava po sebi. Oni su posebna vrsta ugovora koja stvara objektivni teritorijalni režim koji važi *erga omnes*. Takav režim postoji i nezavisno od konkretnog ugovora o granici i nastaviće da postoji čak i kada sam ugovor prestane da se primenjuje. Razlog ovakvog tumačenja leži u potrebi za održavanjem stabilnosti granica.³¹

²⁸ I.C.J. Judgment, Temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand), 1962. Više o samom slučaju videti u: Marko Novaković i Mihajlo Vučić, „Osvrt na presudu i interpretaciju Međunarodnog suda pravde u slučaju manastira Prea Vihear”, *Međunarodni problemi*, vol. LXVI, br. 1–2, 2014, str. 51–70.

²⁹ *Ibid.*, str. 55.

³⁰ *Ibid.*

³¹ NEDOSTAJE SUDSKA ODLUKA

Razlozi za pridavanje značaja geografskoj karti iz Aneksa I su u konkretnom slučaju i objektivni i subjektivni. Objektivni razlog je potreba za pravnom sigurnošću, dok je subjektivni razlog činjenica da su se obe strane u sporu decenijama služile navedenom mapom i samim tim izrazile svoje pristanke.

Geografska karta je u ovom slučaju bila veoma snažan dokaz, ali razlozi za to nisu vezani za osobine mape kao kartografskog sredstva već je Sud presudio u korist granice ucrtane na karti iz Aneksa I na osnovu razloga koji se tiču odnosa stranaka u sporu prema toj karti. Sud je prihvatio kartu, a kao razlog za to nije istakao njenu preciznost i značaj kao dokaza uopšte, već kao izraza saglasnosti stranaka u sporu. Već sada možemo primetiti pravilo o prihvatanju geografske karte kao neposrednog dokaza samo kada je ona odraz volje države (država).

Spor oko granice

U slučaju spora oko granice između Burkine Faso i Malija od 1986. godine (slučaj „Spor oko granice”, *Frontier Dispute*), Međunarodni sud pravde je prilično detaljno elaborirao dokaznu vrednost geografske karte i istakao da je jedan od elemenata na osnovu kojih će se utvrđivati relevantnost geografske karte kao dokaza neutralnost izvora u odnosu na pitanje i strane u sporu.³² Ovo je svakako element koji se mora uzeti u obzir, jer geografska karta koju je izradila zainteresovana strana uvek u sebi nosi određenu dozu pristrasnosti. Sud je značajno minimizirao značaj mapa kao dokaza, istakavši da bez obzira da li je reč o razgraničavanju ili međunarodnom teritorijalnom sporu, geografske karte predstavljaju samo informaciju čiji značaj varira od slučaja do slučaja.³³ U izdvojenom mišljenju u slučaju Katar protiv Bahreina, sudija Kooijmans (Pieter Kooijmans) ponovio je stav o relativnom značaju geografske karte kao dokaza.³⁴ U ovom slučaju Sud je smatrao da geografskoj karti ne treba pridati veliki značaj, jer je u pitanju mapa koja nije fokusirana na predmet spora, tačnije na spornu teritoriju.³⁵ Možemo videti veliku sličnost u rezonovanju sa već pomenutom arbitražnom odlukom od 1933. godine u kojoj se ističe da geografske karte ne mogu da stvore vlast na teritoriji, tačnije ne mogu se samo na osnovu njih ustanoviti teritorijalna prava.³⁶

³² I.C.J. Judgment, *Frontier Dispute (Burkina Faso v Mali)*, 1986, Para 56.

³³ *Ibid.*, Para 54.

³⁴ *Separate Opinion Judge Kooijmans, Maritime Delimitation and Territorial Questions between Qatar and Bahrain (Qatar v. Bahrain)*, 2001, para. 68–71.

³⁵ I.C.J. *Ibid.*, para 85.

³⁶ *Arbitral Award rendered on 23 January 1933 by the Special Boundary Tribunal constituted by the Treaty of Arbitration between Guatemala and Honduras*, RIAA, Vol. II, p. 1325; I.C.J. Judgment, *Frontier Dispute (Burkina Faso v. Republic of Mali)*, Reports 1986, p. 582, para. 54.

Oprez Međunarodnog suda pravde se smanjio u poslednje vreme pre svega kao posledica razvoja tehnologije izrade geografskih karata, a samim tim i porasta njihove pouzdanosti – barem sa tehničke strane. Čak kada je geografska karta besprekorno tehnički izrađena, ako nije odraz volje država ona ne može imati veći pravni značaj od dokaza koji potkrepljuje nalaze do kojih je Sud već došao drugim sredstvima.³⁷ Shodno tom stavu, osim u slučajevima kada predstavljaju fizički izraz volje države, geografske karte ne mogu same po sebi biti posmatrane kao dokaz granice. Jedina vrednost koju imaju jeste kao potvrda.³⁸ Sud odstupa od onog što je istakao na početku, te elemente za koje je rekao da će biti od značaja za prihvatanje geografskih karata (neutralnost) potpuno stavlja u drugi plan, barem kada je reč o njihovoj upotrebi kao neposrednog dokaza.

Sud dalje navodi da geografske karte samostalno ne mogu da predstavljaju konstitutivni dokument, ali da u pojedinim slučajevima one takvu pravnu snagu mogu da dostignu, ne zbog kvaliteta kao kartografskog sredstva već zato što predstavljaju fizički izraz volje države ili država.³⁹ U konkretnom slučaju spora Burkinke Faso i Malija oko granice, mapa je bila pridodata zvaničnom dokumentu u vidu aneksa i činila je njegov integralni deo. Osim u ovom jasno definisanom slučaju, geografske karte su samo spoljašnji dokaz čija pouzdanost varira i koji može biti korišćen sa drugim posrednim dokazima kako bi se utvrdile ili stvorile činjenice.⁴⁰ Sud je istakao da je prilaganje geografske karte kao dela zvaničnog dokumenta u postupku pred Međunarodnim sudom pravde važan izuzetak u praksi tretiranja geografskih karata kao posrednih dokaza i da ono predstavlja najveći stepen oficijelnosti. Dokazna snaga direktno je povezana sa sudskim podneskom kao neposrednim izrazom volje države, budući da on predstavlja dokaz te volje. Navedeno tumačenje se može donekle povezati sa pojmom javne isprave u unutrašnjem pravu i njenim značajem u odnosu na privatne isprave. Ova izreka je suština odnosa Međunarodnog suda pravde prema geografskim kartama.

Pored već pomenute i veoma značajne izreke koja se tiče oficijelnosti geografskih karata, Međunarodni sud pravde se osvrće na pitanje neutralnosti kao jednog od elemenata neophodnog za davanje težine geografske karte kao dokaza. Sud ističe da je među uslovima koji utiču na težinu mape kao dokaza i neutralnost njenih izvora kada je u pitanju konkretan spor i prema strankama u sporu.⁴¹

---

³⁷ I.C.J. Judgment, Frontier Dispute (Burkina Faso v. Republic of Mali), op. cit., Para 56.

³⁸ Ibid.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Ibid.

Iako je u slučaju spora Burkin Faso i Malija oko granice ostao dosledan svojoj praksi kada je u pitanju (ne)uzimanje u obzir geografskih karata kao dokaza, Sud je dao značaj jednom elementu – tehničkoj izradi. Sud je istakao je da se mora uzeti u obzir značajan tehnološki napredak u oblasti kartografije od početka XX veka do danas.⁴² Oprezan pristup kada je reč o geografskim kartama kao dokazu, Sud svakako neće napustiti i praksa to jasno pokazuje. Tehnička ograničenja izrade geografske karte sve su manja i u budućnosti će svakako biti svedena na minimum. Samim tim, geografske karte će prilikom pažljivog proučavanja Suda imati jedan „ispit” manje na kome može „pasti” njihova vrednost, pa će se samim tim povećati značaj ostalih elemenata. Ipak, treba imati na umu da će ovo uticati samo na prihvatanje geografskih karata kao posrednog dokaza.

Slučaj ostrva Kasikili/Sedudu

Bocvana i Namibija su 29. maja 1996. godine zatražile od Međunarodnog suda pravde da na osnovu sporazuma koje su potpisale reši spor povodom granice oko ostrva Sedudu (u Namibiji poznato pod imenom Kasikili). Vlade dveju zemalja tražile su da Sud na osnovu Anglo-Nemačkog sporazuma potpisanog 1. jula 1890. godine i pravila i principa međunarodnog prava odredi granicu i pravni položaj ostrva.⁴³ U ovom slučaju, Sud je odredio sporan deo granice tako što je utvrdio da ona prati liniju najdublje vode severnog kanala reke Čobe oko Kasikili/Sedudu ostrva, ali je utvrdio i da ostrvo pripada Bocvani.⁴⁴ Sud je u ovom slučaju, koristio geografske karte kako bi utvrdio nekadašnju granicu i utvrdio da je na osnovu tih mapa, granica do tada bila postavljena u južnom kanalu reke Čobe.⁴⁵

U pogledu dokazne vrednosti geografskih karata, Sud se pozvao na slučaj „Spor oko granice”, tačnije na deo paragrafa 54 presude koji geografske karte karakteriše kao „informaciju čija vrednost varira od slučaja do slučaja”.⁴⁶ Sud nadalje ističe da su u konkretnom slučaju „stranke uglavnom ignorisale geografske karte, bez obzira da li su ih smatrale tačnim ili netačnim”.⁴⁷ Sud je u konkretnom slučaju u potpunosti

---

⁴² Victor Prescott and Gillian D. Triggs, *International Frontiers and Boundaries: Law, Politics and Geography*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden and Boston, 2008, p. 200.

⁴³ General List No. 98, International Court of Justice, Special Agreement Between the Government of the Republic of Botswana and the Government of the Republic of Namibia to Submit to the International Court of Justice, The Dispute Existing Between the Two States Concerning the Boundary Around Kasikili/Sedudu Island and the Legal Status of the Island Jointly Notified to the Court on 29 May 1996.

⁴⁴ I.C.J. Judgment, Kasikili/Sedudu Island (Botswana v Namibia), 1999, para 104.

⁴⁵ Ibid., para 62.

⁴⁶ Ibid., para 84.

⁴⁷ Ibid., para 85.

odbacio mape kao posredan ili neposredan dokaz, a čak je i istakao da mape ne mogu poslužiti ni kao potvrda zaključaka donetih drugim sredstvima.⁴⁸ Razlozi su pre svega činjenica da se ne može utvrditi da je bilo koja od ponuđenih mapi izraz volja stranaka, a potom i činjenica da su karte i drugi kartografski materijali nesigurni i nesaglasni.⁴⁹ Da razložimo pravilno ovo rezonovanje: Sud je mape kao dokaz odbacio zbog nepostojanja saglasnosti stranaka, a kao posredan dokaz odnosno kao dodatnu potvrdu presude Sud ih je odbacio zbog njihove nesigurnosti i nesaglasnosti.

U slučaju spora oko ostrva Kasikili/Sedudu, geografske karte su patile od onih nedostataka koji su karakteristični i za druge dokaze – nedostatak sigurnosti i doslednosti, pa je njihovo odbacivanje kao posrednog dokaza jasna i jedina moguća konsekvencija. Međunarodni sud pravde je u ovom slučaju istakao da geografske karte prevashodni i najveći značaj imaju kao izraz volje države, nezavisno od njihovih osobina kao kartografskog materijala *per se*, jer implicira spremnost da prihvati karte ili ih barem prihvati u meri u kojoj je to moguće, kada bi one bile izraz volje stranaka.⁵⁰

Slučaj Pedra Branka

Pitanje relevantnosti mape se pojavio i u sporu Malezije i Singapura oko suvereniteta nad ostrvima Pedra Branca/Pulau Batu Puteh, Midl Rok i Saut Ledž (slučaj Pedra Branka).⁵¹ Kao i u prethodno opisanom slučaju, geografske karte su obilato korišćene kao dokaz i strane u sporu uputile su Međunarodni sud pravde na analizu skoro 100 karata.⁵² Sud je u odluci naveo definiciju Pogranične komisije Eritreje i Etiopije prema kojoj geografska karta predstavlja izraz geografske činjenice, pogotovo kada je sačinjena ugrožena država, čak i onda kada je karta protiv njenih interesa.⁵³

---

⁴⁸ Ibid., para 87.

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ International Court Of Justice Special Agreement For Submission To The International Court Of Justice Of The Dispute Between Malaysia And Singapore Concerning Sovereignty Over Pedra Branca/Pulau Batu Puteh, Middle Rocks And South Ledge jointly notified to the Court on 24 July 2003.

⁵² I.C.J. Judgment Pedra Branca/Pulau Batu Puteh, Middle Rocks and South Ledge (Malaysia/Singapore), Reports 2008, p. 95, para. 267.

⁵³ “(...) stands as a statement of geographical fact, especially when the State adversely affected has itself produced and disseminated it, even against its own interest.” Navedeno prema: “Decision regarding Delimitation of the Border between the State of Eritrea and the Federal Democratic Republic of Ethiopia”, 13 April 2002, p. 28, para. 3.28, u: Pedra Branca/Pulau Batu Puteh, Middle Rocks and South Ledge (Malaysia/Singapore), Judgment, I.C.J. Reports 2008, p. 95, para. 271.

Sud u ovom slučaju prihvata geografske karte kao posredan dokaz i navodi da Singapur nije do 1995. godine objavio mape koje uključuju ostrvo Pedra Branka u njegovu teritoriju. Navedeni propust je za Sud od mnogo manjeg značaja od činjenice da su Malaja i Malezije objavile geografske karte između 1962. i 1975. godine. Sud zaključuje da navedene karte imaju tendenciju da potvrde da je Malezija smatrala da Pedra Branka potpada pod suverenitet Singapura.⁵⁴ Ako pogledamo zaključnu konstataciju Suda lako možemo da vidimo da on geografske karte tretira u skladu sa dosadašnjom praksom. U situaciji u kojoj ne postoji saglasnost stranaka, Sud koristi mapu samo kao potvrdu već postojećih dokaza – i to onda kada ispunjava uslove poput kvaliteta izrade, fokusiranosti i objektivnosti. Sud kaže vrlo oprezno da navedene mape imaju veliki značaj, te da teže da potvrde da je sporna teritorija potpadala pod suverenitet Singapura. Dakle, geografske karte samo potvrđuju, i to vrlo oprezno, ono što je već utvrđeno, kao što je Sud naveo i u slučaju „Spor oko granice”, a ponovo je istaknuto da jedino kada je geografska karta izraz volje države može biti tretirana kao dokaz.⁵⁵ Postoji još jedna sličnost sa slučajem „Spor oko granice”. U oba slučaja, sudija Kooijmans je bio član veća, te je i ovde ponovio stav o geografskim kartama kao posrednom dokazu, a sada je otišao korak dalje istakavši da ako arbitar zna pravno relevantne činjenice kontradiktorne onima koje imaju kartografi, a „čiji su izvori informacija nepoznati”, ne može takvim geografskim kartama dati nikakvu težinu.⁵⁶

MAPE KAO NEPOSREDAN I POSREDAN DOKAZ

Kao što možemo videti iz prakse Međunarodnog suda pravde ukratko prikazane u ovom radu, jedini element koji geografskim kartama donosi snagu neposrednog dokaza nije ni na koji način povezan sa osobinama mape kao kartografskog sredstva, nego sa postojanjem saglasnosti države u pogledu geografske karte ili sa izrazom volje države koja je kartu sačinila.

Sud je istakao u slučaju hrama Prea Vihear da postaje nevažno da li geografska karta koju je razmatrao odgovara pravoj liniji vododelnice ili je odgovarala u periodu od 1904. do 1908. godine.⁵⁷ A razlog tome je ništa drugo do činjenice da su se oko te geografske karte stranke saglasile. Iz ove izreke jasno proizlazi da Sud ne ulazi u tačnost ili bilo koju drugu osobinu geografskih karata, poput kvaliteta izrade ili

---

⁵⁴ Ibid., para. 272.

⁵⁵ I.C.J. Judgment, Frontier Dispute (Burkina Faso v Mali), 1986, Para 56.

⁵⁶ Michael P. Scharf and Margaux Day, “The International Court of Justice’s Treatment of Circumstantial Evidence and Adverse Inferences”, op. cit., p. 134.

⁵⁷ I.C.J. Judgment, Temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand), 1962, p. 33.

objektivnosti, kako bi utvrdio da li se mapa može ili ne može koristiti kao dokaz. Sud sve te osobine geografske karte uzima u obzir, ali samo kao potvrdu prethodno utvrđenih činjenica, kao dodatni argument.

Iz navedenih razloga, saglasnost stranaka treba posebno posmatrati u odnosu na ostale osobine geografske karte. Svi ostali atributi – tehnička izrada, preciznost, doslednost, fokusiranost na predmet spora – predstavljaju elemente koji se tiču same mape kao kartografskog materijala i njih Sud razmatra ali im ne pridaje značaj, odnosno karta ne postaje neposredan dokaz čak i kada svi ovi elementi ili neki od njih postoje. Mapa koja ispunjava navedene elemente a nije odraz volje stranaka, u najboljem slučaju može da se koristi kao potvrda činjenice utvrđene drugim sredstvom – dakle kao posredan dokaz. Saglasnost stranaka nadjačava bilo koju drugu okolnost kada su geografske karte u pitanju, a to je potvrđeno ne samo u slučaju Prea Vihear već i u drugim slučajevima, poput slučaja teritorijalnog spora između Čada i Libije.⁵⁸

Sud pretežni značaj daje saglasnosti stranaka oko geografske karte kako bi doprineo pravnoj sigurnosti i da ne bi stvarao sporove oko onih elemenata oko kojih se same stranke ne spore. S druge strane, činjenica da dokaznu snagu geografske karte imaju samo kada oko njih postoji saglasnost stranaka, pokazuje u stvari da mape *per se* nemaju neposrednu dokaznu snagu u praksi Međunarodnog suda pravde.

Ako bi do kraja banalizovali irelevantnost elemenata koji određuju kvalitet geografske karte za prihvatanje kao dokaza, u praksi bi istu dokaznu vrednost kao precizno, objektivno i tehnički besprekorno izrađena mapa, nezavisno od sopstvene istinitosti i tačnosti, mogao bi imati i dečiji crtež koji prikazuje granicu na spornoj teritoriji – pod uslovom da se stranke oko njega slažu i da ga poštuju.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Iz navedene prakse Međunarodnog suda pravde možemo da zaključimo da Sud pristupa korišćenju geografskih karata na veoma oprezan način, što i sam ističe, ali takođe uočavamo i presudan značaj koji ima saglasnosti stranaka odnosno činjenica da li je karta odraz volje države/država.

Što se tiče dokazne snage, situacija je prilično jasna. Sud geografsku kartu prihvata kao neposredan dokaz samo ako je ona odraz volje stranaka. Tako je u slučaju Prea Vihar Sud prihvatio geografsku kartu nezavisno od odnosa činjeničnog stanja na terenu i sadržaja same karte. Neformalne karte, čak i onda kada su izrađene po najvišim standardima, mogu samo imati ulogu potvrde već utvrđene činjenice.

⁵⁸ I.C.J. Judgment, Territorial Dispute (Libya v. Chad) 1994., para. 45.

Veliki značaj Sud pridaje geografskim kartama koje su sastavile komisije, pogotovo posebne mešovite komisije kojima je dodeljen takav zadatak, poput one u slučaju „Određene granične teritorije” (*Certain Frontier Lands*).⁵⁹ Ovo je konsekvntno sa stavom Suda da prihvati mape onda kada se države istim mapama koriste i kada one predstavljaju odraz volje tih država, izraženim u slučajevima *Prea Vihear* ili „Teritorijalni spor između Libije i Čada”. Kako su članovi mešovitih komisija ovlašćeni predstavnici država, oni emituju volju države prilikom delimitacionog procesa te konačni proizvod rada takvih komisija predstavlja odraz volje država.

Međunarodni sud pravde u svojoj praksi geografske karte svrstava u dve kategorije u odnosu na njihovu dokaznu vrednost: one koje su proizvod volje država/države i one koje ne predstavljaju neposredan te volje. Ako su države saglasne oko karte, odnosno ako je ona odraz volje države, Sud će je koristiti kao neposredan dokaz. U suprotnom, Sud će u najboljem slučaju kartu koristiti kao potvrdu činjenica utvrđenih drugim sredstvima, pod uslovom ako ispunjava uslove poput objektivnosti, tehničke preciznosti i fokusiranosti.

BIBLIOGRAFIJA

- Application instituting proceedings filed in the registry of the court on 18 November 2010 Certain activities carried out by Nicaragua in the border area (Costa Rica v. Nicaragua).
- Application instituting proceedings filed in the registry of the court on 22 December 2011 construction of a road in Costa Rica along the San Juan river (Nicaragua v. Costa Rica).
- Arbitral Award rendered on 23 January 1933 by the Special Boundary Tribunal constituted by the Treaty of Arbitration between Guatemala and Honduras, RIAA, Vol. II
- Certain activities carried out by Nicaragua in the border area (Costa Rica v. Nicaragua) joinder of proceedings order of 17 April 2013.
- Certain Activities Carried Out by Nicaragua in the Border Area (Costa Rica v. Nicaragua), Provisional Measures, Order of 8 March 2011, I.C.J. Reports 2011 (I).
- “Costa Rica’s Constitution of 1949 with Amendments through 2011”, https://www.constituteproject.org/constitution/Costa_Rica_2011.pdf?lang=en.
- Construction of a road in Costa Rica along the San Juan River (Nicaragua v. Costa Rica) joinder of proceedings order of 17 April 2013.

---

⁵⁹ I.C.J. Judgment, *Sovereignty over Certain Frontier Land (Belgium/Netherlands)*, 1959.

- Decision regarding Delimitation of the Border between the State of Eritrea and the Federal Democratic Republic of Ethiopia, 13 April 2002.
- Dispute concerning construction of a road in Costa Rica along the San Juan river (Nicaragua v. Costa Rica) memorial of the republic of Nicaragua, Vol. 1, 19 December 2012.
- General List No. 98, International Court of Justice, Special Agreement Between the Government of the Republic of Botswana and the Government of the Republic of Namibia to Submit to the International Court of Justice the Dispute Existing Between the Two States Concerning the Boundary Around Kasikili/Sedudu Island and the Legal Status of the Island Jointly Notified to the Court on 29 May 1996.
- I.C.J. Judgment Maritime Delimitation and Territorial Questions between Qatar and Bahrain (Qatar v. Bahrain) 2001.
- I.C.J. Judgment Pedra Branca/Pulau Batu Puteh, Middle Rocks and South Ledge (Malaysia/Singapore).
- I.C.J. Judgment, Frontier Dispute (Burkina Faso v Mali), 1986.
- I.C.J. Judgment, Kasikili/Sedudu Island (Botswana v Namibia), 1999.
- I.C.J. Judgment, Temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand), 1962.
- International Court of Justice, Special Agreement for Submission to the International Court of Justice of the Dispute Between Malaysia and Singapore Concerning Sovereignty Over Pedra Branca/Pulau Batu Puteh, Middle Rocks and South Ledge jointly notified to the Court on 24 July 2003.
- Legal Status of the South-Eastern Territory of Greenland, Norway v Denmark, Order, (1932) PCIJ Series A/B no 48, ICGJ 297 (PCIJ 1932), 2 August 1932, Permanent Court of International Justice (historical) [PCIJ].
- North sea continental shelf cases (Denmark/Federal Republic of Germany; Federal Republic of Germany/Netherlands) order of 26 April 1968.
- Novaković, Marko i Vučić, Mihajlo, „Osvrt na presudu i interpretaciju Međunarodnog suda pravde u slučaju manastira Prea Vihar”, *Međunarodni problemi*, vol. LXVI, br. 1–2, 2014, str. 51–70.
- Prescott, Victor and Triggs, Gillian D., *International Frontiers and Boundaries: Law, Politics and Geography*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden and Boston, 2008.
- Reports Of International Arbitral Awards Recueil des Sentences Arbitrales, Island of Palmas case (Netherlands, USA), 4 April 1928, Vol. II.
- “Rules of Court (1978)”, www.icj-cij.org/documents/index.php?p1=4&p2=3&.
- Scharf, Michael and Day, Margaux, “The International Court of Justice’s Treatment of Circumstantial Evidence and Adverse Inferences”, *Chicago Journal of International Law*, Vol. 13, No. 1, 2012, pp. 123–151.

Separate Opinion of Judge Kooijmans, Maritime Delimitation and Territorial Questions between Qatar and Bahrain (Qatar v. Bahrain),

Separate opinion of Judge Trindade, Certain activities carried out by Nicaragua in the border area (Costa Rica v. Nicaragua) joinder of proceedings order of 17 April 2013.

South West Africa cases (Ethiopia v. Union Of South Africa; Liberia v. Union of South Africa) order of 20 May 1961.

Marko NOVAKOVIĆ

GEOGRAPHIC MAPS AS EVIDENCE IN PRACTICE OF THE INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE

ABSTRACT

The paper deals with the use of geographic maps as evidence in the practice of the International Court of Justice with a view to the latest cases in which the Court in its judgments elaborated maps as evidence: the case *Certain Activities carried out by Nicaragua in the Border Area* (Costa Rica v. Nicaragua) and *Construction of a Road in Costa Rica along the San Juan River* (Nicaragua v. Costa Rica). The analysis comprehends the evidentiary value of geographic maps throughout the International Court of Justice's jurisprudence and even in the case-law of its predecessors. The author emphasizes that the substantial element that affects whether a geographic map will be accepted as direct evidence before the International Court of Justice is the consent of the parties to the dispute, as well as the fact, that the map stands as an expression of the will of the state. The author concludes that the map properties—such as details, quality and consistency—have no impact on the acceptance of the map as direct evidence, but only on whether the geographic map is to be accepted as an indirect proof.

Key words: geographic maps, International Court of Justice, agreement, evidence, evidentiary value, borders, Nicaragua, Costa Rica, Burkina Faso, Mali.

PRIMENA KONCEPTA MEKE MOĆI U RUSKOJ SPOLJNOJ POLITICI U 21. VEKU

APSTRAKT

Rad analizira primenu koncepta meke moći u savremenim međunarodnim odnosima na primeru sprovođenja spoljne politike Ruske Federacije na početku XXI veka. Autor polazi od pretpostavke da Vlada u Moskvi koristi širok spektar instrumenata meke moći i to dokazuje na studiji slučaja kombinovane upotrebe tvrde i meke moći tokom angažovanja u Siriji. Analiza obuhvata i aktuelno rusko spoljnopolitičko delovanje na primeru Srbije i naglašava da Ruska Federacija ne uočava u dovoljnoj meri pogodnost naše zemlje za uvećanje uticaja posredstvom sofisticirane upotrebe meke moći. Autor zaključuje da Ruska Federacija do sada nije u sprovođenju spoljne politike koristila pun potencijal sopstvenih izvora meke moći, već se može reći da upotreba meke moći nije sofisticirana i optimalna – osim u medijskoj sferi.

Ključne reči: meka moć, spoljna politika, međunarodni odnosi, Rusija, Sirija, Srbija.

KONCEPT MEKE MOĆI U MEĐUNARODNIM ODNOSIMA

Meka moć je u savremenom politikološkom diskursu jedan od najčešće korišćenih koncepata i njegova upotreba je postala ustaljena u naučnoj i stručnoj javnosti. Mada je koncept meke moći definisan pre više od dve decenije, i dalje postoje određene nedoumice oko toga šta meka moć zapravo predstavlja i na koji način deluje u međunarodnim odnosima. Neupitno je da živimo u vremenu ponovnog uspostavljanja multipolarnog poretka sveta, a zapaženu ulogu u rekonstrukciji međunarodnih odnosa ima Ruska Federacija. Iako se suočila sa krahom koji se ogledao u raspadu SSSR-a i krizi tokom devedesetih godina prošlog veka, Rusija XXI veka započela je proces obnove nekadašnje uloge u svetskoj politici.

---

¹ Autor je student završne godine Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu. Rad je sačinjen u okviru treće generacije Programa volontiranja IMPP, sprovedenog novembra 2015. godine. E-mail: dejan-tadic@live.com.

Rusija je relativno kasno počela da otkriva ideju meke moći i da je koristi kao deo strateškog ostvarivanja spoljnopolitičkih ciljeva. Upravo zbog ove docnje, vlada u Moskvi nije uspjela da privuče ka sebi pojedine države koje su bile u sastavu nekadašnjeg SSSR-a i Varšavskog pakta, čime je dozvolila širenje i jačanje NATO-a u strateški važnom okruženju. Dolaskom Vladimira Putina (Владимир Владимирович Путин) na vlast, Rusija počinje da koristi instrumente meke moći u većem obimu. Zbog toga ćemo u narednim poglavljima nastojati da ponudimo klasifikaciju instrumenata meke moći Ruske Federacije i objasnimo na koji način Rusija kombinuje dejstvo tvrde i meke moći tokom intervencije u Siriji. Takođe, iznećemo analizu slučaja Srbije kao kontekstualno pogodne sredine za dejstvo ruske meke moći. Osnovna pretpostavka koju želimo da dokažemo je stav da Ruska Federacija koristi širok spektar instrumenata meke moći u svrhu ostvarivanja spoljnopolitičkih ciljeva na početku XXI veka, ali ne uspeva da dosegne njihov optimalan potencijal.

Meka moć se kao koncept prvi put konstituiše u monumentalnom delu Džozefa S. Naja (Joseph S. Nye) *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*, objavljenom 1990. godine. Za Naja meka moć predstavlja „moć da se dobije ono što se želi zahvaljujući privlačnosti, a ne prinudi ili plaćanju”.² Sposobnost neke zemlje da koristi meku moć počiva na tri izvora: 1) kulturi; 2) političkim vrednostima (u zemlji i inostranstvu) i 3) spoljnoj politici (koja mora biti legitimna i moralna u očima drugih). Meka moć ne mora izričito da potiče iz tri pomenuta izvora, već može da proistekne iz vojne ili ekonomske moći.³ Primarni ciljevi koji neka država nastoji da ostvari posredstvom meke moći su privlačenje ili ubeđivanje. Privlačenje može biti: direktno i indirektno. U direktnom modelu praktikovanja meke moći privlačenjem se deluje na elite koje treba da donesu odluku sa pozitivnim ishodom. Kod indirektnog modela, resursi deluju na javno mnjenje koje treba da utiče na odluke elite; odlučujući činilac kod ovog modela je povoljnost, odnosno nepovoljnost okruženja u kojem se deluje. Postizanje željenog ishoda zavisi od konteksta u kojem se deluje, osobina objekta na kojeg se deluje i kvaliteta strategije.⁴

U skladu sa potrebama ovog istraživanja, instrumente meke moći definišemo kao materijalne i nematerijalne fenomene koji ishode iz izvora meke moći sa sposobnošću privlačenja i ubeđivanja. Efikasnost meke moći shvatamo kao stepen uspešnosti instrumenata meke moći u cilju privlačenja i ubeđivanja. Uspešnost se

² Joseph Nye, *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*, Basic Books, New York, 1990, p. 74, citirano prema: Miša Đurković, „Rusija i otkrivanje meke moći”, *Nacionalni interes*, god. IV, br. 4, 2008, str. 29.

³ Džozef Naj, *Budućnost moći*, Arhipelag, Beograd, 2012, str. 111–112.

⁴ Ibid., str. 123, 129.

ogleda u nametanju i sprovođenju političke agende koja je u skladu nacionalnim interesima države emitera meke moći, u našem slučaju Rusije. Za potrebe ovog rada, osvrnućemo se i na koncept pametne moći, koju Naj shvata kao spoj „tvrde moći prisile i isplate, s jedne strane, i meke moći ubeđivanja i privlačenja, s druge”.⁵ Pametna moć zapravo predstavlja sposobnost kombinatorike tvrde i meke moći zarad ostvarenja delotvornih strategija u kontekstualno različitom okruženju.⁶

INSTRUMENTI MEKE MOĆI

U naučnoj literaturi na engleskom jeziku se za imenovanje instrumenata meke moći koristi izraz *tools of soft power*, odnosno u doslovnom prevodu na srpski jezik – *alatke meke moći*. Sam pojam alatke semantički shvaćeno označava oruđe, tj. alatku, i najviše asocira na nešto što je nesofisticirano i tehnološki neusavršeno. Zbog same prirode meke moći u srpskom jeziku je prikladnije koristiti izraz *instrumenti meke moći*, pošto reč instrument preciznije označava tvorevinu koja poseduje visok stepen sofisticiranosti. Polazeći od navedene definicije, u ovom odeljku ćemo se posvetiti klasifikaciji instrumenata meke moći. Prvo ćemo prikazati instrumente koji se generišu iz ruske kulture, zatim one koji ishode iz političkih vrednosti i na kraju one koji se zasnivaju na legitimnoj i moralnoj spoljnoj politici.

Kultura

Kultura je ponekad zaista neuhvatljiva pojmovno. Zbog toga ćemo da se poslužimo definicijom kulture koju je ponudio britanski antropolog Edvard Tejlor (Edward Taylor): „(k)ultura je složena celina koja obuhvata znanje, verovanje, umetnost, moral, pravo, običaje i sve druge sposobnosti i navike koje je čovek stekao kao član društva”.⁷ Iako stara više od jednog veka, ova definicija omogućava da za potrebe našeg istraživanja kulturu shvatimo niti previše usko, niti previše široko.

Ruska kultura je ostvarila nemerljiv doprinos obogaćivanju svetske kulturne baštine. Dovoljno je pomenuti prepoznatljivu rusku arhitekturu (npr. Hram sv. Vasilija Blaženog, Kremlj i Ermitaž samo su neki od primera), književnost (nezaobilazni Puškin, Dostojevski, Šolohov, Solženjicin i mnogi drugi), muziku

⁵ Ibid., str. 12.

⁶ Ibid., str. 13.

⁷ Ričard Hendler, „Kultura”, u: Adam Kuper i Džesika Kuper (urs), *Enciklopedija društvenih nauka*, Službeni glasnik, Beograd, 2009, str. 671.

(kompozitore Čajkovskog, Borodina, Stravinskog, Šostakoviča), balet i ostale materijalne i nematerijalne ekspresije kreativnosti ljudskog duha.

Uprkos bogatstvu sadržaja ruske elitne kulture, SSSR je izgubio Hladni rat delimično i zbog toga što nije shvaćen značaj popularne kulture kao sredstva promocije i širenja ideologije. Uviđajući značaj sredstava propagande, Rusija pod Putinom počinje da ulaže napore u promociju nacionalne kulture i nauke preko 87 kulturnih centara širom sveta.⁸ Kulturni centri deluju preko Fonda Rossotrudničestvo, osnovanog septembra 2008. godine ukazom prethodnog predsednika Ruske Federacije Dmitrija Medvedeva (Дмитрий Анатольевич Медведев).⁹ Međutim, Rusija i dalje nema raznolik sadržaj popularne kulture koji bi mogla da ponudi, uz pretpostavku da oni budu prihvaćeni od strane konzumenata u svetu, pa tako ne postoje ozbiljni konkurenti popularnoj kulturi Zapada. Promovisanje ruske kulture se uglavnom svodi na promociju visoke, elitne kulture kojoj je uskraćen pristup širem javnom mnjenju.

Visoko obrazovanje studenata iz inostranstva predstavlja pogodan instrument za širenje meke moći. Na Šangajskoj listi koja rangira 500 najkvalitetnijih univerziteta u svetu nalaze se dva univerziteta iz Ruske Federacije: Moskovski državni univerzitet Lomonosov rangiran na 86. mestu i Državni univerzitet u Sankt Peterburgu, koji se nalazi između tristotog i četiristotog mesta.¹⁰ Broj stranih studenata u Rusiji je zanemarljiv u odnosu na broj inostranih studenata u SAD-u, gde se prosečno godišnje obrazuje više od 800.000 stranih studenata.¹¹ Ruska politička elita želi na ovaj način da obrazuje mlade lidere koji će biti naklonjeni Moskvi.¹² Ruska Federacija na svojim univerzitetima ugošćava samo oko 15.000 studenata, sa željom da ovaj broj podigne na 20.000. Da bi se obrazovanje iskoristilo kao efikasan instrument meke moći, ovaj broj mora da se poveća nekoliko puta, pogotovo za studente društvenih i humanističkih nauka, jer su uglavnom oni budući potencijalni politički lideri matičnih zemalja.

Ruska pravoslavna crkva predstavlja jedan od temelja ruskog nacionalnog identiteta. Koncept ruskog sveta (*Русский мир*) predstavlja ekspanzivnu i

⁸ Miša Đurković, „Rusija i otkrivanje meke moći”, op. cit., str. 34–36.

⁹ Pogledati više o Fondu Rossotrudničestvo na: rs.gov.ru/about, 15/11/2015.

¹⁰ Videti više u: “Academic Ranking of World Universities 2015”, www.shanghairanking.com/ARWU2015.html, 15/11/2015.

¹¹ Broj inostranih studenata u SAD za 2013–2014. školsku godinu dostupan je na: www.iie.org/Services/Project-Atlas/United-States/International-Students-In-US, 20/12/2015.

¹² Anna Dolgov, “Russia Wants to Take More Foreign Students to Build ‘Pro-Moscow Elites’”, *The Moscow Times*, 24 April 2015, www.themoscowtimes.com/news/article/russia-wants-to-take-more-foreign-students-to-build-pro-moscow-elites/519679.html, 25/12/2015.

mesijansku spoljnu politiku saglasnu nacionalnim interesima Ruske Federacije i željama Ruske pravoslavne crkve.¹³ Ovaj koncept ima korene u vizantijskom nasleđu simfonijskog odnosa između svetovne i duhovne vlasti. Predsednik Putin je više puta izrekao kritiku na račun „moralne krize Zapada” – koja je nastala zbog napuštanja hrišćanskih vrednosti – i izrazio spremnost Rusije u odupiranju dehristijanizaciji i zaštiti hrišćanstva u zemlji i inostranstvu.¹⁴

Grupe bliske izvršnoj vlasti upotrebljavaju sekularno shvaćen koncept ruskog sveta radi jačanja stabilnosti države, obnove statusa svetske sile i uvećanja uticaja u susednim državama. Ruska vlast u ostvarenju ovih ciljeva vidi Rusku pravoslavnu crkvu kao strateškog partnera. Ipak, za Rusku pravoslavnu crkvu „ruski svet” predstavlja, pre svega, religijski koncept kojim želi da se uspešno okonča proces „Drugog krštenja Rusije”, ali i da se proširi i učvrsti položaj Moskovske patrijaršije, prvenstveno u Belorusiji i Ukrajini.¹⁵

Diplomatska aktivnost Ruske pravoslavne crkve je intenzivnija od 2003. godine i dolaska mitropolita volokolamski Ilariona (Иларион Алфеев) na mesto glavnog predstavnika Moskovske patrijaršije u institucijama Evropske unije i pri međunarodnim organizacijama. Od stupanja na dužnost rukovodioca ruske crkvene diplomatije, mitropolit Ilarion je veštım diplomatskim manevrima ostvario zadivljujuće veliki broj kontakata sa pomesnim pravoslavnim crkvama, drugim hrišćanskim denominacijama, ali i sa zvaničnicima drugih država i međunarodnih organizacija. U poslednje vreme je uočljiva intenzivna diplomatska aktivnost ruske crkvene diplomatije u sklopu priprema predstojećeg sabora svih pravoslavnih crkava, koji treba da se održi u junu 2016. godine na grčkom ostrvu Krit. Prvobitno određeno mesto održavanja sabora je bio Istanbul. Obaranjem ruskog frontovskog bombardera Su-24 od strane turske avijacije i zaoštavanjem rusko-turskih odnosa održavanje svepravoslavnog sabora je premešteno na insistiranje Ruske pravoslavne crkve.¹⁶

Ruski mediji su ojačali međunarodni uticaj tokom protekle decenije. Osnivanjem medijske kuće *Rusija danas* (*Russia Today* – RT) u decembru 2005. godine vlada u Moskvi nastoji da parira vodećim svetskim informativnim mrežama, kao što su na primer *CNN* ili *BBC*. Medijska kuća *Rusija danas* (u daljem tekstu:

---

¹³ Nicolai N. Petro, “Russia’s Orthodox Soft Power”, Carnegie Council for Ethics in International Affairs, www.carnegiecouncil.org/en_US/publications/articles_papers_reports/727/_view/lang=en_US, 15/11/2015.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ovaj događaj ima veliku važnost za čitav pravoslavni i hrišćanski svet. Poslednji sabor koji ima karakter vaseljenskog održan je 787. godine u Nikeji (prim. aut).

RT) želi da globalnoj javnosti predstavi ruski pogled na dešavanja u svetu. Tokom decenije emitovanja programa, RT je uspela da interaktivnim sadržajima privuče milione gledalaca i da distribuciju medijskih i informativnih sadržaja osloni na društvene mreže i Internet. Prva televizijska mreža po broju pregleda priloga na *YouTube* je upravo RT: tri milijarde pregleda i tri miliona redovnih gledalaca. Program se emituje preko tri globalna informativna kanala na engleskom, španskom i arapskom jeziku.¹⁷

Sputnjik predstavlja još jedan medijski instrument meke moći Rusije. Osnovan je 2014. godine sa ciljem da pokaže put ka multipolarnom svetu koji će poštovati nacionalni interes, kulturu, istoriju i tradiciju svake zemlje.¹⁸ Premda je ovaj projekat još u fazi razvoja kao alternativni izvor radijskog programa, njegovi sadržaji su dostupni i na jezicima koji se koriste na postsovjetskom prostoru, kineskom, finskom, hindu, turskom, španskom, srpskom i dr. Pored informativnog programa, *Sputnjik* pruža infografike kojima želi da pojača dejstvo zvanične ruske propagande u „medijskom Hladnom ratu”.¹⁹

Zapadni mediji su priznali da gube bitku sa ruskim medijima u *Public Relations* ratu.²⁰ Ruski mediji, na čelu sa RT, su interaktivnim sadržajima i inovativnim konceptima emisija uspeli da pridobiju značajnu pažnju gledalaca iz zapadnih zemalja. Simbolički akt ruskih medija u pokušaju pobede nad Zapadom se može uočiti u prelasku na RT čuvenog televizijskog voditelja Larija Kinga (Larry King), gde zvezda američkog televizijskog novinarstva ima dve emisije: *Larry King Now* i *Politicking with Larry King*. Panična reakcija britanskog BBC-a na preotimanje medijskog prostora od strane Rusije se, između ostalog, ogledala u intervjuu koji je King dao za emisiju *Newsnight*. Na sugestivno pitanje britanskog novinara Evana Dejvisa (Evan Davis) da li mu RT nameće agendu ili cenzuriše materijal, King je odgovorio odrečno.²¹

Političke vrednosti

Nakon „najveće geopolitičke katastrofe XX veka” (Putinove reči za raspad SSSR-a – prim. aut), a naročito od 2000. godine kada Putin dolazi na mesto

¹⁷ Više o medijskoj mreži *Russia Today* na: rt.com/about-us/, 20/11/2015.

¹⁸ Pogledati više o *Sputnjiku* na: <http://sputniknews.com/docs/about/index.html>, 20/11/2015.

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ “The Observer: Россия и Путин побеждают в пиар-войне”, <http://ria.ru/world/20151113/1319642303.html>, 20/11/2015.

²¹ Pogledati ceo intervju sa Larijem Kingom na: <https://www.youtube.com/watch?v=wc-DdGXElEg>, 20/11/2015.

predsednika Ruske Federacije, na delu je vešta kombinatorika implementacije elemenata sovjetskog i imperijalnog nasleđa u političku strukturu savremene Rusije. Veštini političkim inženjeringom ugrađene su sledeće vrednosti i načela u idejni korpus savremenih ruskih političkih nazora: patriotizam, jaka centralna vlast, suverena demokratija, vojna samostalnost, snažna nacionalna ekonomija, poboljšanje ekonomskog blagostanja za sve građane, tradicionalizam, kvalitetno patriotsko obrazovanje i zaštita nacionalnog interesa u spoljnoj politici. Idejni koreni teorije i prakse putinizma potiču od intelektualnih autoriteta poput filozofa Ivana Pjina (Иван Александрович Ильин), istoričara Vasilija Ključevskog (Василий Осипович Ключевский) i književnika Aleksandra Solženjicina (Александр Исаевич Солженицын).²²

Vladimir Putin je više puta u javnim nastupima izrazio stav da se Zapad nalazi u moralnoj krizi, koja se prvenstveno ogleda u prenatlaženom individualizmu i otklonu od tradicionalnih vrednosti hrišćanstva u korist uspostavljanja ultraliberalnih praksi koje se utemeljene u pozitivnom pravu nekih evropskih i američkih nacija – poput promovisanja prava LGBT, legalizacije istopolnih brakova, omogućavanja istopolnim partnerima da usvajaju decu, eutanazije, genetičkog inženjeringa, nedostatka privrženosti prema političkoj zajednici. Na osnovu zastupanja tradicionalnih političkih vrednosti savremene Rusije ostvarena je saradnja sa liderima koji zastupaju konzervativne stavove u Evropi: Silviom Berlusconiem (nekadašnjim premijerom Italije), Viktorom Orbanom (sadašnjim premijerom Mađarske), Robertom Ficom (trenutnim predsednikom Vlade Slovačke Republike) i Milošem Zemanom (nekadašnjim premijerom, a sadašnjim predsednikom Češke Republike).²³

Putinovi politički saveznici na prostoru Evropske unije su uglavnom pokreti i političke stranke desne orijentacije, kao na primer Partija za nezavisnost Ujedinjenog Kraljevstva (UKIP) koju predvodi Najdžel Faraž (Nigel Farage), Britanska nacionalna partija, Nacionalni front Marin Lepen, Fides mađarskog premijera Viktora Orbana i Slobodarska partija Austrije Hajnc-Kristijana Štrahea (Heinz-Christian Strache). Kompatibilne vrednosti evropske desnice i Putinove Rusije su evroskepticizam, protivljenje NATO-u, hrišćanski tradicionalizam, suverenizam, odupiranje procesima demontaže suverenosti nacionalnih država i težnja ka uklanjanju dominacije SAD-a nad Evropom.²⁴

²² Slobodan Antić, „Putinizam: ideja patriotske elite”, *Nacionalni interes*, vol. 5, br. 1–2, 2009, str. 331–337.

²³ Miša Đurković, *Iluzija Evropske unije*, Catena Mundi i Institut za evropske studije, Beograd, 2015, str. 80.

²⁴ *Ibid.*, str. 89–90.

Najznačajniji politički instrument meke moći ruske politike je sama ličnost Vladimira Vladimiroviča Putina. Nekadašnji agent sovjetske kontraobaveštajne službe je politički uspon počeo devedesetih godina minulog veka. Od početnih političkih funkcija u gradskoj upravi Sankt Peterburga preko funkcije direktora Federalne službe bezbednosti, Putin je došao na mesto predsednika Ruske Federacije 2000. godine. Za relativno kratak vremenski period uspeo je da konsoliduje Rusiju na više načina: višestrukim povećanjem životnog standarda, ulaganjem u zdravstvo, prosvetu, nauku, odbranu, ali i vraćanjem nacionalnog ponosa i statusa svetske sile.²⁵ Neverbalno političko komuniciranje putem ispoljavanja Putinovih karakternih crta jedan je od uspešnih segmenata strategije izgradnje njegovog imidža: odlučnost, maniri, umeće u boričkim sportovima, upravljanje borbenom tehnikom i iskazivanje nadmoći nad političkim neprijateljima.

Spoljna politika

Nakon kraha SSSR-a i godina utonjenosti u sopstvenu beznadežnost, konsolidovana Rusija je uspeła da povrati nekadašnji značaj u međunarodnoj politici. Rusija nema težnju za globalnom prevlašću zvanične ideologije, kao što je SSSR želeo da ostvari globalnu hegemoniju socijalizma.

Unutar nove Konceptije spoljne politike Ruske Federacije od februara 2013. godine utemeljeno je osam osnovnih ciljeva ruske spoljne politike.²⁶ U skladu sa očuvanjem nacionalne bezbednosti, Rusija će nastojati da osigura značajnu ulogu u međunarodnim odnosima i bude jedan od najuticajnijih i najkompetitivnijih aktera multipolarnosti. Rusija će nastojati da ostvari pogodne spoljne uslove za siguran i dinamičan rast privrede i razvoj tehnologije, aktivno će promovisati međunarodni mir i bezbednost, ravnopravnu saradnju između nacija, uz poštovanje međunarodnog prava i Povelje Ujedinjenih nacija. Takođe, ruska vlada će se zalagati za ostvarenje dobrosusedskih odnosa, prevazilaženje i prevenciju tenzija i sukoba i uložiti napor u osnaživanje bilateralnih i multilateralnih odnosa i partnerstava. Konceptija spoljne politike predviđa i zalaganje Rusije za sveobuhvatnu zaštitu prava i legitimnih interesa ruskih građana i dijaspor, unapređenje značaja ruskog jezika i razvoj odnosa sa svojom dijaspomom.

Interesna sfera od najvišeg spoljnopolitičkog značaja za Rusku Federaciju predstavlja prostor bliskog inostranstva (*ближнее зарубежье*), odnosno post-

²⁵ Slobodan Antić, „Putinizam: ideja patriotske elite”, op. cit., str. 335.

²⁶ Koncept ruske spoljne politike opširnije pogledati u: “Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation”, The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, 12 February 2013, http://archive.mid.ru/brp_4.nsf/0/76389FEC168189ED44257B2E0039B16D, 28/11/2015.

sovjetskog prostora. Ovaj geografski areal nema samo politički i ekonomski značaj, nego i bezbednosni. Ruska Federacija ne sme da dopusti da u ovom prostoru NATO ojača uticaj. Iako je Rusija nemoćno gledala kako Litvanija, Letonija i Estonija pristupaju Severnoatlantskom savezu, uspela je da spreči njegovo dalje širenje osnivanjem Organizacije ugovora o kolektivnoj bezbednosti (*Организация Договора о коллективной безопасности* – ОДКБ). Privlačenjem Belorusije, Kazahstana, Jermenije, Kirgistana i Tadžikistana u članstvo ove regionalne bezbednosne organizacije, Rusija je uspela da se delimično odupre tzv. strategiji anakonde. Rusija je član i Šangajske organizacije za saradnju koja okuplja zemlje sa teritorijom veličine tri petine Evroazije sa ciljem, između ostalog, očuvanja i unapređenja kolektivne bezbednosti.²⁷ Ruskoj Federaciji članstvo u ovim dvema organizacijama služi kao zaštita od daljeg širenja NATO-a u strateški važnom prostoru Srednje Azije i Kavkaza. Meka moć ovih organizacija zasniva se na privlačenju država koje se protive dominaciji SAD-a i intervencionizmu zemalja NATO-a.²⁸

Verovatno najefikasniji instrument meke moći u ruskoj spoljnoj politici je strateško opredeljenje i naponi ka ponovnom uspostavljanju multipolarnog poretka sveta. Rusija je u poslednjoj deceniji XX veka zbog dubokih unutrašnjih kriza mogla samo nemo da posmatra ostvarenje globalne dominacije SAD-a i širenje NATO-a. Nakon prve predsedničke inauguracije Putina, stvari počinju postepeno da se menjaju. Jedan od najvažnijih segmenata Putinove strategije je vraćanje multipolarnog svetskog poretka. Rusija operativno dejstvuje ka ostvarenju ovog cilja kroz strateška partnerstva sa zemljama BRIKS-a, G–8 i G–20, ali i kroz delovanje u organima Ujedinjenih nacija.

Sa konsolidacijom Rusije na unutrašnjem planu, Putin počinje da sve otvorenije ispoljava težnje za vraćanjem značaja Ruske Federacije u globalnoj politici. Kao osnovne pretnje međunarodnoj bezbednosti, Vladimir Putin je naveo sledeće: stvaranje unipolarnog svetskog poretka, nametanje sopstvenog političkog i privrednog sistema drugim političkim zajednicama, kršenje Povelje Ujedinjenih nacija i normi međunarodnog prava.²⁹ Putin je otvoreno izazvao SAD i njihovu težnju ka uspostavljanju globalne hegemonije, instrumentalno korišćenje demokratije i ljudskih prava za uspostavljanje kompatibilnih političkih elita – bilo putem vojnih intervencija ili tehnikom „obojenih revolucija”, kršenjem međunarodnog prava –

²⁷ Pogledati više o Šangajskoj organizaciji za saradnju na: www.sectsc.org/EN123/brief.asp, 22/11/2015.

²⁸ Pogledati više o delatnosti Organizacije ugovora o kolektivnoj bezbednosti na: www.odkb-csto.org/structure/, 22/11/2015.

²⁹ Sava Živanov, „Spoljna politika savremene Rusije”, *Nacionalni interes*, vol. 5, br. 1–2, 2009, str. 46.

kao što je bio slučaj 1999. godine tokom agresije na Saveznu Republiku Jugoslaviju. Upravo u protivljenju spoljnoj politici SAD-a, Rusija uspeva da privuče jedan broj država, pre svega onih koje su same osetile negativne efekte spoljne politike zemalja Zapada predvođenih SAD-om.

Uprkos početnom protivljenju globalnoj praksi SAD, do većeg stepena konfrontacije Ruske Federacije i SAD-a dolazi tokom izbijanja krize u Ukrajini. Nakon smene Viktora Janukoviča, na vlast dolazi nova vladajuća garnitura koja se zalaže za evroatlantske integracije Ukrajine. Rusija nakon ovih dešavanja pod svoj suverenitet vraća polustrvo Krim.³⁰ Rusija je ovim potezom obezbedila faktički uticaj nad važnim geostrateškim područjem i ojačala kontrolu nad crnomorskim basenom i matičnom lukom Crnomorske flote u Sevastopolju. Podržavajući pobunjenike na području Donjecka i Luganska, Rusija na ovaj način želi da pomenutim oblastima uveća pregovarački i ucenjivački potencijal tokom predstojećih pregovora o budućem političkom uređenju Ukrajine. Ruskoj Federaciji strateški ne odgovara pripajanje ovih oblasti u njen sastav, iako su lideri Donjecke i Luganske oblasti više puta izrazili ovu težnju. Najpovoljniji ishod za Rusiju je davanje prava i ovlašćenja ovim regionima putem kojih bi oni otežavali pristupanje Ukrajine u međunarodne organizacije, pre svega u NATO.

Za razumevanje sadašnjeg delovanja Rusije u međunarodnim odnosima, potrebno je obratiti pažnju na poslednju Strategiju nacionalne bezbednosti Ruske Federacije od 31. decembra 2015. godine. Kao osnovne pretnje po bezbednost Rusije navedene su „obojene revolucije” (njihovo podsticanje, slabljenje tradicionalnih vrednosti, korupcija) i biološko oružje. Ruske službe bezbednosti će posebno obratiti pažnju na radikalne društvene grupacije koje koriste nacionalističku retoriku i religijski ekstremizam, strane i međunarodne nevladine organizacije, kao i lica koja bi mogla da naruše teritorijalni integritet Ruske Federacije i destabilizuju političke procese. Pored širenja laboratorija za proizvodnju biološkog oružja u blizini Rusije, značajne pretnje po njenu nacionalnu bezbednost su širenje NATO-a, situacija u Ukrajini kao izvor nestabilnosti Evrope, ekonomska (ne)stabilnost i informaciono ratovanje. Rusija je iskazala spremnost za smanjenje nuklearnog arsenala, ali samo ako bi ono bilo praćeno sporazumima i multilateralnim pregovorima. I konačno, Rusija je spremna da upotrebi vojnu silu jedino u slučaju kada su ostala sredstva neuspešna u zaštiti nacionalnih interesa.³¹

³⁰ Krim je za vreme vladavine Nikite Hruščove pripojen Ukrajini, iako je do tada bio u sastavu Ruske Sovjetske Federalne Socijalističke Republike.

³¹ „Стратегия национальной безопасности Российской Федерации”, <http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/l8iXkR8XLAtxeilX7JK3XXy6Y0AsHD5v.pdf>, 25/02/2016.

Kao što smo ranije pomenuli, jedan od vidova sticanja meke moći je legitimna vojna intervencija. Intervencijom u Gruziji 2008. godine, Rusija je dokazala vojnu sposobnost i odlučnost da odbrani nacionalne interese. Vojnom intervencijom u Siriji, Rusija je počela da strateške ciljeve ostvaruje simbiozom meke i tvrde moći, čemu ćemo posvetiti naredno poglavlje.

DA LI JE RUSIJA STEKLA „PAMETNU” MOĆ U SIRIJI?

Višegodišnja borba Sirijske arapske armije protiv militantne opozicije oličene u Slobodnoj sirijskoj armiji i terorističkih grupacija iz redova Al Nusre (tesno povezane sa Al Kaidom) i Islamske države Iraka i Sirije (ISIL), dovodi do znatnog iscrpljivanja i ugrožavanja opstanka režima sirijskog predsednika Bašara al Asada – značajnog partnera i saveznika Moskve. Rusija je na poziv sirijskih vlasti uputila vazdušno-kosmičke snage i druge borbene efektivne kao pomoć legalnim sirijskim vojnim snagama u borbi sa islamističkim grupacijama.

U skladu sa strateškim naporima ka vraćanju statusa svetske sile, Ruska Federacija nastoji da osigura vojno prisustvo u regionima koji su predmet sučeljavanja interesa velikih sila. Jedan od najznačajnijih regiona te vrste je upravo Bliski istok. Ukoliko Rusija dopusti dolazak „umerene opozicije” na vlast u Siriji, veoma je verovatno da će izgubiti strateški važnu luku Tartus. „Umerena opozicija” za saveznika ima glavnog ruskog oponenta – SAD, koje će na svaki način uticati da Ruska Federacija izgubi pravo prisustva u Tartusu. Ruska Federacija i sama ima problem sa islamskim radikalizmom unutar svojih granica, ali i na prostoru bliskog inostranstva. Suzbijanjem terorističkih grupacija na teritoriji Sirije, Rusija može da umanjí mogućnosti sopstvene destabilizacije izazvane eskalacijom nasilja koje je motivisano violentnim interpretacijama Kurana. Neophodno je, takođe, dokazati tehnološku naprednost ruskih borbenih efektiva koji dejstvuju u Sirijskoj Arapskoj Republici. Ovo dokazivanje je neophodno zbog odvrćanja potencijalnih pretnji, ali i zbog sticanja boljeg položaja na međunarodnom tržištu naoružanja i borbenih sredstava.

Važan momenat koji se odigrao pre intervenisanja u Siriji je otvaranje najveće džamije u Moskvi za deset hiljada vernika, što je čini najvećom u Evropi. Predsednik Ruske Federacije je prisustvovao ceremoniji otvaranja time poslao poruku da Rusija nema ništa protiv islama kao religije, nego se protivi islamizmu i njime motivisanom terorizmu.³²

---

³² Julija Višnjevetskaia i Markijan Ostapčuk, „Islam u Rusiji između tolerancije i odbijanja”, *Deutsche Welle*, 23. septembar 2015, www.dw.com/sr/islam-u-rusiji-izme%C4%91u-tolerancije-i-odbijanja/a-18731699, 28/11/2015.

Legitimna i moralna spoljna politika jedan je od izvora meke moći. Terorističke grupacije su izazvale veliko negodovanje, protivljenje i strah u očima globalnog javnog mnjenja, naročito zbog brutalnosti egzekucija i sistematskog uništavanja svetske kulturne baštine. Otpočinjanjem vazdušne kampanje protiv Islamske države i ostalih terorističkih grupacija, ruski globalni mediji simultano počinju da putem sadržaja prenose vojne akcije i na taj način svedoče o odlučnosti u ostvarivanju ciljeva vojne intervencije i o tehnološkoj naprednosti oružanih snaga Ruske Federacije.³³

Određenu meru legitimnosti ruske intervencije u ratom zahvaćenoj Siriji je, između ostalih, implicitno priznala Rimokatolička crkva. Prvi susret poglavara Rimokatoličke crkve i Ruske pravoslavne crkve nakon Velike šizme rezultirao je potpisivanjem Havanske deklaracije.³⁴ U deklaraciji je iskazana zabrinutost za hrišćane Bliskog istoka, ali su takođe pohvaljeni naponi ka sprečavanju progona hrišćana na Bliskom istoku od strane terorističkih grupacija.³⁵

Rusija je u slučaju vojne intervencije u Siriji pokazala da je shvatila značaj kombinacije meke i tvrde moći u strateškom ostvarenju ciljeva. Vazdušnom intervencijom protiv terorističkih grupacija, spremnošću u očuvanju strateških partnera i saveznika, te upotrebom medija i javne diplomatije kao legitimizujućeg sredstva vojne intervencije, ruski stratezi su pokazali da počinju da shvataju neophodnost upotrebe meke i tvrde moći u spoljnoj politici. Ruska pametna moć je opredmećenje doživela u Siriji.

DEJSTVO RUSKE MEKE MOĆI U SRBIJI

Srbija predstavlja kontekstualno pogodno tle za dejstvo meke moći Ruske Federacije zbog pripadnosti Srba slovenskoj grupi naroda, iste pravoslavne hrišćanske vere, duboke istorijske veze između Srba i Rusa, zajedničkog nastupanja u pojedinim turbulentnim razdobljima savremene istorije, ruskog zastupanja interesa Srbije u međunarodnim organizacijama i široko rasprostranjenog rusofilstva u našem narodu. I u novom Konceptu spoljne politike Rusije, Balkan je okarakterisan kao područje od velike strateške važnosti. Usled sve veće konfrontacije Rusije i Zapada, emisija meke moći je u poslednje vreme usmerena na Srbiju više nego što je bio slučaj u ranijem periodu.

³³ Pogledati na primer prilog RT o lansiranju krstarećih raketa „Kalibar” sa ratnih brodova Kaspijske ratne flotile: “4 Russian warships launch 26 missiles against ISIS from Caspian Sea”, *RT*, 7 October 2015, <https://www.rt.com/news/317864-russian-warships-missiles-launch/>, 26/11/2015.

³⁴ Patrijarh moskovski i sve Rusije Kiril je od 1989. do 2009. vršio dužnost predsednika Odeljenja za spoljne crkvene poslove Ruske pravoslavne crkve.

³⁵ „Havanska deklaracija pape Franje i patrijarha Kirila”, www.nspm.rs/savremeni-svet/integralni-tekst-havanske-deklaracije-pape-franje-i-patrijarha-kirila.html, 26/02/2016.

Naklonost dela srpske populacije prema Rusiji ogleda se u brojnosti udruženja građana koja neguju i razvijaju kulturne, privredne i naučne odnose između srpskog i ruskog naroda. Na osnovu uvida u Registar udruženja Agencije za privredne registre došli smo do podatka da na prostoru Republike Srbije deluju 93 udruženja sa predznakom srpsko-ruskog prijateljstva.³⁶ Brojnost ovih udruženja pokazatelj je kontekstualne pogodnosti Srbije za dejstvo ruske meke moći. Moramo napomenuti da nemaju sva udruženja institucionalne kapacitete, niti veći uticaj koji bi se manifestovao nametanjem političke agende. Udruženja srpsko-ruskog prijateljstva u velikom broju predstavljaju ekspresije rusofilstva zasnovanog pretežno na emocijama koje su duboko ukorenjene u velikom delu srpske populacije. „Emotivni” rusofili smatraju da ruska spoljna politika i politika prema Srbiji *a priori* proizvodi pozitivne efekte. Nusprodukt ovog emotivnog i sentimentalnog odnosa koji u nekim slučajevima poprima odlike patetičnosti je nekritičko i neobjektivno sagledavanje savremene Rusije.³⁷

Spoljnopolitičke platforme sadržane u programima pojedinih političkih partija u Srbiji zahtevaju uspostavljanje tešnijih političkih i ekonomskih odnosa sa Ruskom Federacijom. U ovom radu se nećemo baviti svim političkim partijama i njihovom odnosu prema Ruskoj Federaciji. Spektar našeg istraživanja obuhvatiće samo partije koje se direktno zalažu za uspostavljanje bliskih veza sa Rusijom i za prekid procesa evrointegracija. Evroskeptične političke partije nacionalnog i konzervativnog svetonazora koje se zalažu za uspostavljanje sveobuhvatnih odnosa sa Rusijom nisu predstavljene u Narodnoj skupštini poput Demokratske stranke Srbije, Srpskog pokreta Dveri i Srpske radikalne stranke. Postoji daleko veći broj proruskih političkih partija u Srbiji, ali one nemaju institucionalne kapacitete za veći uticaj u političkom životu, niti mogućnosti za sticanje parlamentarnog statusa (ukoliko se ne priključe izbornim koalicijama).

Demokratska stranka Srbije i Srpski pokret Dveri započeli su koalicionu saradnju u međuzbornom periodu formiranjem Patriotskog bloka. U predizbornoj platformi, „Božićnom proglasu”, Demokratska stranka Srbije i Dveri ponudile su biračima čvršće povezivanje sa Rusijom u vidu razvijanja snažnijih političkih, ekonomskih i vojnih odnosa sa Ruskom Federacijom i zemljama ruskog bliskog inostranstva. U predizbornoj platformi postavljen je zahtev za izgrađivanjem tešnje saradnje sa Organizacijom ugovora o kolektivnoj bezbednosti, gde Srbija trenutno ima samo status posmatrača.³⁸ Ostaje nejasno na koji način bi se intenzivirala ova

³⁶ Registar udruženja Agencije za privredne registre: <http://pretraga2.apr.gov.rs/ObjedinjenePretrage/Search/Search>, 28/11/2015.

³⁷ Miša Đurković, „Savremena ruska spoljna politika i Srbija početkom XXI veka”, *Kultura polisa*, god. IX, 2012, br. 17, str. 3.

³⁸ „Božićni proglas Dveri, DSS i grupe patriotskih intelektualaca”, 8. januar 2015, www.dverisrpske.com/sr/nas-stav/6275-bozicni-proglas-2015.html, 28/11/2015.

saradnja, pošto Srbija kao zemlja posmatrač u ovoj organizaciji nema mogućnosti za veći stepen saradnje. Nameće nam se pitanje da li se Patriotski blok implicitno zalaže za članstvo Srbije u Organizaciji ugovora o kolektivnoj bezbednosti.

Političke partije sabrane oko Patriotskog bloka u poslednje vreme sve otvorenije ispoljavaju proruskiju orijentaciju. Politički vrh ove grupacije je nakon posete Sevastopolju i podrške upućene Ruskoj Federaciji povodom pripajanja poluostrva Krim u Ukrajini uvršćen na listu kriminalaca. Tokom posete Sevastopolju i Moskvi, ostvareni su kontakti sa Jedinštvom Rusijom, Putinovom političkom strankom i sa poslanicima Državne dume i Saveta Federacije.³⁹ Iako su ostvareni kontakti sa ruskim političarima, najverovatnije je da Rusija neće pružiti organizacionu i finansijsku podršku, pre svega zbog ruskog načela nemešanja u unutrašnje stvari Srbije. Članice Patriotskog bloka trenutno se nalaze u krizi izazvanoj rascjepima i podelama koje su nastale u skorije vreme. Demokratsku stranku Srbije napustili su nekadašnji visoki funkcioneri, među kojima je i Nenad Popović, čovek sa čvrstim političkim i ekonomskim vezama u Rusiji (osnovao sopstvenu političku stranku).

Srpska radikalna stranka je tokom kampanje za poslednje parlamentarne izbore komunicirala sa biračima putem slogana „I Kosovo i Rusija”. Tokom predizborne i međuisborne kampanje više puta je pominjano čvršće oslanjanje na Rusiju i okretanje leđa Zapadu, mada se u samom programu Srpske radikalne stranke Rusija uopšte ne pominje. Programska platforma govori samo o razvitku tradicionalno dobrih odnosa sa prijateljskim državama.⁴⁰ Radikali, međutim, imaju dobro izgrađene veze sa Institutom za slovenske studije iz Moskve i sa ruskim Fondom strateške kulture.⁴¹

Ako uzmemo u obzir nova istraživanja javnog mnjenja, navedene partije imaju mogućnost da steknu poslanike u budućem sastavu Narodne skupštine Republike Srbije. Uzimajući u obzir istraživanja objavljena u martu 2016. godine, Srpska radikalna stranka ima podršku 6% birača, dok koalicija Demokratske stranke Srbije i Dveri uživa poverenje 5,7% glasača.⁴² Istraživanja obavljena mesec dana ranije prikazuju gotovo identične rezultate – podrška SRS-u iznosi 6%, dok je DSS-u i

³⁹ „Единая Россия расширяет географию контактов с зарубежными партиями”, <http://er.ru/news/136252/>, 28/11/2015.

⁴⁰ „Politički program Srpske radikalne stranke”, www.srpskaradikalnastranka.org.rs/wp-content/uploads/2015/04/SRSprogram.pdf, 28/11/2015.

⁴¹ Miša Đurković, „Savremena ruska spoljna politika i Srbija početkom XXI veka”, op. cit., str. 13.

⁴² B. Cvejić, „Saša Radulović u porastu, pad SNS zanemarljiv”, *Danas*, 3. mart 2016, www.danas.rs/danasrs/politika/sasa_radulovic_u_porastu_pad_sns_zanemarljiv.56.html?news_id=316915, 04/03/2016.

Dverima poverenje ukazalo 5,6% ispitanika.⁴³ Uprkos sticanju parlamentarnog statusa, nije za očekivati da ove partije steknu moć uticaja na prihvatanje proruske agende u srpskom zakonodavnom telu. Nekoliko je razloga za ovu tvrdnju: većina partija u Srbiji je proevropskog opredeljenja; male su šanse da će proruske partije biti sabrane u parlamentarnu većinu – ove partije poseduju izuzetno nizak koalicioni potencijal; od 2000. godine naovamo u Srbiji su na vlasti političke elite koje se zalažu za pristupanje Srbije Evropskoj uniji. Jedino nagli pad podrške ulasku u Evropsku uniju može da pogoduje ovim partijama, pod pretpostavkom da vladajuće ostanu evroentuzijastične, odnosno da ne napuste delovanje prema nebrojeno puta ponavljanom sloganu „Evropa nema alternativu”.

Od značajnijih ruskih privrednih subjekata na teritoriji Srbije posluju: Gasprom (većinski vlasnik Naftne industrije Srbije), Lukoil (koji je privatizovao Beopetrol 2003. godine) i Sberbanka. Ove kompanije ne ulažu veća sredstva u cilju promovisanja matične zemlje. Problematično je njihovo oglašavanje na pojedinim medijima u Srbiji, jer koriste usluge oglašivača koji ne gaje simpatije prema Rusiji. Ostaje nejasno zašto ove kompanije pomažu uvećanju profita medijskih kuća koje sprovede antirusku uređivačku politiku.⁴⁴

Centar iz kojeg je u bliskoj prošlosti zračila najveća emisija ruske meke moći u Srbiji je Ruski dom. Ruski kulturni centar u Beogradu je uglavnom rezervisan za relativno uzak krug publike, a ne postoje naponi ka inovativnim sadržajima prijemčivim mlađoj publici.⁴⁵ Primat u dejstvu putem meke moći su danas preuzeli ruski mediji na srpskom jeziku.

Ruske organizacije su u određenom stepenu intenzivirale svoje delovanje u Srbiji. Ruski institut za strateška istraživanja (*Российский институт стратегических исследований – РИСИ*) je prva ruska „nevladina” organizacija u Srbiji. Iako se predstavlja u Srbiji kao nevladina organizacija, ovaj naučno-istraživački i analitički centar je osnovao Putin sa ciljem pružanja analitičke podrške predsedniku Rusije, Savetu Federacije, Državnoj dumi i Savetu bezbednosti Ruske Federacije. Aktivnost RISI je uglavnom svedeno na organizaciju konferencija, tribina, promovisanje izdavačke delatnosti, prevođenje ruskih analitičkih članaka na srpski jezik i ostvarenje kontakta sa proruskim orijentisanim ličnostima iz javnog života i nauke u Srbiji.⁴⁶

⁴³ B. Cvejić, „SNS pada podrška, SPS i opozicija skaču”, *Danas*, 3. februar 2016, www.danas.rs/danasrs/politika/_sns_pada_podrska_sps_i_opozicija_quoteskacuquot.56.html?news_id=315394, 04/03/2016.

⁴⁴ Miša Đurković, „Savremena ruska spoljna politika i Srbija početkom XXI veka”, op. cit., str. 18–19.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Pogledati više o aktivnostima Ruskog instituta za strateška istraživanja u Srbiji na: <http://risi.rs/>, 28/11/2015.

Ukoliko poredimo delatnost ove ruske organizacije sa delatnošću organizacija koje dolaze iz Zapadne Evrope i SAD, čini se da je njen uticaj skoro zanemarljiv. Delatnost Ruskog instituta za strateška istraživanja nije značajno zapažena ni u medijima, a veoma mali broj ljudi uopšte zna da institut deluje u našoj zemlji. Zbog toga se stiče utisak da su mogućnosti ove organizacije u uticaju na javno mnjenje u Srbiji faktički neiskorišćene, pa se opravdano postavlja pitanje da li je njen zadatak sveden samo na pojedine obaveštajno-analitičke aktivnosti.

U Srbiji deluju ruske i brojne Rusiji naklonjene nevladine organizacije. U našem radu ćemo spomenuti samo pojedine sa zavidnim nivoom respektabilnosti: Fond Gorčakov, koji putem javne diplomatije promovise Rusiju u svetu, Fond Strateške kulture kao srpsko-ruski informativni i analitički Internet portal, Fond dostojanstvo (tesno saraduje sa Fondom Gorčakov), Fond ruski mir, Centar za strateške alternative, Centar za konzervativne studije i Beogradski forum za svet ravnopravnih. Od studentskih organizacija koje su proruskis orijentisane vredi pomenuti Srpski kôd, Srpski akademski krug (saradivali sa Fondom Gorčakov) i Srpski politički forum sa Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu. Saradnja sa nevladinim organizacijama uglavnom se odvija preko ličnih kontakata i navedene organizacije ne dobijaju značajniju finansijsku podršku iz Ruske Federacije.

Širenjem emisione mreže *Sputnjika* u Srbiju novembra 2014. godine načinjen je krupan korak ka većem prisustvu u srpskoj medijskoj sferi. Na prostoru Srbije ova medijska kuća deluje preko informativnog portala na srpskom jeziku koji prenosi „vesti iz višepolarnog sveta” propuštene kroz rusku optiku. *Sputnjik* emituje i radio program, ali samo putem Interneta i kroz ustupljeni deo programa na *Radioju Novosti* u vidu emisije „Svet sa Sputnjikom”. Do sada nije uspeo da ostvari veći uticaj u Srbiji, ali predstavlja respektabilnu opoziciju etabiliranim prozapadnim medijima i medijima u vlasništvu zemalja Zapada.⁴⁷ Iako je u vidu spekulacija najavljivani početak emitovanja programa medijske kuće *RT* na srpskom jeziku, do danas do toga nije došlo. U javnosti je takođe spekulisano o dolasku ruske pravoslavne televizije *Carigrad*.⁴⁸ Ukoliko bi se spekulacije ostvarile, program ruskih medija na srpskom jeziku bi zaista bio značajan oponent u srpskoj medijskoj sferi. Od respektabilnijih ruskih medija, u Srbiji je prisutno novinsko i elektronsko izdanje u okviru projekta *Russia Beyond The Headlines* – na srpskom jeziku publikovano pod nazivom *Ruska reč*. *Ruska gazeta* je prisutna u Srbiji preko

⁴⁷ Pogledati više o Sputnjiku u Srbiji na: http://rs.sputniknews.com/docs/about/o_nama.html, 28/11/2015.

⁴⁸ I. M. Jasnić i V. Filipović, „U ime oca, sina i svetog Putina – šta ruski tajkun Konstantin Malofejev radi u Srbiji”, *Blic*, 3. februar 2016, www.blic.rs/komentar/politika/u-ime-oca-sina-i-svetog-putina-sta-ruski-tajkun-konstantin-malofejev-radi-u-srbiji/03dlfg0, 26/02/2016.

magazina *Geopolitika*. Svakog meseca u okviru izdanja *Geopolitike* objavljuje se dodatak „Rusija i Srbija”.⁴⁹ Postavlja se pitanje zbog čega Rusija nije uspjela da se čvršće etabilira u srpskoj medijskoj sferi odnosno zbog čega nije bila zainteresovana za privatizaciju većih medijskih i novinskih agencija – na primer *Studija B* i *Tanjuga*.

Srpska i Moskovska patrijaršija gaje tradicionalno dobre odnose. U vreme koje predstoji održavanju svepravoslavnog sabora na Kritu, crkveni diplomatski odnosi su posebno intenzivirani i vidljivo je zajedničko nasupanje povodom spornih pitanja u pripremnim skupovima pomesnih crkava. Uticaj koji Ruska pravoslavna crkva želi da ostvari u Srbiji se, između ostalog, ogleda u intervenisanju šefa ruske crkvene diplomatije mitropolita Ilariona prilikom puštanja na slobodu ohridskog arhiepiskopa Jovana koji je u Makedoniji bio osuđen na izdržavanje višegodišnje kazne zatvora. Mitropolit crnogorsko-primorski Amfilohije je jedan od najistaknutijih episkopa proruskorijentacije koji ima dobre lične kontakte sa velikodostojnicima Ruske pravoslavne crkve. Na srpskom jeziku pokrenut je ruski verski informativni portal *Pravoslavije* na kojem se nalaze članci ruskih bogoslova i stavovi koji su u skladu sa srpskim nacionalnim interesima, pogotovo na Kosovu i Metohiji. Jedan od načina na koji Rusija želi da privuče javno mnjenje u Srbiji je donacija u vrednosti od 30 miliona evra namenjena za izradu fresaka i mozaika u Hramu svetog Save na Vračaru.⁵⁰

Rusko prisustvo i uticaj u međunarodnoj politici su od vitalnog značaja za Srbiju, pre svega zbog onemogućavanja priznavanja samoproglashene nezavisnosti Kosova i Metohije. Ruska diplomatska aktivnost pomogla je da se onemoguću nastojanje prištinske elite da osigura članstvo u Unesku. Pravo veta u Savetu bezbednosti Ujedinjenih nacija u perspektivi onemogućava stupanje otcepljenog Kosova u Ujedinjene nacije, jer dve članice Saveta bezbednosti, Rusija i Kina, izričito se protive secesiji. Rusija je korišćenjem prava veta već onemogućila usvajanje rezolucije Saveta bezbednosti o Srebrenici. Prema rečima ruskog stalnog predstavnika u Ujedinjenim nacijama Vitalija Čurkina (Виталий Иванович Чуркин), predlog rezolucije je politički motivisan i služio je jedino tome da se optuži celokupan srpski narod za ratne zločine.⁵¹

⁴⁹ Pogledati više o projektu Rusija i Srbija na: www.geopolitika.rs/index.php/sr/rusija-i-srbija, 28/11/2015.

⁵⁰ D. Matović, „Ukrašavanje Hrama svetog Save odlažu komplikovane procedure”, *Večernje novosti*, 26. novembar 2015, www.novosti.rs/vesti/naslovna/reportaze/aktuelno.293.html:578522-Ukrasavanje-Hrama-svetog-Save-odlazu-komplikovane-procedure, 28/11/2015.

⁵¹ Zvezdan Živković, „Ruski veto blokirao Rezoluciju o Srebrenici: oštre reakcije SAD i Britanije”, *Slobodna Evropa*, 8. jul 2015, www.slobodnaevropa.org/content/rezolucija-o-srebrenici-nije-prosila-rusija-ulozila-veto/27116786.html, 28/12/2015.

Ministarstvo za vanredne situacije Ruske Federacije formiralo je Rusko-srpski humanitarni centar u Nišu na osnovu sporazuma vlada Rusije i Srbije. Humanitarni centar je u nadležnosti ruskog Ministarstva za vanredne situacije i srpskog Ministarstva unutrašnjih poslova. Delokrug njegovih nadležnosti je otklanjanje i prevencija posledica nastalih vanrednim situacijama u Srbiji i regionu. Srbija je na ovaj način prepoznata kao strateški centar za delovanje u oblasti vanrednih situacija na prostoru Balkana.⁵² Za vreme katastrofalnih poplava u Srbiji tokom maja 2014. godine, ruska pomoć je bila veoma značajna. Sektor za vanredne situacije Ministarstva unutrašnjih poslova i Vojska Srbije našli su se u nezavidnom položaju nakon 2000. godine. Zbog ovog položaja ruska humanitarna pomoć u vidu ljudskih i tehničkih resursa pokazala se kao vitalna.

Uprkos intenzivnijem dejstvu meke moći Rusije u Srbiji, čini se da ona ne daje rezultate koji bi se, pre svega, ogledali u nametanju političke agende koja je u skladu sa ruskim nacionalnim interesima. Rusija ostvaruje interese direktnim uticajem na političke, privredne i naučne elite. U poslednje vreme održano je više naučnih konferencija i Prve omladinske škole Organizacije ugovora o kolektivnoj bezbednosti; učestale su posete značajnih ličnosti iz ruskog javnog života i odlasci naših političara u Rusiju; pokrenuti su i pregovori o nabavci ruskog naoružanja itd. Mora se priznati da je Srbija jedna od retkih zemalja u Evropi koje nisu uvele sankcije Rusiji, a u predstojećem periodu može se očekivati dalje intenziviranje dejstva ruske meke moći u Srbiji, o čemu svedoče i izjave pojedinih zvaničnika Ruske Federacije.⁵³

Ratifikacija sporazuma između Vlade Republike Srbije i NATO-a o saradnji u oblasti logističke podrške čini se da je još jedan od indikatora neuspešnosti ruske strategije delovanja u Srbiji. Sporazumom su vojnom osoblju NATO-a priznati diplomatski imunitet, pravo razmene poverljivih informacija i opreme, oslobađanje od plaćanja poreza i dažbina itd.⁵⁴ Rusija je sa izrazitim negodovanjem ispratila ratifikaciju zbog sve težnjih odnosa Srbije sa globalnim oponentom, ali i zbog nepriznavanja sličnih beneficija osoblju Rusko-srpskog humanitarnog centra u Nišu.⁵⁵

⁵² Više o Rusko-srpskom humanitarnom centru na: <http://ambasadarusije.rs/sr/rusko-srpski-humanitarni-centar>, 28/11/2015.

⁵³ „Puškov: Srbija je za Putina prioritet”, *B92*, 1. novembar 2015, www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2015&mm=11&dd=01&nav_category=11&nav_id=1057946, 28/11/2015.

⁵⁴ „Zakon o potvrđivanju Sporazuma između Vlade Republike Srbije i Organizacije NATO za podršku i nabavku (NSPO) o saradnji u oblasti logističke podrške”, www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/cir/pdf/zakoni/2016/154-16.pdf, 26/02/2016.

⁵⁵ Pogledati npr. izjavu Marije Zaharove, predstavnice Ministarstva inostranih poslova Ruske Federacije, povodom ratifikacije: „Захарова: НАТО, втягивая Сербию в свои ряды, навязывает ей 'стокгольмский синдром'”, <http://tass.ru/politika/2687702>, 26/02/2016.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Rusija je uložila značajne napore u cilju povratka statusa svetske sile i uspostavljanja multipolarnog poretka sveta. Imajući u vidu ove napore, Ruska Federacija se u novom milenijumu okreće upotrebi meke moći. Ranije delovanje ovim sredstvima je bilo nemoguće, pre svega, zbog perioda krize sa kojom se Rusija suočavala nakon raspada SSSR-a.

Nakon konsolidacije koja je sledila dolaskom Vladimira Putina na mesto predsednika, Ruska Federacija je zakoračila putem obnove nekadašnjeg značaja u svetskoj politici. Upotreba meke moći započinje u ovom periodu, ali se uviđa njeno kašnjenje jer su zemlje nekadašnjeg Varšavskog pakta već postale članice Severnoatlantskog saveza, dok su članstvo u Evropskoj uniji ili težnja kao evrointegracijama drastično smanjili slobodan prostor za ruski uticaj u nekadašnjim državama Istočnog bloka.

Rusija je nesmotreno dopustila da u strateški važnoj državi bliskog inostranstva dođe na vlast politička elita koja se zalaže za pristupanje Evropskoj uniji i NATO-u. Naravno, reč je o Ukrajini. U ovoj državi je prevagu odnela meka moć Evropske unije, delimično zbog toga što populacije na postsocijalističkim prostorima imaju iskrivljenu sliku o članstvu u Evropskoj uniji kao prečici ka rastu ekonomije i povećanju nivoa ličnog blagostanja. Rusija ne sme da dozvoli da joj se dogodi još jedan incident sličan Majdanu na prostoru bliskog inostranstva.

Dosadašnja upotreba meke moći je u većini slučajeva bila nesofisticirana i daleko ispod granica optimalnosti. Iako je evidentan uspeh ruskih medija, oni ne mogu da budu jedini efikasan instrument meke moći. Mediji moraju biti samo jedan od mnoštva uspešnih segmenata delotvorne strateške upotrebe meke moći u cilju privlačenja i ubeđivanja, odnosno usvajanja proruskog političke agende u kontekstualno pogodnim državama. Ruska Federacija mora da ovlada tehnikom sofisticiranog predstavljanja svoje kulture, političkih vrednosti i spoljne politike. Dosadašnja upotreba instrumenata meke moći je bila nezgrapna i neefikasna u odnosu na potencijal kakav imaju određene države čije je stanovništvo rusofilskog opredeljenja, kao što je na primer Srbija. Ukoliko Ruska Federacija želi da očuva ponovo stečeni status super sile, ali i da utvrdi multipolarnost, meka moć i instrumenti koji iz nje proishode moraju posedovati viši stepen sofisticiranosti.

BIBLIOGRAFIJA

- Antonić, Slobodan, „Putinizam: ideja patriotske elite”, *Nacionalni interes*, vol. 5, br. 1–2, 2009.
- „Božićni proglas Dveri, DSS i grupe patriotskih intelektualaca”, 8. januar 2015, www.dverisrpske.com/sr/nas-stav/6275-bozicni-proglas-2015.html, 28/11/2015.

- “Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation”, The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, 12 February 2013, http://archive.mid.ru//brp_4.nsf/0/76389FEC168189ED44257B2E0039B16D, 28/11/2015.
- Đurković, Miša, *Iluzija Evropske unije*, Catena Mundi i Institut za evropske studije, Beograd, 2015.
- Đurković, Miša, „Rusija i otkrivanje meke moći”, *Nacionalni interes*, god. IV, br. 4, 2008.
- Đurković, Miša, „Savremena ruska spoljna politika i Srbija početkom XXI veka”, *Kultura polisa*, god. IX, 2012, br. 17.
- „Havanska deklaracija pape Franje i patrijarha Kirila”, www.nspm.rs/savremeni-svet/integralni-tekst-havanske-deklaracije-pape-franje-i-patrijarha-kirila.html, 26/02/2016.
- Hendler, Ričard, „Kultura”, u: Adam Kuper i Džesika Kuper (urs), *Enciklopedija društvenih nauka*, Službeni glasnik, Beograd, 2009.
- Naj, Džozef, *Budućnost moći*, Arhipelag, Beograd, 2012, str. 111–112.
- Nye, Joseph, *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*, Basic Books, New York, 1990.
- „Politički program Srpske radikalne stranke”, www.srpskaradikalnastranka.org.rs/wp-content/uploads/2015/04/SRSprogram.pdf, 28/11/2015.
- „Стратегия национальной безопасности Российской Федерации”, <http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/18iXkR8XLAtxeilX7JK3XXy6Y0AsHD5v.pdf>, 25/02/2016.
- „Zakon o potvrđivanju Sporazuma između Vlade Republike Srbije i Organizacije NATO za podršku i nabavku (NSPO) o saradnji u oblasti logističke podrške”, www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/cir/pdf/zakoni/2016/154-16.pdf, 26/02/2016.
- Živanov, Sava, „Spoljna politika savremene Rusije”, *Nacionalni interes*, vol. 5, br. 1–2, 2009.

Dejan TADIĆ

**THE CONCEPT OF SOFT POWER IN RUSSIAN FOREIGN POLICY
IN THE TWENTY-FIRST CENTURY**

ABSTRACT

The paper analyses the application of the concept of soft power in contemporary international relations in the case of the implementation of the foreign policy of the Russian Federation at the beginning of the twenty-first century. The author departs with the assumption that the government in Moscow uses a wide range of the soft power instruments and prove it on the case study of the combined use of hard and soft power instruments during the engagement in Syria. The analysis also includes the recent Russian foreign policy actions towards Serbia, and stresses out that the Russian Federation does not recognise sufficiently clear the benefits that our country provides in terms of promoting Russian national interests through the sophisticated application of the concept of soft power. The author concludes that the Russian Federation has not been using the full potential of their own sources of soft power in the foreign policy implementation process, and that the use of soft power is not sophisticated and optimal—except in the media.

Key words: soft power, foreign policy, international relations, Russia, Syria, Serbia.

Prof. dr Branislav Dorđević (ur.), SAVREMENI TERORIZAM,
Institut za međunarodnu politiku i privredu, 2015, Beograd, str. 522

Fenomen terorizma oduvek je privlačio ljudsku znatiželju, ponekad u istoj meri koliko ju je i podsvesno plašio. Nije ništa čudno, jer danas termin *terorizam* predstavlja jednu od najfrekventnijih „političkih reči” na svetu, koja nosi neprikosnoveni užas i zloslutnost. Činjenica je da je ovaj fenomen jedan od najstarijih problema sveta, a da nije izvesno kada će u budućnosti biti iskorenjen. Terorizam je, nesporno, pratilac ljudske civilizacije otkako ona postoji, čiji su se nazivi i forme menjali kroz istoriju. Reč je o jednom od najčešćih oblika političkog nasilja i pretnji bezbednosti na svim nivoima, koji po razmerama predstavlja jedan od najopasnijih oblika primene sile u savremenom dobu. Sve to govori u prilog složenosti terorizma kao pojave i neophodnosti njegovog naučnog proučavanja i suštinskog razumevanja, kako bi se u budućnosti stvorila mogućnost hvatanja u koštac sa njegovim iskorenjivanjem.

Polazeći od toga da postojeća istraživanja i objavljeni radovi, kako u svetu tako i kod nas, pomažu u naučnom poimanju terorizma, ali ne pružaju multidisciplinarni pogled na najveću pretnju svetske bezbednosti, Institut za međunarodnu politiku i privredu inicirao je izradu monografije *Savremeni terorizam*. Okupivši deset vrhunskih stručnjaka iz oblasti politikologije, bezbednosti, prava, psihologije, istorije, sociologije, informatike i ekonomije, u monografiji je fenomen terorizma naučno sagledan iz više uglova. Prema sveobuhvatnosti i dubini zahvata, monografija *Savremeni terorizam* bez dileme predstavlja jedinstveno i svake pažnje vredno delo. Autorima i uredniku monografije treba odati priznanje na jezgrovitosti, preciznosti i jednostavnosti kojom su predstavili jedan tako složen problem i približili ga razumevanju šire javnosti.

Jedna od ozbiljnih poteškoća naučnog istraživanja, ali i praktičnog delovanja po pitanju terorizma, predstavlja činjenica da ne postoji njegova opšteprihvaćena definicija. Izazov leži u složenosti ove razvojne pojave sa mnoštvom pojavnih oblika, koju odlikuje izraziti dinamizam, pa je u definisanju pojma neophodno zauzeti multidisciplinarni pristup. Rešavanje pitanja definicije omogućilo bi da se po prvi put povede međunarodna koordinirana akcija protiv terorizma, a dok se to ne desi on će imati prostor da se razmaše usled nesuglasica između različitih političkih strana.

Pored uvoda i zaključnih razmatranja, monografija *Savremeni terorizam* sistematizovana je u pet poglavlja i daje čitaocu lak pristup željenoj oblasti izučavanja. Prvo poglavlje posvećeno je teorijskom razumevanju terorizma iz nekoliko različitih

aspekata. Pošavši upravo od problema definisanja tog fenomena, autori su se osvrnuli na doprinos i poteškoće Ujedinjenih nacija, svetske i srpske nauke u teorijskom određenju i definisanju savremenog terorizma. Osim toga, izvršena je njegova klasifikacija uz navođenje najčešće korišćenih kriterijuma i podela. Opisani su i ciljevi, motivi, uzroci, osnovna obeležja, pojavni oblici, kao i karakteristike razlikovanja savremenog terorizma od srodnih pojava. Sve to radi što jasnijeg i tačnijeg prikazivanja ove pojave i davanja boljeg uvida u njeno teorijsko određenje.

U nastavku monografije sledi naučna elaboracija finansiranja savremenog terorizma, pitanja koje se često zapostavlja u izučavanju najveće pošasti savremenog sveta – terorizma. Taj deo monografije daje veoma vredna saznanja za razumevanje pojmovnog sistema, vidova finansiranja i interakcije legalne ekonomije sa ekonomijom terorizma. Osim toga, dat je poseban osvrt na to kakva je pozicija Republike Srbije u globalnoj borbi protiv finansiranja terorizma. Prvo poglavlje monografije završava se analizom, do sada u nas gotovo neistraženim, psihološkim aspektom terorizma i ličnosti teroriste. Autori su dali doprinos u razumevanju psiholoških procesa formiranja i problema profilisanja takvih ličnosti. Od velikog je značaja i činjenica da je predstavljeno eksperimentalno profilisanje ličnosti teroriste korak po korak, koje može pomoći u praktičnom savladavanju iznetog znanja.

Drugo poglavlje pruža mogućnost praćenja terorizma kao fenomena kroz istoriju – kako svetsku, tako i nacionalnu. Našavši same korene terorizma u vekovima pre nove ere, kada se još nazivao tiranoubistvo, autori obrađuju teme jakobinske diktature i Robespjerovog najstrašnijeg terora u istoriji čovečanstva, revolucionarnog anarhizma, ruskog anarhizma i nihilizma s kraja XIX veka, „Katahizisa revolucionara” i njegove veze sa „Priručnikom za gradskog gerilca”, kao i pitanje esera, anarhističkog terorizma u Evropi i koncepta „direktne akcije” u SAD-u. Veliku pažnju autori su posvetili cionističkom pokretu za stvaranje države Izrael na teritoriji tadašnje Palestine i ulozi terorističke organizacije IRGUN u borbi protiv Velike Britanije i za sticanje nezavisnosti Izraela. U periodu posle Drugog svetskog rata u Evropi, autori istražuju i dublje analiziraju kvazirevolucionarni, fašistoidni i etnoseparatistički terorizam. Kada se radi o razvoju terorizma na prostoru Srbije, dat je kratak pregled najvažnijih dešavanja i godina u istoriji državnosti Republike Srbije od Prvog srpskog ustanka pa sve do danas. Predstavljena u četiri vremenske odrednice, potpoglavlja su dala mogućnost da se taksativno posmatraju oblici i razvoj terorističkih aktivnosti na ovim prostorima u različitim periodima i uslovima.

Treće poglavlje svojom aktuelnošću doprinosi aktuelnosti ove monografije, jer naučno analizira posebne oblike ispoljavanja savremenog terorizma od kojih su neki do skora bili apsolutna nepoznanica široj javnosti. U ovom delu monografije, autori su se studiozno bavili pitanjima sajber terorizma, bioterorizma i ekološkog, hemijskog i nuklearnog terorizma. Predstavljani svaki ponaosob, ovi oblici postmodernog terorizma predstavljaju svakodnevne izazove za globalnu bezbednost. Gotovo enciklopedijski prikaz ove problematike, čak i potpunim laicima može dati jasnu sliku o uticaju pomenutih oblika terorizma na oblikovanje sveta savremenog doba.

U četvrtom poglavlju, autori su se bavili međunarodnom zajednicom u celini, ali sa težištem na Republici Srbiji, radi razmatranja stanja i perspektiva ugrožavanja međunarodne

bezbednosti savremenim terorizmom. Na primeru Srbije, uspele su da objasne pojam međunarodne bezbednosti, terorizam i terorističke akcije i istoriju i način stvaranja „trajnog kriznog žarišta na Balkanu”, kako navode, jer ono predstavlja reprezentativni uzorak o aktuelnom i perspektivnom ugrožavanju međunarodne bezbednosti savremenim terorizmom. U tri potpoglavlja osvrnuli su se na proces ugrožavanja međunarodne bezbednosti terorizmom, ugroženost primarnih žrtava i stvaranje mogućeg modela za sagledavanje stanja i perspektiva ugrožavanja.

U poslednjem poglavlju, autori se osvrću na pravne instrumente Republike Srbije u suprotstavljanju savremenom terorizmu. Počevši sa jednim istorijskim pregledom primene terorističkih aktivnosti i njihove veze sa pokretima otpora i ljudskim pravima, autori još jednom potenciraju na tome koliko je bitno tačno definisati terorizam kao deo sistema vrednosti i odrediti koji su kriterijumi u ocenjivanju dela kao terorističkog akta. U prilog tome, date su analize povezanosti i razlika između terorizma i organizovanog kriminala, ne bi li se ova dva fenomena lakše pravno definisala i diferencirala. Osim toga, autori iznose stav da terorizam treba urediti na dva polja – sa aspekta međunarodnog i unutrašnjeg prava – ali isto tako predlažu njihovo koordinirano delovanje. Analizirajući terorizam kroz određenje pravnih institucija koje ga zabranjuju i regulišu borbu protiv njega, autori na međunarodnim normama postavljaju osnove za unutrašnje pravo.

U dva potpoglavlja ovog odeljka prikazani su međunarodni pravni instrumenti u suprotstavljanju savremenom terorizmu, između ostalih i Rezolucija UN iz 1989. godine, Deklaracija UN o merama da se eliminiše međunarodni terorizam od 1994. godine, kao i Rezolucije 1373 i 1566 Saveta bezbednosti UN. Autori su se pozvali i na pravo Evropske unije, kao i na NATO dokumenta s posebnim osvrtom na član 5 Vašingtonskog sporazuma o kolektivnoj odbrani, na osnovu kojeg je, prvi put posle 11. septembra 2001. godine, pokrenuta vojna akcija. U daljoj analizi stavlja se akcenat na pravo Republike Srbije koje od Ustava do podzakonskih akata konkretno obuhvata, pravno uređuje i sankcioniše terorizam. Iako sam Ustav ne pominje terorizam, u Krivičnom zakoniku Republike Srbije je adekvatno obrađen radi određivanja i sankcionisanja ovog krivičnog dela. Pobražani su i detaljno analizirani svi zakoni koji se odnose na ovu savremenu pojavu.

Monografija *Savremeni terorizam* predstavlja sveobuhvatnu naučnu analizu multidisciplinarnosti ovog fenomena, koja omogućava naučnoj i široj javnosti da se upozna sa demonizovanom pretnjom koja svakim danom sve više ugrožava i opterećuje savremeni svet. Sistematizovan naučni pristup, jednostavan jezik i stil pisanja i postignuti balans u predstavljanju teorijskih i praktičnih određenja savremenog terorizma, daju na posebnom značaju i doprinose kvalitetu objavljene monografije. Nesporno je da će ovo svake pažnje vredno delo naći svoje mesto, kako u akademskoj zajednici, tako i u ličnim bibliotekama najšire domaće i inostrane javnosti zainteresovane za obrađenu tematiku.

Marija NEMEC

**Žaklina Novičić i Anđela Đukanović (urs), SEDAMDESET GODINA
UJEDINJENIH NACIJA: POGLED IZ SRBIJE**, Institut za međunarodnu
politiku i privredu, Beograd, 2015, str. 330.

Institut za međunarodnu politiku i privredu objavio je krajem 2015. godine zbornik radova *Sedamdeset godina Ujedinjenih nacija: pogled iz Srbije*, u kojem su sabrani radovi izloženi na naučnoj konferenciji „Srbija i UN: lekcije iz prošlosti i pogled u budućnost”. Reč je o skupu održanom 22. oktobra 2015. godine u organizaciji Instituta za međunarodnu politiku i privredu, a u saradnji sa Ministarstvom spoljnih poslova Vlade Republike Srbije i Kancelarijom Ujedinjenih nacija u Srbiji. U osvrtu na sedam decenija delovanja Ujedinjenih nacija, učesnici konferencije su diskutovali o okolnostima nastanka, institucionalnom razvoju, najvažnijim dostignućima i budućim pravcima delovanja svetske organizacije. U središte debate dospele su i uočene strukturne slabosti Ujedinjenih nacija.

Zbornik je podeljen u tri tematske celine. Prva tematska celina nosi naslov „Ujedinjene nacije: pitanja mira i bezbednosti” i sadrži članke u kojima se razmatraju okvirna pitanja mira i bezbednosti u sistemu Ujedinjenih nacija i mogući pravci reformisanja svetske organizacije. Autori priloga su ocenili da se međunarodni mir i bezbednost kao jedan od najvažnijih ciljeva UN-a u praksi ne ostvaruje na odgovarajući način. Pitanja međunarodnog mira i bezbednosti su od postanka Ujedinjenih nacija rešavana uglavnom izvan mehanizma kolektivne bezbednosti predviđenih Poveljom UN. Krize i sporovi rešavani shodno principu ravnoteže snaga u vreme blokovske podele a potom posthladnoratovskim „unipolarnim momentom”, ozbiljno su doveli u pitanje legitimitet Ujedinjenih nacija kao globalne organizacije osnovane da spreči ratove i nasilne sukobe između država. Autori su posebnu pažnju poklonili brojnim zloupotrebama koje su se pojavljivale u praksi rešavanja međunarodnih sporova a vezano sa odnose između regionalnih organizacija i Ujedinjenih nacija. Prvenstveno je reč o preduzimanju prinudnih akcija bez odobrenja svih članica Saveta bezbednosti i o slučajevima humanitarnih intervencija. Pored toga, organizaciona struktura Ujedinjenih nacija sadrži brojne nedostatke: manjak mehanizama za prinudno izvršenje pravnih odluka, odsustvo svetskih oružanih snaga posvećenih očuvanju međunarodnog mira, problematičnu strukturu Generalne skupštine i mehanizme njenog finansiranja, itd. Najmoćnije države su bezbroj puta kršile osnovna načela UN sadržana u članu 2 Povelje. Autori tekstova u ovoj tematskoj celini složili su se u stavu da reforma Ujedinjenih nacija nije moguća bez saglasnosti velikih sila, ali uz poštovanje koncepta ljudske bezbednosti kao jednog od mogućih mehanizama reforme.

Druga tematska celina „Ujedinjene nacije: ljudska prava i održivi razvoj” posvećena je razmatranju pitanja iz oblasti međunarodnog prava: ljudskim pravima, krivičnim pravosuđem pod okriljem UN, pitanjima životne sredine i održivog razvoja. U pogledu ljudskih prava, autori su istakli veliki pomak napred sistema Ujedinjenih nacija u ovoj oblasti. Osnivanje Saveta za ljudska prava 2006. godine i njegovih mehanizama specijalne i proceduralne žalbe i univerzalnog periodičnog pregleda, omogućava kvalitetniju zaštitu ljudskih prava u odnosu na raniji mehanizam Komisije za ljudska prava, uz poštovanje principa univerzalnosti, objektivnosti nepristrasnosti i konstruktivnog međunarodnog

dijaloga i saradnje. Značajan korak napred na planu unapređenja ljudskih prava načinjen je 2008. godine usvajanjem Fakultativnog protokola uz Pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, čime su Ujedinjene nacije uspostavile ravnotežu između tzv. dve generacije ljudskih prava. Autori priloga u ovoj tematskoj celini su analizirali značaj Ujedinjenih nacija za nastanak i razvoj međunarodnog prava životne sredine i principa održivog razvoja. Ujedinjene nacije i njena brojna pomoćna tela su u velikoj meri podstakli i omogućili nastanak dosadašnjih globalnih i regionalnih ugovora koji uređuju međunarodne pravne standarde u pogledu zaštite životne sredine. Uloga Ujedinjenih nacija je skromna na planu ostvarenja ciljeva održivog razvoja. Svetska organizacija može da posluži kao inicijator i lider u promovisanju ciljeva održivog razvoja, ali se njena veća uloga u njihovom ostvarenju može očekivati samo u određenim aspektima održivog razvoja, pre svega ciljevima ekonomske prirode.

Treća tematska celina zbornika – „Ujedinjene nacije i Srbija” – razmatra odnos svetske organizacije sa Srbijom prvenstveno kroz pitanja statusa Kosova i Metohije i saradnje sa međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju i Mehanizmom za međunarodne krivične tribunale. Autori članaka analizirali su problematiku primene Rezolucije 1244 i stanovište koje je Međunarodni sud pravde zauzeo u svom savetodavnom mišljenju povodom jednostrano proglašene nezavisnosti Kosova i Metohije. U pogledu saradnje sa Međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju, autori priloga su ukazali na genezu odnosa Srbije sa ovim telom – od nepriznavanja do pune saradnje, kao i na brojne kontroverze koje su obeležile ovu saradnju.

U godinama kada se čini da regionalne organizacije uzimaju primat na svetskoj sceni, zbornik radova *Sedamdeset godina Ujedinjenih nacija: pogled iz Srbije* predstavlja pokušaj da se u višedecenijskoj perspektivi domaćoj akademskoj i široj javnosti skrene pažnja na nesporna dostignuća Ujedinjenih nacija u razvoju međunarodnog prava i drugim važnim poljima delovanja. Takođe, namera urednika bila je da izborom tekstova rasvetle i strukturne probleme sa kojima se svetska organizacija susreće, kao i da pronađu odgovor na pitanje koje reformske mere valja osmisliti i primeniti kako bi se ojačala uloga UN kao primarnog foruma za rešavanje međunarodnih sukoba. Kao jedan u nizu prikladnih načina obeležavanja jubileja 70 godina postojanja Ujedinjenih nacija, zbornik je štivo ne samo za studente bezbednosti, prava i političkih nauka, već i za širu publiku.

Jelica GORDANIĆ

MEĐUNARODNI PROBLEMI

Časopis Instituta za međunarodnu politiku i privredu

Makedonska 25, 11000 Beograd, Srbija,
E-mail: srdjan@diplomacy.bg.ac.rs, tel: 3373824, fax: 3373835

UPUTSTVO ZA AUTORE

Autori treba da se u pisanju tekstova pridržavaju sledećih uputstava:

1. Članke pisati korišćenjem latiničnog pisma, font *Times New Roman*, veličina 12, sa brojevima stranica u donjem desnom uglu.
2. Autorski prilozi treba da budu obima od 16 do 24 stranice jednostrukog proreda (*single*) u Word formatu. Obim prikaza knjiga može da bude do tri stranice.
3. Naslov treba što vernije da opiše sadržaj članka i poželjno je korišćenje reči prikladnih za indeksiranje i pretraživanje. Naslov pisati velikim slovima, zadebljano (*bold*), veličina slova 14. Ispod naslova teksta stoji ime i prezime autora članka *Italic*-u.
4. U napomeni koja u vidu fusnote stoji uz ime i prezime, autor navodi naziv institucije u kojoj je zaposlen, njeno sedište i svoju elektronsku adresu. U ovoj fusnoti autor može da ukaže čitaocima da pojedini pogledi izneti u članku odražavaju njegov lični stav, a ne institucije u kojoj je zaposlen.
5. Ispod naslova stoji apstrakt na srpskom jeziku obima 150–200 reči, koji treba da pruži kratak informativan prikaz članka predstavljanjem osnovnih hipoteza, cilja, metoda i rezultata istraživanja. Ispod apstrakta autor prilaže najviše 10 ključnih reči na srpskom jeziku koje najbolje opisuju sadržaj članka.
6. Osnovni tekst i prateće fusnote treba da budu poravnati u skladu sa opcijom *justify*, dok naslovi treba da budu napisani izborom opcije *center*.
7. Podnaslovi u radu se pišu zadebljano (*bold*), dok se pod-podnaslovi pišu u *italic*-u; u oba slučaja veličina slova je 12.
8. Početni red u svakom pasusu nikako ne uvlačiti tabulatorom – opcija *tab*.
9. Latinske, starogrčke i druge ne-engleske reči i izrazi u tekstu navode se u *italic*-u (npr. *status quo*, *a priori*, *de facto*, *acquis communautaire* itd).

10. U tekstu moraju biti data puna imena, nikako inicijali. Strano ime i prezime treba pisati u srpskoj transkripciji, s tim što se prilikom prvog pominjanja u tekstu mora u zagradi navesti kako glase u originalu. Imena i prezimena koja potiču iz naroda koji ne koriste latinično pismo treba navesti u latinizovanoj transkripciji (npr. kineska, japanska ili arapska imena i prezimena).

11. U tekstu koristiti samo sledeći oblik navodnika – „, i ”. Kada se unutar ovih znakova navoda nalaze i dodatni, unutrašnji navodnici treba to učiniti na sledeći način: ’ i ’.

12. Fusnote je neophodno pisati na dnu strane (opcija *Footnote*), a oznake za fusnote stavljati isključivo na kraju rečenice.

13. Podatke o citiranoj bibliografskoj jedinici treba u fusnotama navesti u skladu sa sledećim pravilima:

a) Monografije

Puno ime i prezime autora, naslov monografije (u *italic-u*), naziv izdavača, mesto izdavanja, godina izdanja, str. ukoliko se navodi jedna ili više strana izvora na srpskom jeziku, odnosno p. ukoliko se citira jedna strana izvora na engleskom ili pp. ukoliko se citira više stranica.

Ukoliko se navodi više stranica koristi se srednja crta bez razmaka pre i posle (npr. str. 123–245; pp. 22–50).

Primeri:

Džon Rols, *Pravo naroda*, Alexandria Press i Nova srpska politička misao, Beograd, 2003, str. 107.

John Gillingham, *European Integration 1950–2003*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, pp. 221–256.

b) Članci u zbornicima radova

Puno ime i prezime autora, naslov teksta (pod znacima navoda), naziv zbornika radova (u *italic-u*), izdavač, mesto izdanja, godina izdanja, str. (ili pp.) od–do. Kada se navodi zbornik radova na srpskom jeziku koji je priredila jedna osoba, iza imena priređivača se u zagradama stavlja (ur.) ili (prir.), a kada ima više urednika stavlja se (urs), bez tačke. Kada se navodi zbornik radova na engleskom jeziku koji je priredila jedna osoba, iza njenog imena se stavlja (ed.), a kada ima više urednika stavlja se (eds), bez tačke.

Primeri:

Zlatko Isaković, „Međunarodni položaj Makedonije”, u: Momir Stojković (ur.), *Savremeni procesi i odnosi na Balkanu*, Institut za međunarodnu politiku i privredu i Centar za međunarodne studije Fakulteta političkih nauka, Beograd, 1997, str. 123–124.

Michael Herman, “Ethics and Intelligence After September 2001”, in: Len V. Scott and Peter D. Jackson (eds), *Understanding Intelligence in the Twenty-First Century: Journeys in Shadows*, Routledge, London and New York, 2004, p. 180.

c) Članci u naučnim časopisima

Puno ime i prezime autora, naslov teksta (pod znacima navoda), naziv časopisa (u *Italic-u*), broj toma, broj izdanja, str. (ili pp.) od–do. Brojevi stranica se odvajaju srednjom crticom (–), bez razmaka.

Primeri:

Boris Krivokapić, “Etničke manjine u Finskoj”, *Međunarodni problemi*, vol. L, br. 3–4, 1998, str. 489.

Liesbet Hooghe, “Images of Europe: Orientations to European Integration among Senior Officials of the Commission”, *British Journal of Political Science*, Vol. 29, No. 2, April 1999, pp. 55–76.

d) Članci u dnevnim novinama i časopisima

Navesti ime autora (ili inicijale ukoliko su samo oni navedeni), naslov članka pod znacima navoda, ime novine ili časopisa (u *italic-u*), datum arapskim brojevima, broj strane.

Primer:

John Gapper, “Investor votes should count”, *The Financial Times*, 17 April 2006, p. 9.

e) Navođenje dokumenata

Navesti naziv dokumenta (pod znacima navoda), član, tačku ili stav na koji se autor poziva, časopis ili službeno glasilo u kome je dokument objavljen (u *italic-u*), broj toma, broj izdanja, mesto i godinu izdanja.

Primeri:

“Resolution 1244 (1999)”, Security Council of the United Nations, 10 June 1999.

“Single European Act”, Articles 118A and 118B, 130A-130E, in: *Community Social Policy*, Current Status 1 January 1996, European Commission, Brussels, Luxembourg, January 1996, pp. 2–4.

„Statut Autonomne Pokrajine Vojvodine”, *Službeni list APV*, br. 17/91, Novi Sad, 18. jun 1991, str. 12.

f) Navođenje izvora sa Interneta

Za izvor pronađen na Internetu treba navesti tačan datum kada mu je autor pristupio, pošto se adrese sadržaja povremeno menjaju.

Primeri:

“The role of the Ombudsman in future Europe and the mandates of Ombudsmen in future Europe”, speech by the European Ombudsman, Nikiforos Diamandouros, to the 9th Round Table meeting of European Ombudspersons and the Council of Europe Commissioner for Human Rights, 31 March 2005, Copenhagen, www.ombudsman.europa.eu/speeches/en/2005-03-31.htm, 01/01/2015.

Guri Rosén, “Secrecy versus Accountability: Parliamentary Scrutiny of EU Security and Defence Policy”, *ARENA Working Paper*, No. 1/2014, February 2014, Centre for European Studies, University of Oslo, www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-publications/workingpapers/working-papers2014/wp1-14.pdf, 24/12/2014, p. 3.

Kristof Clerix, “Ilkka Salmi, the EU’s spymaster”, *Mondial Nieuws*, online edition, 4 March 2014, www.mo.be/en/interview/ilkka-salmi-eu-s-007, 20/05/2014.

g) Ponavljanje ranije navedenih izvora

Kada se pozivamo na izvor koji je već ranije navođen u tekstu posle drugih izvora, obavezno treba staviti ime i prezime autora, naslov izvora, zatim op. cit. i na kraju broj strane na koju se referira. Kada se ponovo navodi izvor naveden u prethodnoj fusnoti, koristi se *ibid.* – uz naznaku broja strane ukoliko je novi navod iz tog izvora.

Primeri:

Liesbet Hooghe, “Images of Europe: Orientations to European Integration among Senior Officials of the Commission”, op. cit., p. 58.

Ibid., p. 59.

14. Članak može sadržati tabele i druge priloge (poput geografskih karata, grafikona, i sl.) s tim što je neophodno da se navede njihov broj i potpun naslov (npr. *Tabela br. 1: Pregled etničke strukture Kosova i Metohije od 1945. do 2005. godine* ili *Prilog br. 3: Karta naselja sa srpskim kulturnim spomenicima na Kosovu i Metohiji*). Ukoliko je prilog preuzet od nekog drugog autora ili iz nekog dokumenta neophodno je ispod njega navesti izvor.

15. Na kraju članka autor daje spisak korišćene literature, a bibliografske jedinice navodi prema prethodno predstavljenim pravilima za citiranje izvora, s tim što se prvo navodi prezime pa ime autora. Redosled bibliografskih jedinica na spisku literature se utvrđuje prema prvom slovu prezimena autora ili naslova dokumenta.

16. Nakon spiska korišćene bibliografije autor daje rezime na engleskom jeziku obima oko 300 reči i ključne reči. Molimo autore da obrate pažnju na pravopis i stil engleskog jezika jer se tekstovi sa rezimeima pisanim na engleskom ispod akademskog jezičkog standarda neće proleđivati na recenziranje.

17. Autorski prilozi moraju da predstavljaju rezultate sopstvenih ili zajedničkih istraživanja. Prilog se prihvata za objavljivanje ako dobije dve pozitivne anonimne recenzije.

18. Autori su dužni da poštuju autorska prava trećih lica. Prilozi koji su već objavljeni u drugoj publikaciji neće biti objavljivani. Izuzetno pod uslovom da Uređivački odbor oceni da njihov kvalitet može biti od koristi za unapređenje naučnoistraživačke delatnosti, pojedini radovi se mogu objaviti u celini ili u delovima uz poštovanje svih autorskih prava i prava na intelektualnu svojinu. U tom slučaju se u fusnoti navodi da je dobijena saglasnost od prvog izdavača i unosi se izvor iz koga je prilog preuzet.

Članke i prikaze slati na elektronsku adresu: srdjan@diplomacy.bg.ac.rs.

Uređivački odbor

THE INSTITUTE OF INTERNATIONAL POLITICS AND ECO-NOMICS (IPE) was founded in 1947. From a small group of researchers, who laid foundations of the Yugoslav science of international relations, the Institute has gradually turned into one of the largest scientific institutions of this kind in Europe. The Institute has a rich research tradition, always taking a special place in the academic and diplomatic life of our country. The Institute's mission is to carry out systematic research of fundamental processes in the international community and political, economic, military, technological, cultural and social features of the contemporary world. Providing a research basis for defining strategic principles and proposing foreign policy priorities, the Institute works closely with government officials - the Ministry of Foreign Affairs. Its task is also to inform the public of the basic trends in international relations, issuing numerous publications, holding conferences, and organising lectures and debates. IPE's guests and lecturers include prominent scholars, professors, diplomats, political figures, heads of states and governments, foreign ministers, etc. IPE participates in various domestic and international research projects. With a broad research and educational activity, the largest library in the country in the field of international relations, including an exclusive depository library of UN, European Union and NATO publications and documents, and its own publishing house, IPE is today the leading institute of this kind in our country.

The Institute's e-mail address is: iipe@diplomacy.bg.ac.rs

The Institute's web site is: <http://www.diplomacy.bg.ac.rs>

CIP - Каталогизacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

327

MEĐUNARODNI problemi = International
problems : časopis Instituta za međunarodnu politiku
i privredu / glavni i odgovorni urednik Branislav
Đorđević. - God. 1, br. 1 (1949)- . - Beograd : Institut
za međunarodnu politiku i privredu, 1949- (Novi Sad
: Mala knjiga +). - 24 cm

Tromesečno.

Drugo izdanje na drugom medijumu:

Međunarodni problemi (Online) = ISSN 2406-0690

ISSN 0025-8555 = Međunarodni problemi

COBISS.SR-ID 6012674

MEĐUNARODNI PROBLEMI

Časopis Instituta za međunarodnu politiku i privredu

Makedonska 25, 11000 Beograd, Srbija,
E-mail: srdjan@diplomacy.bg.ac.rs, tel: 3373824, fax: 3373835

UPUTSTVO ZA AUTORE

Autori treba da se u pisanju tekstova pridržavaju sledećih uputstava:

1. Članke pisati korišćenjem latiničnog pisma, font *Times New Roman*, veličina 12, sa brojevima stranica u donjem desnom uglu.
2. Autorski prilozi treba da budu obima od 16 do 24 stranice jednostrukog proreda (*single*) u Word formatu. Obim prikaza knjiga može da bude do tri stranice.
3. Naslov treba što vernije da opiše sadržaj članka i poželjno je korišćenje reči prikladnih za indeksiranje i pretraživanje. Naslov pisati velikim slovima, zadebljano (*bold*), veličina slova 14. Ispod naslova teksta stoji ime i prezime autora članka *Italic*-u.
4. U napomeni koja u vidu fusnote stoji uz ime i prezime, autor navodi naziv institucije u kojoj je zaposlen, njeno sedište i svoju elektronsku adresu. U ovoj fusnoti autor može da ukaže čitaocima da pojedini pogledi izneti u članku odražavaju njegov lični stav, a ne institucije u kojoj je zaposlen.
5. Ispod naslova stoji apstrakt na srpskom jeziku obima 150–200 reči, koji treba da pruži kratak informativan prikaz članka predstavljanjem osnovnih hipoteza, cilja, metoda i rezultata istraživanja. Ispod apstrakta autor prilaže najviše 10 ključnih reči na srpskom jeziku koje najbolje opisuju sadržaj članka.
6. Osnovni tekst i prateće fusnote treba da budu poravnati u skladu sa opcijom *justify*, dok naslovi treba da budu napisani izborom opcije *center*.
7. Podnaslovi u radu se pišu zadebljano (*bold*), dok se pod-podnaslovi pišu u *italic*-u; u oba slučaja veličina slova je 12.
8. Početni red u svakom pasusu nikako ne uvlačiti tabulatorom – opcija *tab*.
9. Latinske, starogrčke i druge ne-engleske reči i izrazi u tekstu navode se u *italic*-u (npr. *status quo*, *a priori*, *de facto*, *acquis communautaire* itd).

10. U tekstu moraju biti data puna imena, nikako inicijali. Strano ime i prezime treba pisati u srpskoj transkripciji, s tim što se prilikom prvog pominjanja u tekstu mora u zagradi navesti kako glase u originalu. Imena i prezimena koja potiču iz naroda koji ne koriste latinično pismo treba navesti u latinizovanoj transkripciji (npr. kineska, japanska ili arapska imena i prezimena).

11. U tekstu koristiti samo sledeći oblik navodnika – „ i ”. Kada se unutar ovih znakova navoda nalaze i dodatni, unutrašnji navodnici treba to učiniti na sledeći način: ' i '.

12. Fusnote je neophodno pisati na dnu strane (opcija *Footnote*), a oznake za fusnote stavljati isključivo na kraju rečenice.

13. Podatke o citiranoj bibliografskoj jedinici treba u fusnotama navesti u skladu sa sledećim pravilima:

a) Monografije

Puno ime i prezime autora, naslov monografije (u *italic*-u), naziv izdavača, mesto izdavanja, godina izdanja, str. ukoliko se navodi jedna ili više strana izvora na srpskom jeziku, odnosno p. ukoliko se citira jedna strana izvora na engleskom ili pp. ukoliko se citira više stranica.

Ukoliko se navodi više stranica koristi se srednja crta bez razmaka pre i posle (npr. str. 123–245; pp. 22–50).

Primeri:

Džon Rols, *Pravo naroda*, Alexandria Press i Nova srpska politička misao, Beograd, 2003, str. 107.

John Gillingham, *European Integration 1950–2003*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, pp. 221–256.

b) Članci u zbornicima radova

Puno ime i prezime autora, naslov teksta (pod znacima navoda), naziv zbornika radova (u *italic*-u), izdavač, mesto izdanja, godina izdanja, str. (ili pp.) od–do. Kada se navodi zbornik radova na srpskom jeziku koji je priredila jedna osoba, iza imena priređivača se u zagradama stavlja (ur.) ili (prir.), a kada ima više urednika stavlja se (urs), bez tačke. Kada se navodi zbornik radova na engleskom jeziku koji je priredila jedna osoba, iza njenog imena se stavlja (ed.), a kada ima više urednika stavlja se (eds), bez tačke.

Primeri:

Zlatko Isaković, „Međunarodni položaj Makedonije”, u: Momir Stojković (ur.), *Savremeni procesi i odnosi na Balkanu*, Institut za međunarodnu politiku i privredu i Centar za međunarodne studije Fakulteta političkih nauka, Beograd, 1997, str. 123–124.

Michael Herman, "Ethics and Intelligence After September 2001", in: Len V. Scott and Peter D. Jackson (eds), *Understanding Intelligence in the Twenty-First Century: Journeys in Shadows*, Routledge, London and New York, 2004, p. 180.

c) Članci u naučnim časopisima

Puno ime i prezime autora, naslov teksta (pod znacima navoda), naziv časopisa (u *Italic-u*), broj toma, broj izdanja, str. (ili pp.) od–do. Brojevi stranica se odvajaju srednjom crticom (–), bez razmaka.

Primeri:

Boris Krivokapić, "Etničke manjine u Finskoj", *Međunarodni problemi*, vol. L, br. 3–4, 1998, str. 489.

Liesbet Hooghe, "Images of Europe: Orientations to European Integration among Senior Officials of the Commission", *British Journal of Political Science*, Vol. 29, No. 2, April 1999, pp. 55–76.

d) Članci u dnevnim novinama i časopisima

Navesti ime autora (ili inicijale ukoliko su samo oni navedeni), naslov članka pod znacima navoda, ime novine ili časopisa (u *italic-u*), datum arapskim brojevima, broj strane.

Primer:

John Gapper, "Investor votes should count", *The Financial Times*, 17 April 2006, p. 9.

e) Navođenje dokumenata

Navesti naziv dokumenta (pod znacima navoda), član, tačku ili stav na koji se autor poziva, časopis ili službeno glasilo u kome je dokument objavljen (u *italic-u*), broj toma, broj izdanja, mesto i godinu izdanja.

Primeri:

"Resolution 1244 (1999)", Security Council of the United Nations, 10 June 1999.

"Single European Act", Articles 118A and 118B, 130A-130E, in: *Community Social Policy*, Current Status 1 January 1996, European Commission, Brussels, Luxembourg, January 1996, pp. 2–4.

„Statut Autonomne Pokrajine Vojvodine”, *Službeni list APV*, br. 17/91, Novi Sad, 18. jun 1991, str. 12.

f) Navođenje izvora sa Interneta

Za izvor pronađen na Internetu treba navesti tačan datum kada mu je autor pristupio, pošto se adrese sadržaja povremeno menjaju.

Primeri:

“The role of the Ombudsman in future Europe and the mandates of Ombudsmen in future Europe”, speech by the European Ombudsman, Nikiforos Diamandouros, to the 9th Round Table meeting of European Ombudspersons and the Council of Europe Commissioner for Human Rights, 31 March 2005, Copenhagen, www.ombudsman.europa.eu/speeches/en/2005-03-31.htm, 01/01/2015.

Guri Rosén, “Secrecy versus Accountability: Parliamentary Scrutiny of EU Security and Defence Policy”, *ARENA Working Paper*, No. 1/2014, February 2014, Centre for European Studies, University of Oslo, www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-publications/workingpapers/working-papers2014/wp1-14.pdf, 24/12/2014, p. 3.

Kristof Clerix, “Ilkka Salmi, the EU’s spymaster”, *Mondial Nieuws*, online edition, 4 March 2014, www.mo.be/en/interview/ilkka-salmi-eu-s-007, 20/05/2014.

g) Ponavljanje ranije navedenih izvora

Kada se pozivamo na izvor koji je već ranije navođen u tekstu posle drugih izvora, obavezno treba staviti ime i prezime autora, naslov izvora, zatim op. cit. i na kraju broj strane na koju se referira. Kada se ponovo navodi izvor naveden u prethodnoj fusnoti, koristi se *ibid.* – uz naznaku broja strane ukoliko je novi navod iz tog izvora.

Primeri:

Liesbet Hooghe, “Images of Europe: Orientations to European Integration among Senior Officials of the Commission”, op. cit., p. 58.

Ibid., p. 59.

14. Članak može sadržati tabele i druge priloge (poput geografskih karata, grafikona, i sl.) s tim što je neophodno da se navede njihov broj i potpun naslov (npr. *Tabela br. 1: Pregled etničke strukture Kosova i Metohije od 1945. do 2005. godine* ili *Prilog br. 3: Karta naselja sa srpskim kulturnim spomenicima na Kosovu i Metohiji*). Ukoliko je prilog preuzet od nekog drugog autora ili iz nekog dokumenta neophodno je ispod njega navesti izvor.

15. Na kraju članka autor daje spisak korišćene literature, a bibliografske jedinice navodi prema prethodno predstavljanim pravilima za citiranje izvora, s tim što se prvo navodi prezime pa ime autora. Redosled bibliografskih jedinica na spisku literature se utvrđuje prema prvom slovu prezimena autora ili naslova dokumenta.

16. Nakon spiska korišćene bibliografije autor daje rezime na engleskom jeziku obima oko 300 reči i ključne reči. Molimo autore da obrate pažnju na pravopis i stil engleskog jezika jer se tekstovi sa rezimeima pisanim na engleskom ispod akademskog jezičkog standarda neće prosljeđivati na recenziranje.

17. Autorski prilozi moraju da predstavljaju rezultate sopstvenih ili zajedničkih istraživanja. Prilog se prihvata za objavljivanje ako dobije dve pozitivne anonimne recenzije.

18. Autori su dužni da poštuju autorska prava trećih lica. Prilozi koji su već objavljeni u drugoj publikaciji neće biti objavljivani. Izuzetno pod uslovom da Uređivački odbor oceni da njihov kvalitet može biti od koristi za unapređenje naučnoistraživačke delatnosti, pojedini radovi se mogu objaviti u celini ili u delovima uz poštovanje svih autorskih prava i prava na intelektualnu svojinu. U tom slučaju se u fusnoti navodi da je dobijena saglasnost od prvog izdavača i unosi se izvor iz koga je prilog preuzet.

Članke i prikaze slati na elektronsku adresu: srdjan@diplomacy.bg.ac.rs.

Uređivački odbor

THE INSTITUTE OF INTERNATIONAL POLITICS AND ECO-NOMICS (IPE) was founded in 1947. From a small group of researchers, who laid foundations of the Yugoslav science of international relations, the Institute has gradually turned into one of the largest scientific institutions of this kind in Europe. The Institute has a rich research tradition, always taking a special place in the academic and diplomatic life of our country. The Institute's mission is to carry out systematic research of fundamental processes in the international community and political, economic, military, technological, cultural and social features of the contemporary world. Providing a research basis for defining strategic principles and proposing foreign policy priorities, the Institute works closely with government officials - the Ministry of Foreign Affairs. Its task is also to inform the public of the basic trends in international relations, issuing numerous publications, holding conferences, and organising lectures and debates. IPE's guests and lecturers include prominent scholars, professors, diplomats, political figures, heads of states and governments, foreign ministers, etc. IPE participates in various domestic and international research projects. With a broad research and educational activity, the largest library in the country in the field of international relations, including an exclusive depository library of UN, European Union and NATO publications and documents, and its own publishing house, IPE is today the leading institute of this kind in our country.

The Institute's e-mail address is: iipe@diplomacy.bg.ac.rs

The Institute's web site is: <http://www.diplomacy.bg.ac.rs>

CIP - Каталогизacija y publikaciji
Народна библиотека Србије, Београд

327

MEĐUNARODNI problemi = International problems : časopis Instituta za međunarodnu politiku i privredu / glavni i odgovorni urednik Branislav Đorđević. - God. 1, br. 1 (1949)- . - Beograd : Institut za međunarodnu politiku i privredu, 1949- (Novi Sad : Mala knjiga +). - 24 cm

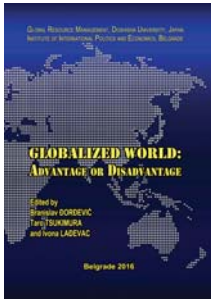
Tromesečno.

Drugo izdanje na drugom medijumu:

Međunarodni problemi (Online) = ISSN 2406-0690

ISSN 0025-8555 = Međunarodni problemi

COBISS.SR-ID 6012674

Globalized World: Advantage or Disadvantage, zbornik radova, 2015, *Branislav Đorđević, Taro Tsukimura, Ivona Lađevac (pri.)*

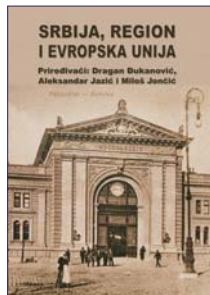
Sedamdeset godina Ujedinjenih nacija – pogled iz Srbije, 2015, *Željka Novičić i Andela Đukanović (ur.)*

Savremeni terorizam, grupa autora, 2015.

Dragan Petrović, Ana Jokić, Energetska politika Rusije, 2015.

Srbija, region i Evropska unija, zbornik radova, 2015, *Dragan Đukanović, Aleksandar Jazić i Miloš Jončić (pri.)*

Ana Jović-Lazić,
Odnosi između Evropske unije i Ruske Federacije – kraj XX i početak XXI veka, 2015.

Brano Miliuš
Evropska unija – najuspešnija integracionistička politika Evrope, 2015.

Sanja Jelisavac Trošić,
Pregovori u okviru GATT i STO, 2015.

Major International Issues in the 21st Century from a Perspective of Japan and Europe, zbornik radova, 2015, *Taro Tsukimura, Ivona Lađevac (pri.)*

Nova izdanja Instituta za međunarodnu politiku i privredu

Institut za međunarodnu politiku i privredu

Makedonska 25, P.O.B. 750, 11000 Beograd, tel. 3373 633, fax: 3373 824, E-mail: iipe@diplomacy.bg.ac.rs